

A Szent István Tudományos Akadémia története

STIRLING JÁNOS¹

AZ ELŐZMÉNYEK ÉS A KEZDETEK

A Fogarasy Mihály nagyváradi kanonok, (majd címzetes, később megyéspüspök), budai tankerületi főigazgató, a pesti egyetem hittudományi fakultásának elnöke által alapított „jó és olcsó könyvkiadó társulat”, későbbi, ismertebb nevén *Szent István Társulat* 1848. május elsején kezdte meg nyilvános működését. Ez az alapvetően könyvkiadói profilú intézmény ma Magyarország legrégebb könyvkiadója.

A Társulat kebelén belül a tudományos és irodalmi igények kielégítésére és ápolására egy irodalmi bizottság alakult, mely 1886. augusztus 7-én a „Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya” néven szerveződött újjá, két szakosztállyal.² (Az Akadémia 1916-os évi első főtítkári jelentésében viszont az áll, hogy „1887. július 2-án kezdette meg működését.” A két adat elvben nem áll ellentmondásban egymással, hiszen az újjászerveződés és a tényleges munka megindulása nem azonos fogalmak. Ennek ellenére az egy hónap híján egy év időtartam alatti történésekről nincs tudomásunk.)

A Tudományos és Irodalmi Osztály rendkívüli termékenységét mutatják a nyomtatásban megjelent, nagyrészen ma is időtálló tudományos közlemények, kisebb monográfiák, szócikkek, melyek megjelentetését a Társulat vállalta, másik részét pedig szakfolyóiratok közölték, köztük is első helyen a Katolikus Szemle.

Ebből az osztályból alakult meg, hosszú előkészítő tanácskozások után (de facto) 1916 januárjában a Szent István Akadémia.

Az átalakulás körülményeiről csupán a hézagosan fennmaradt, nyomtatásban is megjelent Értesítőkből és főtítkári beszámolókból tudunk következtetni, valamint az Akadémia 1938-as Almanachjában megjelent vázlatos összefoglalóból. Giesswein Sándor kanonok, és az előkészítésben részt vevő kortanúk beszámolója

¹ A szerző a működését 1998-ban felújító Akadémia újjászervezője, 1998–2016 között a Szent István Tudományos Akadémia főtítkára volt. A Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend tagja.

² Erről, és a Társulat részletes történetéről alapvető: Mészáros István: *A Szent István Társulat százötven éve. 1848–1998*. Budapest, 1998. 94 skk. (a továbbiakban: Mészáros 1998.)

szerint általános óhaj volt az átalakulás, mert valamennyien arra törekedtek, hogy a tudományos és irodalmi osztály autonómiája az erkölcsi súlyának emelése érdekében növekedjék, és ez a nevében is megmutatkozzon. Másrészt – véleményük szerint – a régi elnevezés „Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya” körülményeskedően hosszú és idegen nyelvre is nehezen fordítható le szabatosan. Ezt egyébként Giesswein Sándor is nyomós indokként hozta szóba az előkészítő tárgyalásokon. Később is előkerült ez a téma olyan formában, hogy a Szent István Társulattal való kapcsolatot is kifejezésre juttassa: Csávolszky József váci kanonok így fogalmazott: „Névre van szükség, mely a tudósoknak tekintélyt adjon, és a társaságnak vonzóerőt kölcsönözzön.” A rendelkezésünkre álló hiányos adatokból annyi mindenesetre bizonyos, hogy az átalakulást előkészítő tárgyalások során Csernoch János hercegrímás javasolta Giesswein Sándornak az Akadémia megnevezést az új szervezeti egységre. Papp Károly, későbbi főtitkár, 1946-ban, a XXIX. közgyűlésen tartott visszaemlékezésében említi, hogy a sok akadályba ütköző alapítási szándék után „az aggodalmaskodó katolikus tudósokkal szemben boldogemlékű Csernoch János bíboros-hercegrímás állásfoglalása döntötte el a kérdést. Ugyanis a Szent István Társulat 1915. november 29-én tartott rendkívüli közgyűlésén bejelentette, hogy a Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya Akadémiává alakult át.”

„A Tudományos és Irodalmi Osztály szervezésénél irányadóként szerepelt célok-nak és kitűzött feladatoknak eredményesebb munkálására és előmozdítására oly szervezet létesíttessék, amely annak tudományos és irodalmi intézeti jellege önállóságát teljesebb mértékben kidomborítsa – írja a főtitkári jelentésben Reiner János, majd így folytatja: – az egyes tudományágakat s azoknak, valamint az irodalomnak képviselőit homogénebb kapcsolatba foglalja össze; munkásságának állandóságát s rendszeres voltát megalapozza s általában működésének intézményes formáit – szélesebb társadalmi, tudományos és irodalmi körök bevonásával és érdeklődésének felköltése mellett – megállapítsa.”

1915 januárjában a Tudományos és Irodalmi Osztály néhány tagja az operatív szervezést is megkezdte. Áldásy Antal utólagos jegyzőkönyvéből (1915. XII. 10.) ismerjük 6 személynek a nevét: Giesswein Sándor, Áldásy Antal, Bartha József, Concha Győző, Dudek János, és Reiner János szerepelnek a jegyzőkönyvben név szerint, de jelen volt még Erdősi Károly is. Az ezt követő megbeszéléseken tevékenyen részt vett Békefi Remig, Kőrösi Albin, Székely István és Mihályfi Ákos.

Reiner János egy 1930-ban tartott főtitkári beszámolójában érdekes adalékkal szolgál a szervezés időszakáról:

„Báró Eötvös Loránd, a Magyar Tudományos Akadémiának több mint 16 éven át volt elnöke, amikor felkerestem és közöltem vele a tervet, a Szent István Akadémia szervezésének tervét, s egyúttal kérdést intéztem, hogy elfogadná-e ezen Szent István Akadémiába tiszteleti tagul leendő meghívást, kitörő örömmel abban fejezte ki

véleményét, hogy végre találkozott valakivel, aki egy magyar katolikus Akadémia megvalósítására gondol, s nemcsak készségét fejezte ki a tagság elvállalására, hanem útbaigazítással és tanáccsal is szolgált a tudomány körében dolgozó tudósok tekintetében. Sajnos, hogy a bekövetkezett világesemények nem engedték ennek az intézménynek eredetileg tervezett kifejtését úgy, hogy a Szent István Akadémia tagjainak lelkesedésén és munkakedvén kívül alig vannak meg azok az eredeti tervben alapul vett erők és segédeszközök.”³

Az általuk 1915. március 18-án kidolgozott tervezetet az osztály 1915. november 18-án elfogadta.

Az irányelvek a következők voltak.

1. Az új szervezetnek neve Szent István Akadémia legyen,
2. abban négy osztály lesz alakítandó a következő tárgykörrel: I. osztály: hit-tudomány és bölcsélet, neveléstudomány; II. osztály: történelem és segédtudományai, jog- és államtudományok s társadalomtudományok; III. osztály: irodalomtörténet, nyelvészet, szépművészetek, szépirodalom; IV. osztály: mennyiségtan, természet- és műszaki tudományok. Ennek megfelelően a tagok száma – habár csak korlátozott mértékben – emelhető,
3. az általános jelentőségű ügyek intézésére főtitkári állás szerveztessék,
4. az osztályok élén egy-egy osztályelnök áll, aki mellett osztálytitkárok működnek,
5. a felolvasások kivonatának és a szervezendő Akadémia működésének közlése céljából időszakonként megjelenő Értesítő adandó ki.

Ezt követően egy nem elhanyagolható szempont, az anyagi háttérre hívta fel a figyelmet a főtitkár.

„Midőn Stephensonnak, a gőzmozdony feltalálójának tervezetét a francia Akadémián bírálat tárgyává tették, ott kimondották azt a szentenciát, hogy ez egy olyan gép, melynek kerekei tengelyei körül fognak forogni, de egy helyben maradnak. A prognózis nem vált be; mert egy fontos tényezővel, a surlódással nem számoltak. Ma Stephenson gépei az egész világot egy óriási hálózatban keresztülzárguldják; persze hogy ez megtörténjék, kellett hozzá gőz, amely a gépet mozgásba hozza és pénz, jó sok pénz, amely a gépeket és a vasúthálózatot megalkotta. A mi gépünknek, hogy megindulhasson, szüksége van mozgató lelkesedésre és azonkívül pénzre is. De ha mi megtettük a magunkét, és Isten megáldja jó szándékú törekvésünket, meglesz a többi is, amire szükségünk van.”

A felhívásnak azonnal meglett a visszhangja, mert már az induláskor alapítványok, adományok és hagyatékok segítettek az Akadémiát. 1938-ig a következők támogatták adományokkal és alapítványokkal:

---

³ A Szent István Akadémia Értesítője (a továbbiakban Ért.) 1930. 85.

- Fraknói Vilmos 3.000 K (1915. XI. 28.)
Walter Gyula 1.000 Koronás koronajáradék (1916)
Boromissza Tibor püspök 5.000 Koronás államadóssági kötvény (1916)
Jedlicska Pál 1.000 Koronás államadóssági kötvény (1916)
Klinda Teofil 1.000 Korona (1916)
gr. Batthyány Vilmos nyitrai püspök 2.000 Korona (1917)
dr. Horváth Győző címzetes püspök 1.000 Korona (1917)
Steécz György 1.000 Korona (1918)
Kudora János 100 Korona (1918)
Zelliger Alajos 300 Korona (1921)
hg. Esterházy Pál 150.000 Korona (1921)
Mázy Engelbert 10.000 Korona értékpapírban (1922)
Rada István 10.000 Korona (1922)
özv. Kraemer Gézáné 1.000 Korona (1922)
Hernádkércsi Hangya Szöveetkezet (Abaúj m.) 500 Korona (1922)
ismeretlen adományozó egy tanulmány kiadására 10.000 Korona (1922)
Klinda Teofil 1.000 Korona (1922)
Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete 30.000 Korona (1922)
Zahoránszky István 5.000 Korona (1923)
dr. Várady Lipót Árpád kalocsai érsek 100.000 Korona (1923)
Egy magát meg nem nevező püspök 1 millió Korona (1923)
gr. Wenckheim Sándor 10 millió Korona (1923)
Hebelein Károly nagyprépost 1 millió Korona (1924)
A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége 2 millió Korona (1924)
Csernoch János hercegrímás 1 millió Korona (1924)
Budapest Székesfőváros Közlekedési RT. 30 millió Korona (1924)
Földművelésügyi Minisztérium 8 millió Korona egy tudományos munka közreadására.
ismeretlen adományozó 12 millió Korona egy tudományos munka közreadására. (1926)
gr. Zichy Gyula kalocsai érsek 10 millió Korona (1926)
A premontrei rend 2 millió Korona egy tud. értekezés kiadására (1926)
dr. Horváth Győző püspök 500 Pengő (1927)

Kalocsai Káptalan 200 Pengő (1927)

Pécsi Káptalan 200 Pengő (1927)

Csernoch János hagyatékából 1.500 Pengő (1927)

Központi Leszámitoló Bank Hantos Elemér útján 200 Pengő (1927)

Rada István 500 Pengő (1927)

Földművelésügyi Minisztérium 500 Pengő egy értekezés közreadására.

Budapest Székesfőváros Közlekedési RT. 2.000 Pengő (1928)

Tudományos Társaságok és Intézmények Szövetsége 2.000 Pengő (1928)

Kecskés Pál 440 P. egy értekezés kiadására (1930)

Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás tiszteletdíját megkésztetve az Akadémia rendelkezésére bocsátotta.

Kollányi Ferenc 25 000 Korona névértékben 6%-os hadikölcsönkötvény; 10.000 Korona névértékben 6%-os hadikölcsönkötvény, valamint kb. 100 különböző címletű részvény.

Lukcsics József 1000 Pengő (1937), valamint Werner Adolf zirci apát, Sebes Ferenc piarista tartományfőnök, Áldásy József, Angehrn Tivadar egy-egy értekezés kiadására.⁴

Alapítványt tett Giesswein Sándor⁵, aki 5.000 Korona 6% hadikölcsönkötvény 5–5 évi kamatait társadalomtudományi munka jutalmazására szánta. Az alapító 7.500, majd 1921. XII. 16-án 15.000 Koronára emelte alapítványát, hogy a jutalom elérje az 1.000 Koronát. Az alapítvány az infláció miatt még a világválság előtt értéktelenedett.

Fraknoi Vilmos 1919 elején végrendeletében a Szent István Akadémiát jelölte meg vagyona általános örököséként. 1921-ben jövedelme növekedvén, elhatározta, hogy megkezdi alapítványa működtetését. Erre a célra a Földhitelintézetnél nagy értékű kötvényeket, részvényeket helyezett el.

Az Akadémia működéséhez a különböző állami és vallásánulmány-alapi segítők is hozzájárultak. A m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pl. 1918. április 19-én 20.000 Korona államsegélyt utalványozott, méltányolva a tudományos célokat és a magyar nemzet közművelődési érdekeit szolgáló munkásságot. Kifejezte továbbá szándékát, hogy a jövőre nézve állandó évi segélyt biztosít. 1935-ig évente eltérő összegek folytak be 1.500 és 24.000 Pengő közötti nagyságrendben. A Tu-

---

⁴ Szent István Akadémiai Almanach MCMXXXVIII. Szent István király halálának 900 éves fordulója alkalmából, a Szent István Akadémia fennállásának 23. évében kiadja az elnökség. 1938. 26–33.

⁵ Az alapítvány szabályzatának teljes szövegét ld. Ért. 1917. 179–180.

dományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége rendszeresen évi 1.000 majd 900 Pengőt adományozott az Értesítő kiadására.

Az ügyrend tervezetének elkészítésére egy előkészítő nyolc tagból álló bizottság javaslatára Erdősi Károly vállalkozott. Az ügyrend teljes szövege a következő⁶:

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÜGYRENDJE

1. §. A Szent István Akadémia címe, pecsétje és székhelye.

1. Címe: *Szent István* Akadémia.

2. Pecsétje: bélyegző a Szent István-Társulat címerképével és e felírással: Szent István Akadémia.

3. Székhelye: Budapesten, VIII. kerület, Szentkirályi-utca 28. szám alatt, a Szent István Társulat helyiségeiben van.

2. §. A Szent István Akadémia célja és szervezete.

Célja: a tudományt és irodalmat katolikus szellemben, katolikus szellemű íróknak osztályaiba való tömörítése által művelni.

Erre való tekintettel:

a) tiszteleti és rendes tagokat választ;

b) belátása szerint kebelében a tudományos és irodalmi ágaknak megfelelő osztályokat szervez, melyeknek élére osztályelnököt és titkárt választ

c) fölolvadások tartása és kiadványok közrebocsátása által a tudományt s irodalmat műveli, terjeszti;

d) teendőinek szabályozására a Szent István Társulat alapszabályainak 65. §-a értelmében *ügyrendet* készít.

e) saját vagyonáról a társulati alapszabályok értelmében intézkedik.

A Szent István Akadémia költségén kiadott irodalmi művek a címlapon mint a Szent István Akadémia kiadványai jelölendők meg.

A Szent István Akadémia tagjai.

3. §. A Szent István Akadémia tagjai tiszteleti, rendes, és külső tagok.

A tiszteleti tagok a rendes tagoknak a jelen ügyrendben megállapított jogaival bírnak, jelesül az együttes ülésben és osztályüléseken szólás- és szavazatjoguk van, rendes tagokat ajánlhatnak, ezeknek, valamint a tiszteleti tagoknak választásában részt vehetnek, indítványokat tehetnek; de a székfoglaló tartási kötelezettségtől mentesek.

---

⁶ Almanach, 8–25.

4. §. A Szent István Akadémia maga választja tagjait. (Alapszab. 6. §. és jelen ügyrend 19–35. §.) Tagválasztásnak csak annyiban van helye, amennyiben az Akadémia tagjainak, illetőleg valamely szakosztály tagjainak zárt létszáma be nem telt (5., 26. §.).

5. §. A Szent István Akadémia a következő négy osztályra oszlik:

Első osztály: Hittudomány- és bölcséleti osztály.

Második osztály: Történelem, jog- és államtudományok osztálya.

Harmadik osztály: Nyelv- és széptudományi osztály.

Negyedik osztály: Mennyiségtan- és természettudományi osztály. (1916 XII. 22.)

6. §. A Szent István Akadémia összes tiszteleti és rendes tagjainak zárt létszáma 200, éspedig az első osztályé három tiszteleti és 50 rendes, a második osztályé három tiszteleti és 50 rendes, a harmadik osztályé három tiszteleti és 50 rendes, a negyedik osztályé három tiszteleti és 50 rendes tag. E létszám megváltoztatására vonatkozólag a 85. §. rendelkezése irányadó. A külső tagok létszáma nincs korlátozva. (1926 X. 22. változtatás.)

A Szent István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának tagjai jelen ügyrend életbeléptetése után önkéntes jelentkezésük figyelembevételével együttes ülésen a megfelelő osztályokba oszthatnak be. Amennyiben ekként az új osztályok valamelyike a megállapított zárt létszámnál nagyobb volna, mindaddig ez osztályba új tag nem választható, míg az osztály zárt létszámának keretei azt meg nem engedik.

A művészettörténet, mint a történelemhez közelebb álló tudomány, a II. osztályhoz tartozik (1933. X. 11. 15. határozat).

7. §. A Szent István Akadémia tudományos és irodalmi ügyeit jelen ügyrend szerint intézi.

A Szent István Akadémia tisztikara.

Igazgató tanács.

8. §. A Szent István Akadémia vagyoni ügyei felett az igazgatótanács intézkedik. Az igazgatótanács tagjai a következők: A Szent István-Társulat mindenkori elnöke, alelnöke, igazgatója és ügyésze s a Szent István-Társulat igazgatóválasztmányának két tagja (kik nem tagjai a Szent István Akadémiának) s kiket a Társulat rendes közgyűlése évente választ; továbbá a Szent István Akadémia elnöke alelnöke, főtitkára s az együttes ülés által kiküldött négy tagja.

Az igazgató-tanács hatáskörét a Szent István-Társulat alapszabályainak 65–69. §-ai határozzák meg.

Elnök, alelnök és főtitkár.

9. §. A Szent István Akadémia titkos szavazással hat év tartamára választja meg elnökét. Megbízása lejártával újból választható.

Az alelnök szintén titkos szavazással három évre választatik, amelynek lejárta után a közvetlenül következő évkörre alelnöknek újra nem választható. (1920 XI I. 17.)

10. §. A Szent István Akadémia elnökének feladata:

- a) összehívja az Akadémia együttes üléseit és azokon elnököl,
- b) előkészíti az együttes ülés tárgyait és végrehajtja az együttes ülés határozatait, amennyiben ez a jelen ügyrend vagy együttes ülési határozat értelmében reá van bízva,
- c) irányítja az Akadémia működését s gyakorolja szellemi vezetését.

11. §. Az elnököt akadályoztatása esetén az ügyrendben megállapított minden hatáskörében (12., 26., 32., 33., 45., 48., 49., 50., 53., 54., 61. §.) az alelnök, az elnököket szükség esetén az osztályelnökök (15. §.) egyike helyettesíti. (1920. XII. 17~i vált.) A helyettesítés joga és kötelessége elsősorban a korban idősebb elnököt illeti.

Szükség esetén az együttes ülés helyettes-elnököt választ illetőleg kér fel az ügyek vitelére vagy az együttes ülésen való elnöklésre.

12. §. A Szent István Akadémia elnöke mellett a főtitkár van, kinek hatásköre a következő:

- a) az együttes ülések tárgyait az elnök irányítása alapján előkészíti s az együttes üléseken az Akadémia ügyeiről jelentést tesz,
- b) gondoskodik az együttes ülések összehívásáról s az ott hozott határozatok végrehajtásáról,
- c) az osztálytitkárok előterjesztése alapján gondoskodik az osztályülések egybehívásáról,
- d) gondoskodik a *Szent István Akadémia Értesítőjének* szerkesztéséről és megjelenéséről,
- e) vezeti az együttes ülések jegyzőkönyveit;
- f) az osztálytitkárok évi jelentése alapján összeállítja a Szent István Akadémia működéséről szóló évi jelentést, s azt a Szent István Akadémia évi közgyűlésén előterjeszti.

13. §. A Szent István Akadémia főtítkárát a rendes tagok sorából az együttes ülésen, titkos szavazás útján szótöbbséggel választja. (1919 II. 21. változtatás.)

Az Akadémia főtítkára működéséért tiszteletdíjban részesül, melynek összegét az együttes ülés állapítja meg.

Az osztályok hatásköre.

14. §. Az osztályok hatáskörébe tartozik:

- a) tiszteleti és külső tagok ajánlása (20. §.);
- b) jelölés (28. §.) azon tagajánlások alapján, melyek az illető osztályhoz érkeztek
- c) az osztályt érdeklő tudományos vagy irodalmi ügyek megbeszélése; általában mindazon ügyek megvitatása, melyeket az együttes ülés az illető osztályhoz utasított, vagy melyeket az osztályelnök, vagy osztálytitkár az osztály elé terjeszt, vagy melyeket az osztályértekezleten az osztály valamelyik tagja fölvet;
- d) az osztályok elnökeinek, titkárainak választása. A c) alatt felsorolt ügyekben az osztály határozata az együttes ülés elé terjesztendő javaslat jellegével bír.

Osztályelnökök és osztálytitkárok.

15. §. Mindegyik osztály élén egy elnök áll, kinek föladata a következő:

- a) osztálya körében a tudományos és irodalmi mozgalmakat valamint a tagoknak az Akadémia kebelében kifejtett irodalmi tevékenységét figyelemmel kíséri és ha ez utóbbinak fokozása szükséges, e tekintetben – esetleg osztályának meghallgatása alapján – az együttes ülés előtt megfelelő javaslatokat tesz;
- b) az osztályüléseket összehívja és azokon elnököl,
- c) vendégek által tartandó fölolvasásokat, amennyiben két osztálytag ajánlja, engedélyezi;
- d) az Akadémia elnökét a 11. §-ban említett esetben és módon helyettesíti.

16. §. Az osztályelnök mellett az osztály titkára áll, kinek hatásköre a következő:

- a) gondoskodik arról, hogy az osztály rendelkezésére álló üléseken (37. §.) fölolvasás tartassék
- b) a fölolvasás címét és tárgyát s a fölolvasó nevét – amennyiben ahhoz az osztály elnöke hozzájárul – bejelenti a Szent István Akadémia főtítkárának, aki annak közzétételéről gondoskodik
- c) az osztályüléseken az osztály ügyeiről előterjesztést tesz,
- d) az osztály működéséről évente jelentést készít, melyet a Szent István Akadémia főtítkárának rendelkezésére bocsát,

- e) vezeti az osztályülések jegyzőkönyveit,
- f) kimutatást vezet, hogy az osztálytagok mikor és miről tartottak felolvasást; valamint külön nyilvántartja az osztály azon tagjait, kik székfoglalójukat még nem tartották meg.

17. §. Az osztályelnököt és titkárt három év tartamára titkos szavazással az illető osztály választja. Az elnök és titkár nevei az együttes üléssel és az elnök neve - a Szent István-Társulat igazgatóválasztmányába való meghívás céljából - a társulati elnökség útján az igazgató-választmánnyal közlendők.

Az osztály titkára a Szent István Akadémia vagyoni állásához mérten, tiszteletdíjban részesül, melynek összegét az együttes ülés állapítja meg.

18. §. Az osztályok a hatáskörükbe tartozó ügyeket (14. §.) az osztályüléseken (37–44. §.) intézik.

Tagválasztás

19. §. A tagválasztás a közgyűlés feladata.

20. §. Tiszteleti vagy külső taggá tudományos, vagy irodalmi érdemek alapján az választható, akit valamelyik osztály ajánl.

Tiszteleti és külső tagot mindegyik osztály csak saját kebelébe ajánlhat s az osztályülésen vagy közfelkiáltással, vagy szótöbbséggel hozhat az együttes ülésnek javaslatba.

A választás azon osztályba történik, mely a tiszteleti és külső tagot ajánlotta.

21. §. A tiszteleti és külső tag választása közfelkiáltással, vagy bármelyik tag kívánatára elrendelendő titkos szavazással történik.

A szavazás érvényességéhez legalább 21 szavazat beadása szükséges.

Megválasztottnak csak az tekinthető, ki a szavazatok kétharmadrészét elnyerte.

22. §. Az Akadémia rendes tagjává csak az választható, akit az Akadémiának legalább két tagja ajánl.

23. §. A rendes tag ajánlása és választása mindig a Szent István Akadémia egyik osztályába történik.

24. §. Minden tag csak saját osztályába ajánlhat rendes tagot; a választás pedig csak azon osztályba történhetik, melybe az ajánlás történt.

25. §. A rendes tag ajánlása, az ajánlottak lehetőleg rövid életrajzi adataival és tudományos vagy irodalmi működésének ismertetésével fölszerelve, a tagválasztó együttes ülést megelőző december 31-ig írásban nyújtandó be az Akadémia főtít-káránál.

26. §. Minden év november havában az Akadémia elnöke írásbeli értesítés útján közli a tagokkal az osztályuk körében betölthető rendes tagságok számát. Ha a tagválasztás napjáig a tagok létszámában új üresedés támad, úgy a 28. és 30. §. figyelembe vételével ez üresedésben levő helyek is betölthetők.

27. §. Amennyiben december 31-én valamely osztály kebelében a tagok zárt létszáma nem volt teljes, a szabályszerű tagajánlások kéziratként kinyomatva (1918 I I. 22. vált.) az Akadémia összes tagjaival legalább hét héttel a tagválasztó együttes ülés előtt közlendők; az ajánlatok pedig ugyancsak a tagválasztó együttes ülés előtt legalább két héttel átteendő az illető osztályelnökökhöz, kik az ajánlatok tárgyában osztálygyűlést hívnak egybe.

28. §. Mindegyik osztály az előző §-ban említett ajánlottak jelölése végett kellő időben ülést tart, amelyen az elnök előterjeszti az ajánlásokat s amennyiben az ajánlás szabályszerűen történt, az ajánlottak fölött szavaz. A szavazat érvényességéhez legalább 9 tag jelenléte és kétharmad többség szükséges. A szavazattöbbséget nyert ajánlottakat a beadott szavazatok száma szerinti sorrendben mint jelöltek az osztály elnöksége útján a tagválasztó együttes ülés elé terjeszti.

29. §. Az 1918. II. 22. változtatás szerint törölve.

30. §. Az együttes ülés a rendes tagok választását a tagajánlások fölött megejtett titkos szavazással eszközli. Ha az ajánlások száma túlhaladja az illető osztály tagjainak zárt létszáma (6. §.) körében betölthető tagságok számát, az együttes ülés elnöke a szavazás előtt közli a betölthető tagságok számát. Szavazni minden osztályban csak annyi jelöltre lehet, ahány hely azon osztályban betölthető. Ha a beadott szavazatlapon ennél több jelölt neve marad, az ily szavazatlap érvénytelen. A szavazás szavazatlapokkal történik, melyeken az ajánlottak nevei osztályok szerint csoportosítva foglaltatnak, és pedig mindegyik osztály körében az osztályülés (25. §.) által jelöltek nevei, a jelölési rangsor feltüntetésével.

A szavazás érvényességéhez legalább 21 szavazat beadása szükséges.

31. §. A szavazás befejezése után a szavazatszedő-bizottság által fölvetett jegyzőkönyv az együttes ülésen felolvastatik. Megválasztottaknak csak azok tekinthetők, akik a beadott szavazatoknak legalább kétharmadrészét elnyerték. Ha a kétharmad szótöbbséget valamely osztály körében többen nyerték el, mint ahány

tag – tekintettel a zárt létszámra (6. §.) – az illető osztályba választható, megválasztottnak mindegyik osztály körében a legnagyobb szótöbbséget elnyert ajánlottak közül – szótöbbség szerint – annyian tekintetnek, ahányan az osztály zárt létszámát betöltik.

Ha valamely osztály körében ketten ugyanannyi szavazatot kaptak és a zárt létszám miatt csak egyikük volna megválasztható, a két ajánlott fölött új szavazás ejtendő meg, tekintet nélkül a szavazók számára. Újabb szavazategyenlőség esetén egyik sem tekintetik megválasztottnak.

32. §. A megválasztott tiszteleti, rendes és külső tagok nevei megerősítés végett az Akadémia elnöke útján fölterjesztendők a hercegprímáshoz, mint fővédőhöz. Az így megerősített tagokról az Akadémia elnöke a legközelebbi évi ünnepi közgyűlésnek jelentést tesz. (Alapszab. 6., 27. és 32. §.)

33. §. Az új rendes tagokat megválasztásuknak és megerősítésüknek az akadémiai közgyűlésen történt kihirdetése után az Akadémia elnöke megválasztásukról értesíti és felszólítja, hogy az értesítés vételétől számított harminc nap alatt a választás elfogadása iránt írásban nyilatkozzanak. Az értesítéshez melléklendő az akadémiai alapszabályoknak, a jelen ügyrendnek és az Akadémia tagjaira vonatkozó esetleges együttes ülési határozatoknak egy–egy példánya.

34. §. Aki az előző §-ban megállapított határidőben és módon a Szent István Akadémia rendes tagságának elfogadását be nem jelenti, úgy tekintendő, mintha meg nem választatott volna.

35. §. Aki a tagság elfogadását a 33. §-ban megállapított határidőben és módon bejelenti, a székhelyi megtartása után tagságáról díszoklevelet kap. (Alapszab. 7. §.)

Egyik osztályból a másikba való átlépés ügyében azon osztály javaslata alapján, amelyikbe az illető belép, az együttes ülés szótöbbséggel határoz.

A Szent István Akadémia ülései

36. §. A Szent István Akadémia ülései háromfélék:

- a) osztályülések,
- b) együttes ülések,
- c) ünnepi ülések.

Osztályülések

37. §. A Szent István Akadémia osztályai a nyári hónapok kivételével lehetőleg negyedévente osztályülést tartanak.

Az ülések sorrendjét az I. osztály kezdi meg s fölváltva következnek a sorrend szerint a többi osztályok akként, hogy évente minden osztály legalább négy ülést tarthat.

38. §. Az osztályülés napirendjének tárgyai:

a) fölolvadások

b) az Akadémia hatáskörébe tartozó ügyek intézése.

Ugyanazon osztályülés napirendjére több fölolvadás, illetőleg emlékezés is tűzhető.

39. §. Az osztályok hatáskörébe tartozó ügyek:

a) az osztály elnökének és titkárának választása

b) az osztály titkárának előterjesztése a fölolvadásokra és emlékezésekre jelentkezőkről, vagy fölkeresük ilyenek tartására;

c) a fölolvadások bírálatra való kiadása

d) tagjelölés a 28. §. alapján.

40. §. Az osztályülést az osztály elnöke hívja össze s erről a Szent István Akadémia összes tagjait értesíti.

41. §. Az osztályülésen az osztály elnöke elnököl.

42. §. Az osztályülés egyszerű szótöbbséggel hozza meg határozatait.

Elnök és titkár választásánál, valamint az osztály bármelyik jelenlevő tagjának kívánatára tiszteletbeli tagok ajánlásánál is titkos szavazással, egyéb esetekben nyilvános szavazással történik a határozathozatal.

A titkos szavazás az osztály elnökének, vagy az általa kijelölt értekezleti tagnak kezéhez adandó szavazatlapokkal történik, melyek alapján az elnök a szavazás eredményét nyomban megállapítja és kihirdeti. A nyilvános szavazás közfelkiáltással vagy fölállással történhetik.

43. §. Az osztályüléseken szavazati joggal csak az illető osztály tagjai bírnak; de a Szent István Akadémia többi tagjai is jelen lehetnek és felszólalhatnak. Vendégek csak a fölolvadásokon lehetnek jelen.

A főtitkárnak minden osztályülésen jelen kell lennie.

44. §. Az osztályülésről jegyzőkönyv veendő föl, melyet az osztály titkára vezet s az osztály elnöke hitelesít.

Együttes ülések

45. §. A Szent István Akadémia együttes ülései rendszerint az osztályülések után, legalább minden két hónapban egyszer tartatnak.

A Szent István Akadémia elnöke szükség esetén bármikor hívhat össze együttes ülést, tíz tag írásbeli kívánatára pedig két héten belül eső napra összehívni tartozik.

46. §. A Szent István Akadémia együttes üléseit a Szent István Akadémia elnöke hívja egybe az Akadémia összes tagjaihoz küldendő meghívó által.

Az összehívásnak az együttes ülés előtt legalább nyolc nappal kell történnie.

47. §. A Szent István Akadémia együttes ülésének tárgysorozata a tagokhoz küldendő meghívóban közzéteendő.

48. §. A Szent István Akadémia együttes üléseit a Szent István Akadémia elnöke vezeti, akadályoztatása esetén a másodelnök vagy az idősebb osztályelnök helyettesíti.

49. §. A Szent István Akadémia együttes ülésének tárgyai:

- a) az elnök, alelnök és a főtítkárnak választása; tagválasztás s az egyik osztályból a másikba való átlépés;
- b) ünnepi ülések tartásának elhatározása és összehívása tudományos és irodalmi kérdések megbeszélése; emlékbeszédek tartása (1916 V. 26) ;
- c) az osztálytitkárok előterjesztése alapján döntés afelett, hogy mily előadások vagy emlékbeszédek jelennek meg önálló kiadványok alakjában;
- d) javaslat az Akadémia költségvetésének tárgyában
- e) indítványok tárgyalása.

50. §. Indítványok, amennyiben nem vonatkoznak a napirenden levő tárgyakra, a tárgyalás sorrendjére, módjára vagy a tárgyalásnak elhalasztására, az együttes ülésen csak akkor lehetnek határozat tárgyai, ha az ülés előtt legalább négy nappal az Akadémia elnökéhez írásban benyújtattak, vagy már egy előző együttes ülésen tétettek.

Az elnök a kellő időben hozzá benyújtott írásbeli indítványt haladéktalanul közli az osztályelnökkel; egyszersmind az indítványt saját véleményével vagy javaslatával együtt az együttes ülés elé terjeszti.

Az osztályelnököknek, illetve titkároknak szintén joguk van az indítványról véleményet vagy javaslatot terjeszteni az együttes ülés elé.

51. §. A 21., 30., 85. §-ban foglalt ügyeket az együttes ülés csak akkor tárgyalhatja és intézheti el, ha azok az együttes ülésnek kellő időben (46. §.) szétküldött napirendjébe kifejezetten fölvetettek; ha pedig az ügyrend tervezett módosítása az Akadémia vagy valamely osztály tagjai zárt létszámának megváltoztatásában állana: a szétküldött napirendben ez a körülmény kifejezetten megemlítetett.

52. §. A Szent István Akadémia együttes ülésein az Akadémia minden tagjának szólási és szavazási joga van a 63. §-ban említett korlátozással.

53. §. Az együttes ülés határozatképességéhez - a 21., 30. és 85. §-ban említett esetek kivételével - az Akadémia elnökén kívül legalább tizenkét tag jelenléte szükséges.

Oly ügy, mely az együttes ülés napirendjébe szabályszerűen fölvetett, de az együttes ülés határozatképtelensége miatt nem volt eldönthető, a következő együttes ülésen, ha ennek napirendjébe is szabályszerűen fölvetett, eldönthető, tekintet nélkül a jelenlevők számára. Ez a rendelkezés azonban a 21., 30. és 85. §-ban foglalt ügyekre nem vonatkozik.

54. §. Az együttes ülésen a jelenlevők egyszerű szótöbbséggel határoznak, kivéve a 21., 30. és 85. §. eseteit.

Ha a szavazatok egyenlők, akkor az Akadémia elnöke dönt. Más esetekben – a tagválasztást kivéve – az Akadémia elnöke nem szavaz.

55. §. Az Akadémia elnökének, illetőleg alelnökének, főtítkárának (9., 13. §.) választásánál, tagválasztásnál, úgyszintén öt jelenlevő tag kívánatára, a szavazás titkos és szavazatlapokkal történik; más esetekben a szavazás nyilvános és közfölkialtással vagy fölállással történik.

56. §. A titkos szavazás az együttes ülés elnöke által evégből küldendő öttagú bizottság előtt történik, mely a szavazatlapokat átveszi, a szavazatokat megszámlálja s a szavazás eredményéről jegyzőkönyvet vesz föl. E jegyzőkönyvet a bizottság minden egyes tagja aláírja.

A titkos szavazás tartamára az együttes ülés felfüggesztendő.

57. §. Az együttes ülés valamely ügy előkészítésére külön (ad hoc) bizottságot küldhet ki.

58. §. Az együttes ülésről jegyzőkönyv veendő föl, melyet a főtitkár vezet s az együttes ülés elnöke és általa fölkért két tag hitelesít.

59. §. Az együttes ülés mindazon határozatai, melyek készpénzkiadással függnek össze vagy a számvitelt egyébként érintik, a főtitkár útján írásban, illetőleg jegyzőkönyvi kivonattal és kellő időben közzelendők a pénztárral vagy könyvvezetőséggel.

60. §. Az együttes ülésen tartott fölolvasáson vagy emlékbeszéden vendégek is jelen lehetnek; az együttes ülés egyéb tárgyai kizárólag a tagok jelenlétében, vagyis zárt ülésen intézettek el.

Elnök az együttes ülést a szükséghez képest, valamint öt tag kívánatára zártnak jelenti ki, amilyen csak tagok lehetnek jelen. (1916. V. 26.)

Ünnepi ülések

61. §. A Szent István Akadémia évi közgyűlését ünnepi ülés keretében tartja meg. Ez ünnepi ülés tárgysorozatát, melyet az Akadémia elnöke, a közgyűlést alkalmasan megelőző együttes ülésen a szakosztályok meghallgatásával állít össze, az elnöki megnyitó, a nagyközönséget érdeklő, tudományos és szépirodalmi előadások vagy valamely korkérdés fejtegetése és a főtitkári jelentés alkotják.

Az ünnepi ülés előadói az Akadémia tagjainak sorából veendőek. Az ünnepi ülésre az Akadémia tagjai és igazgatótanácsa, a Szent István Társulat védői kara és a társadalmi élet előkelőségei név szerint, a Társulat többi tagjai és a katolikus közönség pedig hírlapilag hívandó meg.

Az együttes ülés határozatából ünnepi ülések más alkalmakkor is tarthatók.

Fölolvasások

62. §. Az osztályüléseken az osztályok tagjai, de az osztályok engedelmével vendégek is olvashatnak föl. Minden fölolvasás legföljebb egy óráig tarthat.

A vendégek által tartandó előadásokra, két osztálytag indokolt ajánlatára, az illető osztály ad engedélyt. (1924. II. 2-i változtatás.)

63. §. A Szent István Akadémia jelen ügyrend alapján megválasztott tagjai kötelesek megválasztásuktól számított három éven belül székfoglalójukat megtartani, betegség vagy más fontos okból eredő akadályoztatás esetét kivéve, ami a székfoglalás határidejének letelte előtt az elnökségnél bejelentendő.

Mindazok, akik jelen ügyrend alapján megválasztottak, mindaddig tagsági jogukat nem gyakorolhatják, míg székfoglalójukat nem tartották meg.

64. §. A székfoglaló, úgyszintén az osztályülésen tartott minden egyéb fölolvadás csak olyan irodalmi mű lehet, mely máshol még nem elő nem adatott, sem nyomtatásban meg nem jelent.

65. §. Az egyes osztályok elnökének irányítása mellett az osztálytitkár föladata arról gondoskodni, hogy akár a tagok, akár vendégek részéről mindig kellő számú fölolvadás álljon az osztályok rendelkezésére. E célból az illetőkkel tárgyalásokat folytat, illetőleg egyeseket fölolvadásra fölkér. E tekintetben különös figyelemmel kell lennie arra, hogy a tagok a 63. §. értelmében a székfoglalás kötelességének kellő időben eleget tegyenek.

66. §. Az osztályülésen fölolvadott minden irodalmi művet az osztályülés elnöke bírálatra kiad az osztály valamelyik tagjának, ki aziránt van hivatva nyilatkozni, vajjon a művet kiadásra alkalmasnak itéli-e, vagy sem.

67. §. A kiadásra nézve a következő szabályok érvényesek:

a) az osztályok vagy ünnepi ülések fölolvadásai a *Katholikus Szemlé*-ben, vagy a *Családi Regénytár*-ban vagy a Társulat más kiadványai között adandók ki, amennyiben az illető szerkesztők a műveket közlésre elfogadják, illetőleg a Szent István Társulat e művet a Társulat kiadványául elfogadja;

b) az osztályülésen vagy ünnepi üléseken fölolvadott minden tudományos jellegű mű alapos kivonata a Szent István Akadémia által az együttes ülések határozata szerinti időközben megjelenendő *Szent István Akadémiai Értesítő*-ben kiadandó;

c) az a) és b) pont alatt fölsorolt fölolvadások közül mindazok, melyeket az osztályülés bírálata alapján a Szent István Akadémia együttes ülése az Akadémia külön kiadványai sorába fölvesz, önálló kiadványként is megjelennek a Szent István Akadémia fölolvadásainak sorozatában.

68. §. Ha a fölolvadás a Szent István Akadémia saját kiadványainak sorozatában, vagy a *Katholikus Szemlé*-ben jelenik meg és ezek szokásos alakjában öt nyomtatott ívnél nagyobb terjedelmű, a többletet a Szent István Akadémia nem köteles sem díjazni, sem saját költségén kiadni.

69. §. Az osztályüléseken fölolvadott minden mű után, ha a 67. §. c) pontja alapján kiadatik, a Szent István Akadémia a szerzőnek a szokásos írói tiszteletdíjat fizeti, illetőleg – amennyiben a mű a Szent István Társulat kiadásában jelennék meg – biztosítja.

A fölolvadásokért fizetendő írói tiszteletdíj ívszerint való nagyságát időről-időre az együttes ülés állapítja meg oly összegben, mint az a hasonló jellegű országos intézeteknél és társulatoknál szokásos.

70. §. A Szent István Akadémia kiadásában megjelent Értesítőből, valamint mindegyik fölolvadásból egy-egy példány azonnal a megjelenés után megküldendő a Szent István Akadémia minden egyes tagjának. A szerző a saját fölolvadásából huszonöt tiszteletpéldányt kap.

Emlékbeszédek.

71. §. A Szent István Akadémia tagjai fölött külön, vagy csoportokra osztva emlékbeszédek tartandók. Az osztályok elnökei öröködnék afölött, hogy az elhatárolt emlékbeszédek megfelelő időben megtartassanak.

72. §. Minden emlékbeszéd a Szent István Akadémia külön kiadásában egyenkint közrebocsátandó.

Bírálatok

73. §. A Szent István Akadémia által kiadandó minden mű, mely nem esik a 67. §. rendelkezése alá, a Szent István Akadémia két tagjának bírálatra adandó ki. Ha a bírálók közt a kiadásra nézve nézeteltérés van, harmadik bírálónak a véleménye is kikérendő.

A Szent István Akadémia a bírálóknak fáradságukért illő tiszteletdíjat ad, melynek nagyságát időről-időre az osztályülés állapítja meg.

Kiadványok

74. §. A Szent István Akadémia kiadványai háromfélék:

- a) a Szent István Akadémia Értesítője;
- b) a Szent István Akadémia fölolvadásainak sorozatos kiadásai
- c) a Szent István Akadémia egyéb kiadványai.

75. §. *A Szent István Akadémia Értesítője* időszakonként, de évente legalább négyszer jelenik meg s a következőket tartalmazza:

- a) az osztályokban elhangzott fölolvadások, illetőleg emlékbeszédek bő tartalmi kivonatát, mely azonban fél ívnél terjedelmesebb nem lehet;
- b) az osztályok s együttes ülések jegyzőkönyveit;
- c) az osztályok s együttes ülések esetleges értesítéseit, pályázatait stb.

76. §. A *Szent István Akadémia* fölolvadásainak sorozatában oly önálló s még máshol meg nem jelent munkák közöltetnek melyek a Szent István Akadémia valamely osztályán vagy más ülésein fölolvastattak, szabályszerűen bírálatra kiadattak s a bírálati jelentés alapján a Szent István Akadémia együttes ülésén a föl-

vasások sorozatába fölvétettek. A fölolvadások az egyes osztályok tudományági szerint csoportosítva jelennek meg. Az egyes csoportok szerkesztője az illető osztály titkára. (1916. X. 27. vált.)

77. §. A Szent István Akadémia a 75. és 76. §-ban fölsoroltakon kívül más kiadványok közrebocsátását is elhatározhatja, illetve fenntarthatja.

Ily kiadványok közrebocsátására nézve azonban az érdekelt osztály ajánló jelentésének elhangzása után az együttes ülések határozata dönt.

78. §. A Szent István Akadémia költségén kiadott irodalmi művek a címlapon mint a Szent István Akadémia kiadványai jelölendők meg. (Alapszab. 71. §.)

Vagyonkezelés

79. §. A Szent István Akadémia vagyona felett az igazgatótanács rendelkezik; e tanács állapítja meg az Akadémia javaslata alapján annak évi költségvetését, vagyonmérlegét és vizsgálja felül számadásait.

80. §. A Szent István Akadémia külön vagyonmérlegét és zárószámadását az elnök minden évben elkészítteti s a számvizsgáló-bizottság által megvizsgálva, e bizottság jelentésével a Szent István Akadémia együttes ülése elé terjeszti.

81. §. Az együttes ülés minden évben javaslatba hozza a Szent István Akadémia külön költségvetését a saját jövedelmi forrása erejéig s azt jóváhagyás céljából az igazgatótanács elé terjeszti. A jóváhagyott költségvetés keretén belül az Akadémia főtitkárának utalványozási joga van.

Nyilvántartások

82. §. A Szent István Akadémia főtitkára őrzi a Szent István Akadémia tagjainak hiteles névjegyzékét és nyilvántartja a tagokra vonatkozó változásokat.

83. §. A Szent István Akadémia titkárai kimutatást vezetnek arról, hogy az Akadémia tagjai mikor és miről tartottak fölolvadást valamint külön nyilvántartják az Akadémia azon tagjait, kik székfoglalójukat még nem tartották meg.

84. §. A Szent István Akadémia főtitkára nyilvántartást vezet az Akadémia elhunyt tagjairól tartandó emlékbeszédekről.

Az ügyrend módosítása

85. §. A jelen ügyrendnek a tagok zárt létszámára vonatkozó megállapítása (6. §.) csak az Akadémia összes tagjai egyharmadának részvételével, egyéb rendelkezései pedig csak legalább harminc osztálytag részvételével tartott osztályülésen módosíthatók. A módosítás érvényéhez minden esetben a jelenlevők kétharmad szótöbbsége kívántatik.

Az ügyrend életbelépése

86. §. A jelen ügyrend a Szent István Társulat megfelelő §-ainak módosítása után azonnal életbe lép.

A jelen ügyrend életbeléptetésével a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya s annak szervezeti szabályai és ügyrendje hatályukat veszítik.

Minthogy az alakuló akadémia a Szent István Társulattal további összeköttetésben akart maradni, a Társulat a vagyonkezelést magára vállalta, ezáltal a két intézmény gazdaságilag, mindkettőjük előnyére összekapcsolódott. A Szent István Társulat ezzel kapcsolatban módosította alapszabályát, és a vagyonkezelés tervbe vett orgánumának, a Szent István Akadémia igazgatótanácsának olyan szervezetéhez járult hozzá, hogy abban a Szent István Társulat részéről az elnök, alelnök, igazgató, valamint a Társulat ügyésze és az igazgatóválasztmány közgyűlés által delegált két tagja vegyen részt.⁷

Ez a módosított, 1922-ben elfogadott új, a Társulat és az Akadémia közös Alapszabályzatából világosan kitűnik. Az 1915. november 29-én tartott társulati rendkívüli közgyűlés az átdolgozott alapszabályokat elfogadta, majd ezt követően került sor az átalakulás előtt álló immár akadémia első ülésére.

A Társulat közgyűlése az Akadémia alapítását annak a beszédnek a szellemében fogadta el, amellyel a bíboros-fővédő az új alakulást így üdvözölte:

„Az egyháznak hagyományos szelleméhez hűek voltak azok a katolikus tudósok, akik 1886-ban a Szent István Társulat kebelében az irodalmi és tudományos szakosztály felállításának tervét felvetették. Lelkesítette őket a gondolat, melyet II. Pius pápa a bázeli egyetem alapító levelében kifejez: »A különböző boldogságok között, amelyeket a halandó ember ebben a múló életben elérhet, nem a legutolsó az, hogy kitartó tanulással megszerezheti a tudományok kincsét, amely utat mutat a jobb és boldogabb élethez és a bölcslet a műveletlen fölé emeli, az embert Istenhez hasonlóbá teszi, a tudatlant megsegíti és a legalsóbbrendűeket a magasba emeli.«

---

⁷ Ért. 1916. 68–69.

Tudták, hogy az egyház, az ókori műveltség őrzője, a középkori tudományosság anyja s a legújabb időkig a tudományok hűséges barátja és támogatója, igaz örömeleli benne, ha a katolikus tudományosságnak új iskolája támad. S az egyház tényleg szeretettel karolta fel a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályát, amely közel 30 éves fennállása alatt igen érdemes munkát végzett s annyira megerősödött, hogy már szűknek találja a régi kereteket, új elhelyezkedést keres.

Modern tudományos akadémiánk mintájára óhajt szervezkedni és felveszi a Szent István Akadémia nevet. Mint a Szent István Társulat fővédnöke, nagy örömmel üdvözlöm ezt az átalakulást és szívből kívánom, hogy a Szent István Akadémia új nevéhez méltó legyen és a magyar katolikus egyház dicsőségére váljék. A Szent István Akadémia művelje a tudományt szabadon, becsületos öszinteséggel és szorgalmasan. A katolikus jelleg nem akadályozhatja szabadságában, csak megkívánja tőle az öszinteséget és a becsületességet. Senki sem keresi a tudomány szabadságát abban, hogy kétségtelen igazságokat megvessen, egyszerű föltevéseket pedig bebizonyított tényekként hirdessen. A szabadságnak megvannak a maga észszerű és erkölcsi korlátai, amelyeket okos és igazlelkű ember át nem lép. Már pedig a katolikus egyház csak azt kívánja a tudománytól, hogy az örök és a kinyilatkoztatott igazságokat mint adott alapot elismerje, mert ez az alap Isten tekintélyén nyugszik, amely annak igazsága mellett a lehető legmeggyőzőbb bizonyíték. Mindazok a vádak, amelyeket az egyház ellen felhoztak, mint a tudomány szabadságának megbénítója ellen, a tudomány hivatásának félreértésén alapulnak. Ugyanis a tudománynak nem az a hivatása, hogy a megismert igazság ellen tusakodjék s folytonosan minden áron újat állítson a régi helyébe, hanem, hogy elfogadván az eddigi biztos eredményeket, azokon tovább építsen. S ez nem válhatik szégyenére, mert így dolgozik minden józan kutató.

A katolikus egyház nagy szolgálatot tett és tesz a tudománynak azzal, hogy a reáruházott igazságokat hűen őrizte, mert megadta a megfejtését olyan kérdéseknek, amelyeket a tudomány a maga erejéből vagy egyáltalán nem, vagy nem biztosan tudott volna megfejtteni. Odalépett a tudósok elé, mint szent Pál az areopág elé, azzal a kijelentéssel: »Amit ti ismeretlenül tiszteltek, azt hirdetem én nektek.« Amit a tudomány csak homályosan sejt, arról az egyház leveszi a fátyolt és bemutatja a titkok országát. Az egyház sohasem félt a tudomány szabadságától, mert meg van arról győződve, hogy a tudomány biztos eredményei nem ellenkezhethetnek az isteni igazsággal. Azért az egyetemeknek a középkorban olyan szabadságot és autonómiát biztosított, amelyet ma semmiféle tudományos egylet nem élvez. A Szent István Akadémia legyen azért szabad és autonóm! Elvárjuk a katolikus tudóstól elsősorban, hogy öszintén tárja fel, amit igaznak ismert fel s ne hamisítsa meg kutatásának eredményeit. Gondolja meg azt a nagy felelősséget, amely reá hármlik, mert milliók várnak tőle felvilágosítást, akik maguk nem ellenőrizhetik munkáját. Feladata a népet nevelni és tökéletesíteni, nem pedig erkölceit megrontani és lelkiismeretét elhomályosítani.

Dolgozzanak a katolikus tudósok szorgalmasan és terjesszék ki munkájukat ne csak a teológiára, a bölcseletre, nyelvészetre és történelemre, hanem a természettu-

dományok és az orvosi tudományok minden ágára is. Az ő életcéljukat felmagasztalja katolikus mivoltuk, amelyben a kultúra általános értékein kívül saját lelkük üdvét és egyházuk természetfölötti céljait is szolgálják. Munkájukat bearanyozza az a törekvés, hogy Istennek gondolatait keresik, akinek nyomai megtalálhatók alkotásaiban. Az egyház kettős tisztelettel akarja őket körülvenni: a tudósoknak és a hűséges katolikusoknak járó tisztelettel. S ennek a kettős tiszteletnek babérágait helyezi mindazoknak a homlokára, akik a Szent István Akadémia tagjai lesznek.

A Szent István Akadémia alapítása olyan időbe esik, mikor a magyar nemzet az államalakítás óta a történelem egész eddigi folyamán legvéresebb harcát vívja létéért. Amint a magyar állam alapításakor Szent István a keresztény egyház alapjára helyezte nemzetét és a civilizáció templomába bevezette, úgy a nagy világháború után meginduló fejlődés kezdetén meg kell tartani a magyar nemzetet a régi és kipróbált alaphoz való hűségben és fejleszteni kell benne a katolikus kultúrát. Ennek a feladatnak nagy része vár a Szent István Akadémia tagjaira, akik a szent király szellemében kívánják nemzetüket szolgálni. Abban a reményben, hogy a Szent István Társulat rendkívüli közgyűlése a Szent István Akadémia létesülését ezekben a sorsdöntő pillanatokban a Gondviselés művének tartja, a rendkívüli közgyűlést megnyitom.”

Ezen az ülésen egy 8 tagból álló bizottságot jelöltek ki az ügyek átmeneti intézésével és vezetésével a végleges megalakulásig. A bizottság a Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya tagjainak az egyes osztályokba való beosztására december 10-én tette meg a javaslatokat, meghagyva a lehetőséget, hogy az érintettek esetleges felszólalásaira december 31-ig van lehetőség. A bizottság a határidő lejárta után befejezvéen megbízatását, elnöknek Giesswein Sándort, főtitkárnak Reiner Jánost ajánlotta. A végleges megalakulás az 1916. január 20-i együttes ülésen történt meg: ekkor erősítették meg az elnököt és a főtitkárt, valamint a tagok egyes osztályokba való besorolása is ekkor perfektuálódott.

Az elnök- és főtitkárválasztó ülésen Concha Győző levezető elnök üdvözölte elsőként Giesswein Sándort (aki a Társulat alelnöke ekkor) új minőségében, megjegyezve azt is, hogy „hódolatunkat akartuk kifejezni a vallás-, a nyelv-, a társadalmi tudomány terén elért nagy eredményei iránt, egyben pedig erősen hozzáfűzni a Szent István Akadémia céljához, sorsához. Tudatában vagyunk ugyanis annak, hogy Akadémiánk hajója éber, erőskezű kormányzót kíván, amikor új útjára elindul. Ballasztja még nem elég nagy, célpontja is megvilágításra szorul.

E célpont hazai tudományunk tengerén nem ott van, ahol a Magyar Tudományos Akadémiáé. Kiegészíteni akarja a szellemi világ azon területén, ahol a felekezetközi állásánál fogva nem működhetik a szellemi világ vallási régióiban. A katolikus igazság érdekében akarja a tudomány eszközeit keresni és használni, de általuk a hazai tudományt e célzat nélkül is gyorsítani, vallási vonatkozásaival pedig egész szellemi életünk mélyítésén munkálkodni.”

Giesswein Sándor köszönő beszédében kitért Concha Győző utalására:

“Nem szükséges programot adnom, mert nekünk csak egy programunk van: tovább építeni, fejleszteni azt, amit a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya mintegy három évtizeden át megtervezett és megalapozott. Mindazonáltal nem felesleges dolog az, hogy az osztály akadémiaiává átalakult és pedig átalakult ebben a nagy eseményekkel terhes időszakban. Ez talán épp annak a jele, hogy mi élénk a jövő kialakulásai feladatokat tűznek ki, s hogy mi ezeket a kellő pillanatban megértettük.

Mint katolikus és az objektív tudományt művelő társulat, mi a jövőben is, úgy mint a múltban, távol állunk minden agresszív irányzattól és minden szeparatizmustól. Ami igazán katolikus, azaz egyetemes akar lenni, annak nem szétválasztó, hanem egyesítő, egybekapcsoló energiát kell kifejtenie. A mi társulati osztályunk autonóm akadémiaiává nőtte ki magát, hogy a jelen viszonyok centrifugális irányzatában a katolicizmus hagyományos erejével kapcsolatokat teremtsen és erősítsen meg, melyek a mi nemzeti érvényesülésünket is hatványozzák.

A ma eseményei új feladatokat tűznek ki nemzetünknek és azok szempontjából kívánatos, szükséges, hogy a magyar katolicizmus tudományos képviselői megtalálják az érintkezést nyugati és keleti szomszédainkkal. Új irányok és utak nyílnak meg nemcsak a kereskedelem, hanem a szellemi érintkezés számára is a Nyugat és Kelet között, és a magyar szellemi kultúrának itt a közvetítő, áthidaló szerepet kell vinnie, amire a magyar nemzetet földrajzi helyzete és történelmi hagyományai predesztinálják; nekünk magyar katolikusoknak és a magyar keresztény kultúra képviselőinek érintkezésbe kell lépnünk a szellemi kultúra terén nyugati és keleti szomszédainkkal és a további fejlődés folyamatán a távolabbi keresztény kultúrnépekkel, a katolikus irodalmi egyesületekkel, mert annyi bizonyos, hogy nekünk magyaroknak és katolikusoknak nem szabad megmaradnunk bármely fényes elszigetelés állapotában. Nekünk meg kell találnunk a kulturális téren a kapcsolatot a katolikus tudományosság külföldi szervezeteivel, hogy a külföld meggyőződjék arról, hogy mi is élünk, s hogy e téren is van bennünk erő. S hogy a szellemi érintkezés és kölcsönös megerősödés e munkájában mi katolikusok kellő súllyal és tkintéllyel léphessünk fel, azért volt kívánatos és szükséges, hogy akadémiaiává fejlődjünk.”⁸

Ezután az együttes ülés felhatalmazta az elnököt és a főtitkárt, hogy a Szent István Akadémia megalapításáról értesítsék XV. Benedek pápa ösztentségét, I. Ferenc József öfelségét, Csernoch János hercegprímást, valamint gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi minisztert, a Magyar Tudományos Akadémiát, a budapesti m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem rektorát, és a többi hazai és külföldi társintézményeket, támogatásukat és együttműködésüket kérve.

---

⁸ Ért. 1916. 71-72.

A megalakulás utáni első taglista világosan mutatja, hogy a Tudományos és Irodalmi Osztályból akadémikussá átvett tagok között a természettudományokat egyesítő IV. osztály tagjai voltak legkevesebben, a többi három osztály létszáma nagyjából kiegyenlített.

A SZENT ISTVÁN AKADEMIA ELSŐ TAGNÉVSORA

Elnök: Giesswein Sándor

Főtitkár: Reiner János

Igazgató-tanács: A Szent István Társulat részéről: Gr. Mailáth György, Erdősi Károly, Simonyi-Semadam Sándor, Simon Ignác, gr. Zichy János. A Szent István Akadémia részéről: elnök, főtitkár, br. Forster Gyula, Székely István.

I. osztály: Székely István elnök, Schütz Antal titkár; br. Hornig Károly, Prohászka Ottokár, Csernoch János tiszteleti tagok.

Rendes tagok: Bitá Dezső, Breznay Béla, Kiss János, Nemes Imre, Répássy János, Tomcsányi Lajos, Való Simon, Szentannai (Spett) Gyula, lovag Petrovác Zózsef, Tokody Ödön, Giesswein Sándor, Székely István, Balits Antal, Mihályfi Ákos, Walter Gyula, lovag Ember Károly, Hajdú Tibor, Kereszty Géza, Kozáry Gyula, Margalits Ede, Piszter Imre, Páder Rezső, Szilvek Lajos, Fischer-Colbrie Ágoston, Acsay Antal, Kováts Sándor, Mázy Engelbert, Rézbányai József, Zelliger Vimos, Kudora János, Huber Lipót, Klinda Teofil, Zubriczky Aladár, Csárszky István, Szeghy Ernő, Werdenich Endre, Kmoskó Mihály, Strommer (Sarudi) Viktorin, Szuszay Antal, Jehlicska Ferenc, Schütz Antal, Schermann Egyed, Hanauer A. István, Bangha Béla, Wolkenberg Alajos, Bitter Illés, Madarász István, Trikál József.

II. osztály: Concha Győző elnök, Dőry Ferenc titkár; br. Forster Gyula, Concha Győző, Fraknói Vilmos tiszteleti tagok.

Rendes tagok: Balits Lajos, Bozóky Alajos, Kazaly Imre, Karácsonyi János, Ilméri Kiss István, Ortway Tivadar, Rajner Lajos, Rézbányai János, Szentkláray Jenő, Timon Ákos, Novák Lajos, Márki Sándor, Dedek Crescens Lajos, Némethy Lajos, Kollányi Ferenc, Várady L. Árpád, Böhm János, Baróti Lajos, Békefi Remig, Jedlicska Pál, Reiner János, Czirbusz Géza, Merényi Lajos, Zelliger Alajos, Áldásy Antal, Huttkay Lipót, Lőrincz Gyula, Notter Antal, Ujházy László, Horn Emil, gr. Mailáth József, Mohl Adolf, Matunák Mihály, Erdélyi László, Hanuy Ferenc, Sörös Pongrác Pál, Tagányi Károly, Túri Béla, Ernst Sándor, Lukcsics József, Angyal Pál, Német Ambrus, Fejérpataky László, Iványi Béla, Dőry Ferenc, Chobot Ferenc, Nagy Béni, Szendrey János, Bochkor Mihály, Magyary Géza, Király János, Kis Albin.

III. osztály: Négyesy László elnök, Vargha Damján titkár; gr. Apponyi Albert, Berzeviczy Albert, Párvy Sándor tiszteleti tagok.

Rendes tagok: Bogisich Mihály, Maszlaghy Ferenc, Pályi Ede, Rada István, Zoltvány Irén, Concilia Emil, Pasteiner Gyula, Bodnár Gáspár, Csicsáky Imre, Felsmann József, Szmda Viktor, Vincze Alajos, Hellebrandt Árpád, Huszka József, Kőrösi Albin, Velics László, Bodiss Jusztin, Lévai Mihály, Andor József, Bartha József, Divald Kornél, Bán Aladár, Kincs István, Kontor Elek, Sziklay János, Demény Dezső, Hermann Antal, Erdösi Károly, Auer István, Izsóf Alajos, Domonkos István, Szinyeyi József, Vargha Damján, Fieber Henrik, Négyesy László, gr. Vay Péter, Angyal Armand, Viszota Gyula, Széman István, Láng Nándor, Járosy Dezső, Gulyás Pál, Pintér Jenő.

A IV. osztály elnökének és titkárának választása függőben maradt az első ülésen, megfelelő számú tag még nem lévén a szabályszerű választáshoz. A IV. osztálynak ekkor mindössze 9 tagja volt. A jegyzőkönyv szerint az osztály szabályszerű módon való kiegészítése lehetetlennek látszott, az együttes ülés ezen alkalomra felhatalmazta az elnököt és a főtitkárt, valamint a többi osztályba már megválasztott osztályelnököket és osztálytitkárokat, hogy a IV. osztály tagjai mellett a IV. osztályba tagokat ajánlhassanak, és hogy az ajánlottak jelölése végett tartandó ülésen szavazati joggal részt vehessenek. Március 15-én került sor a tagválasztó együttes ülésére, melyen a IV. osztályba javasolták Geöcze Zoárdot, Károly Irént, Kövesligethy Radót, Lörenthey Imrét, Rejtő Sándort, Szarvasy Imrét, Plósz Bélát, Sárközy Pált, Vörös Cyrillt, Zemplén Győzöt, Szabó Zoltánt, Grosschmid Lajost, Rybár Istvánt, összesen 13 új tagot. A titkos szavazás után valamennyien az Akadémia rendes tagjai lettek.⁹

Így a IV. osztály vezetősége és tagsága az induláskor a következő tagokból állt: Kövesligethy Radó elnök, Zemplén Győző titkár; Entz Géza, br. Eötvös Loránd tiszteleti tagok.

Rendes tagok: Fényi Gyula, Tóth Mike, Platz Bonifác, Steécz György, Suták József, Székely Károly, Sebők Imre, Geöcze Zoárd, Károly Irén, Kövesligethy Radó, Lörenthey Imre, Rejtő Sándor, Szarvasy Imre, Plósz Béla, Sárközy Pál, Vörös Cyrill, Zemplén Győző, Szabó Zoltán, Grosschmid Lajos, Rybár István.

Az Értesítőben közzétett lista a beválasztás időrendje szerint és nem alfabetikusan közli a tagok neveit. A továbbiakban is ezt az elvet követve jelennek meg az Értesítő tagnévsorai, ezáltal jobban követhető, hogy ki, mióta tagja az Akadémiának.

Itt jegyezhetjük meg, hogy a jogelőd Tudományos és Irodalmi Osztály tagjait legalább két tag ajánlása után választotta be a közgyűlés; önkéntes, „önjelölt” jelentkezésre nem volt lehetőség, még ha ajánlók esetleg pártfogolták is az ilyen személyt. A beválasztás döntő szempontja az elért tudományos eredmények,

---

⁹ Ért. 1916. 75-76.

a tudományos elismertség volt. Az Akadémia ezt az eljárásmodot azóta is szigorúan tartja, a tagbeválasztás lényegében ugyanolyan eljárással történik, mint az MTA esetében. A Szent István Társulat mai gyakorlatában hasonló elv érvényesül, mindössze annyi különbséggel, hogy lehetőség van jelentkezésre, majd a jelentkezőt két tagnak kell ajánlania a közgyűlés előtt.

Már a korai taglistákból megfigyelhető, hogy nem a hivatali beosztás, a befolyásos állás játszott szerepet a tagválasztásnál, hanem mindenek előtt a tudományos teljesítmény és a katolikus közéletben való aktivitás. Ezt az elvet a mai napig követi az Akadémia. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy olyan időkben alakult meg az Akadémia, amikor nagy szükség volt befolyásos támogatókra. A következő évek történéseiből derül ki, hogy nélkülük az Akadémia kis híján az ellehetetlenülés határára juthatott volna.

Joggal merül fel a kérdés, hogy az új intézmény immár Akadémia néven milyen kapcsolatban volt a Magyar Tudományos Akadémiával? Az alapítók körében is megfogalmazódott a szándék, hogy a két intézmény kapcsolatait rendezni kell.

A főtítkári beszámolóban ezzel kapcsolatban határozottan megfogalmazódik, hogy ez nem akar a Magyar Tudományos Akadémiával szemben valami ujjhúzás lenni. Ezt legjobban az a körülmény mutatja, hogy e gondolatot a legnagyobb odaadással köztisztelőben álló, oszlopos MTA akadémikusok is magukévá tették. Az első taglistából máris kiderül, hogy szép számmal találhatók közöttük MTA tagok is.

„Hisz az akadémia szónak a modernebb jelentése épp egyházi tudományos körökből származik. Először a XV. század közepe táján a nagytudományú Bessarion kardinális körül csoportosuló tudósok, kik főként a classica philologia művelői voltak és a humanizmusnak vetették meg alapjait, nevezték körüket az akadémia szóval, Akadémosz ligete után, melyben Platon tanított.

Nem követünk tehát semmi szerénytelenséget el, ha a Magyar Tudományos Akadémia, a jogi, gazdasági és bányászati Akadémiák mellett Szent István Akadémiát akarunk szervezni, illetve meglévő alapokon felépíteni.

A másik lényeges újítás az lesz, hogy a tudományos működés kívánatos munkamegosztása végett négy osztályt kívánunk szervezni.” – mondta Giesswein Sándor.

A két Akadémia között a legszívélyesebb viszony alakult ki, mely egészen az MTA szovjet mintára történő 1949-es átszervezéséig tartott. Ettől kezdve a két intézmény között a kapcsolat 1999-ig szünetelt.

Az Akadémia első ünnepi ülésére 1916. március 23-án került sor a Szentkirályi utca 28. szám alatti háromemeletes, neogót stílusú székházban, amely 1898. december 11. óta adott otthont a Társulat és az Akadémia rendezvényeinek, egészen az államosításig.

Az elnöki megnyitó beszédben Giesswein Sándor a tudományosság, az etika és az igazság összefüggéseit fejtegette, majd ez után gróf Apponyi Albert tartott előadást *Keresztény világnézet és tudományosság* címmel, ezt követően Székely István rendes tag *A tudomány hajdan és most* című nagyívű tudománytörténeti előadásának a végén a következőket mondta:

„Mi a Szent István Akadémiában ideáloktól vezetett és erkölcsi alapon álló tudományt akarunk művelni, vagyis keresztény tudományt. Nem akarjuk mi ezzel a tudományt megkeresztelni. Tudjuk, hogy az igazság sem nem katolikus, sem nem protestáns, sem nem zsidó, sem nem pogány. De azt akarjuk, hogy a tudomány ne áskálódjék a tudományosan is megokolt keresztény világnézet, morál és kultúra ellen, és ne álljon be az oktalan hitetlenség, erkölcsrontás és társadalombontó törekvések szolgálatába. Ha nem lehet megkeresztelni a tudományt, ne legyen azon egyéb rítusok és szekták bélyege se rajta, hanem maradjon meg a maga függetlenségében és elfogulatlan tárgyilagosságában. A legnagyobb tudósok, még természettudósok is – mint egy Bacon, Newton, Linné, Cuvier, Secchi, Pasteur stb. – össze tudták magukban egyeztetni a tudományt a keresztény világnézettel és érzülettel; s ma is összeférnek azok, ha köztük mesterségesen ellentéteket nem keresnek és nem csinálnak. Tudomány, vallás, erkölcs az ember legfőbb ideáljai, amelyek közt épp úgy, mint az igazságok közt, ellentmondás nem lehet. A tudományok sem ellenségei egymásnak, hanem munkatársak és testvérek. Egy testnek tagjai és szervei, egy zenekarnak a hangszerei. Legyen tehát köztünk az egyetértés és együttműködés oly tökéletes, mint egy szervezet részei közt, s legyen az összhang olyan teljes, mint a legjobb zenekarban, és ne zavarja meg azt soha semmiféle disszonancia.”

E tudománytörténeti fontosságú esemény után az Akadémia munkája a rendes kerékvágásba került, rendszeressé váltak az osztályok felolvasó ülései, valamint az együttes ülések. Valamennyi jegyzőkönyvbe vétetett, melyet a főtitkári jelentések ismertetnek.

A negyedik együttes ülés 1916. május 26-án volt, melyen az elnök és főtitkár mellett 30 tag vett részt. Ez az ülés a IV. osztály működése miatt volt érdekes: a főtitkár közölte, hogy az ügyrend 63. § 2. bekezdése értelmében, ha szigorúan alkalmazzák, a IV. osztály működése lehetetlen, mert az első szervezéskor megválasztott tagok egyike sem tartotta meg székfoglalóját (ennyi idő alatt nehéz is lett volna. megj. tölem SJ), ami előfeltétele a tagsági jogok gyakorlásának. Úgy határoztak tehát, hogy a székfoglaló megtartásának hiánya ellenére is gyakorolhatják jogaikat a IV. osztály tagjai.

A hazai és külföldi tudományos körök is reagáltak az új akadémia megindulására. A Magyarhoni Földtani Társulat megleghangú átiratban üdvözölte a Szent István Akadémiát, felajánlva a rokonérzést és támogatást. Az Österreichische Leo-Gesellschaft elnöksége pedig együttműködésre hívta a Szent István Akadémiát, amely megkeresésre az elnökség feladatának hatáskörét említve válaszoltak és elküldték a Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának néhány kiadványát. (Amikor már az Akadémia saját emblémájával jelentek meg a kiadványok, értelemszerűen a jogelőd fejléce helyett a Szent István Akadémia Kiadványai felirat jelent meg).

Hasonlóképpen az Akadémia is kereste a kapcsolatokat. Együttműködésre hívta fel a Görres-Gesellschaftot, ugyancsak néhány saját kiadvány melléklésével.

Az MTA viszonyulására jellemző, hogy a megalakulás évében már meghívta a Szent István Akadémiát 1916. május 7-én tartott közgyűlésére, melyen részt vett Giesswein Sándor elnök, Reiner János főtktár, valamint a Szent István Akadémia tagjai közül sokan azok is, akik nem tagjai az MTA-nak. Az MTA 1905 óta elnöke, berzeviczei és kakaslovnici Berzeviczy Albert 1916-tól a Szent István Akadémia rendes, majd tiszteleti tagja. A korszak magyar kultúrpolitikájának nagyformátumú egyénisége, életének főbb állomásait a Magyar Katolikus Lexikon jól összefoglalja.¹⁰

Az Akadémia könyvtára, mely közös volt a Társulattal, szépen gyarapodott: rendszeres könyvadományokkal, többnyire tiszteletpéldányokkal látták el olyan szerzők is, akik nem voltak rendes tagok.

1916. október 20-án került sor a IV. osztály első felolvasó ülésére, melyen Kövesligethy Radó elnöki megnyitójában ismételten köszönetet mondott az elnökségnek azért, hogy a működésbe lépés lehetőségét megadta a székfoglaló előadások ideiglenes felmentésével.

Elnöki bevezetőjében, reflektálva az ünnepi ülés két szónokának előadására, kitért a természettudományos kutatás korlátaira és szabadságára is:

„Bár mindkét előadó ugyanazon megnyugtató következtetésre jut s bár magunk ilyféle korlátot sohasem éreztünk, mégis szeretnénk a természettudós szempontjából is e fontos kérdéshez szólni. A választ nem is magamnak kell megadnom, megadja minden szubjektivitástól menten az a lényegbevágó különbség, mely az ókor és az újkor természettudományi felfogása között fennáll. Mindenki elismeri, hogy a görög elme nem alacsonyabb rendű, mint a miénk, hiszen a geometriában, filozófiában, a gondolkodás törvényeinek felkutatásában, művészetben és költészetben utolérhetetlent teremtett. Ha mégis a természettudományok terén a régiekkel szemben óriásit haladtunk, ezt nem szellemi fölényünkkel értük el, nem a lefolyt hosszú idő érlelte gyümölcs, hanem a haladást – igen okosan – egy elv feladásával vásároltuk meg: nem kutatjuk többé a régiekkel a dolgok okát, hanem Newtonnal a dolgok változásainak okait. A változás, amely egy későbbi és egy előbbi állapot különbsége, ezen különbségi természetből folyólag semmit sem mondhat a változónak nagyságáról. Matematikailag úgy fejezhetők ki e gondolatot, hogy természeti törvényeink differenciális jellegűek lévén, térre és időre vonatkozó parciális-differenciál egyenletekre vezetnek, melyek teljes megoldása, a kezdeti feltételeknek a problémán kívül levő, tehát apriorisztikus ismeretét követelik. Kinyilatkoztatott igazság azonban a természettudományok terén nincs, s ezért a végok kutatása szükségképpen a mai tudomány körén kívül áll. Általánosan érthetően azt kell mondanunk, hogy Newton Philosophia naturalisát fogadva el, önként lemondunk a végső okok kutatásáról. És ezzel konfliktus tudomány és vallás között lehetetlenné vált és korlátlan szabadsággal kezdhethjük munkánkat, melyre Isten áldását kérem.”

---

¹⁰ Magyar Katolikus Lexikon I. kötet 1993. 792–793.

Az ökumenizmus korai szép megnyilvánulása, hogy a Magyar Protestáns Szövetség és a közeledést kezdeményező Akadémia megállapodott abban, hogy egymás munkájáról kölcsönös tájékoztatást adnak, valamint rendszeres kiadványcserét folytatnak.

1917-től a rendes kerékvágásban működött az Akadémia. Az 1917-es esztendő első rendkívüli ünnepi ülése Shakespeare és Cervantes halálának 300. évfordulójának megünneplése jegyében zajlott január 21-én. Az elnöki megnyitó beszéd után Négyesy László tartott előadást *Shakespeare és a magyar költői lélekrajz* címmel, majd Kiss Albin *Cervantes és Don Quijote* című előadása következett. Bán Aladár ez alkalomra készült verseit olvasta fel.

Az egyes osztályok felolvasó ülései között ilyenek szerepeltek:

I. osztály: Madarász István: Verworm Miksa pszichomonizmus (jan. 12.)

II. osztály: Novák Lajos: Divény vára (jan. 26.)

IV. osztály: Kövesligethy Radó: Vizsgálatok a Föld belseje körül (székfoglalóként elhangzott 1916. dec. 15-én, megjelent az Értesítő 1917-es évfolyamában).

Az Akadémia életében alig érződött, hogy mindeközben dúl az első világháború. Mindössze ilyen megjegyzések sejtetik a világegés közvetett kihatásait: A IV. osztály 1917. évi február hó 16-ára megállapított felolvasó ülése szénhiány miatt elmaradt.

1917 tavaszának II. ünnepi ülése Arany János születésének centenáriumi megemlékezése jegyében kezdődött, Zoltványi Irén előadásával.

Az Akadémia sorsdöntő első évének méltatásában a főtitkár a többi között ezt emelte ki:

„Akadémiánk első évi munkássága a társadalom s a legkülönbözőbb világnézetek, vallási s tudományos irányzatok részéről – mérlegelő megítéléssel és kritikával is – hálát érdemlő elismerést és támogatást talált.

Az üléseink iránti érdeklődés; a rokon célú és rendeltetésű intézetek és egyesületek részéről viszonzóság létesítése; s a sajtónak működésünk iránti állandó figyelme és jóakarató érdeklődése mind ennek a megnyilatkozásai.

Vonzó erejét mutatja az a tény is, hogy számos tudós és író kívánja itt bemutatni tudományos munkásságának eredményeit; s habár intézetünknek akadémikus jellege sok esetben kizárja a különben nem értéktelen munkálatok bemutatásának lehetőségét, viszont ily tudósoknak nem egy értékes tudományos előadást köszönhet, amilyenek Pataky Arnold egyetemi tanárnak, még mint vendégnek, *A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában* címen tartott értékes felolvasása és Mössmer Józsefnek a Pázmaneum aligazgatójának szép tanulmánya: *A német misztika bölcseletéről*. (Pataky Arnoldot ebben az évben rendes tagnak megválasztották, megj. tőlem SJ) (...)

Akadémiánk megállapított nyilvános üléseit – az országos gyász (utalás I. Ferenc József császár és király halálára, megj. tőlem SJ) és az általános szénhiány miatti szünet egy-egy esetét kivéve – állandóan megtartotta; sőt ezeken kívül egy rendkívüli együttes ülést és egy rendkívüli ünnepi ülést is tartott. (...)

Akadémiánk munkásságáról eddig csak az *Értesítő* megjelent számai nyújtanak felvilágosítást, míg az osztályok kiadványai most jutnak sajtó alá.” Ezután a főtítkár a sajtó alá rendezés stádiumában levő kiadványokról adott rövid tájékoztatást, köztük is a készülő új *Codex Juris Canoniciról*, amely ebben az évben lépett hatályba. Elkészültében nagy szerepe volt a későbbi hercegprímásnak, az Akadémia leendő elnökének, Serédi Jusztiniánnak.

A felolvasó üléseken megjelentek létszáma is rögzítve van valamennyi jegyzőkönyvben. Átlagosan 10–15 fő jelent meg az üléseken, nemcsak rendes tagok, hanem vendégek is. (Vendég előadóknak egyébként az Akadémia ettől az évtől kezdve az ügyrendben rögzített feltételekkel, rendszeresen biztosított lehetőséget, nem egy esetben az előadás nyomtatott megjelentetését is vállalva). Ha meggondoljuk, hogy az Akadémia szigorúan tudományos testület, melynek felolvasó ülései többnyire a szűk szakmabelieket érdeklik, ez a szám nem kicsi. A főtítkár azon bejelentése, mely szerint az osztályok önálló kiadványokban adják ki műveiket, lehetővé tette, hogy a szélesebb szakmai közvélemény elé, a tudományos vérkeringésbe is bekerüljenek az előadások (vagy egyéb publikációk, nem egy esetben vaskos monográfiák) új eredményei.

Az év első felében halálozás miatt megüresedett 7 szabad helyre 5 helyet töltöttek be. Ekkor lett a többi között rendes tag a IV. osztályban Schafarzik Ferenc műegyetemi tanár, az MTA rendes tagja, geológus, és Tangl Károly ugyancsak műegyetemi tanár, az MTA rendes tagja, fizikus. Érezhető a szándék, hogy a természettudományos vonalat erősíteni kívánták.

A háború ekkor az Akadémia életébe is beleszólt: a csatatéren vesztette életét a kiváló matematikus Geöcze Zoárd és a nemzetközi hírű fizikus Zemplén Győző. Az első halottak között van a nagyvonalú tudománypártolásáról híres br. Hornig Károly püspök, Dudek János, Ortway Tivadar, Jedlicska Pál, Concilia (Békessy) Emil, Szuszay Antal, Nagy Béni.

Az elhúzódó világháború nyomában a társadalmi elégedetlenség fokozódása jó táptalaj volt a szocialista-kommunista agitáció előretörése számára. A Társulat tulajdonában levő Stephaneum nyomdában is érezhető volt, hogy a nyomdászok, akik köztudottan mindig is a baloldali szakszervezetek ideológiájának befolyása alatt álltak, szimpatizálnak a felerősödő propagandatevékenységgel, mely az őszirózsás forradalom után egyre erősödött, és amely végül is a Tanácsköztársaság kitöréséhez vezetett.

A kommunista puccs következménye volt, hogy a Társulat kiadásában megjelent, raktáron levő nagy mennyiségű könyvállományt papír-hulladéktelepekre, zúzdákba vitték. A Társulat több tízezernyi kinyomtatott könyve a Soroksári lókörházba, a ferenfvárosi pályaudvar raktáraiba, a nagymarosi papírlemezgyárba került. A kommün 133 napi tombolása után ezeket már nem lehetett megmenteni, mert ami megmaradt belőlük, az is olyan állapotban volt, hogy kereskedelmi forgalomba már nem lehetett hozni. Áldozatul estek az Akadémia addig megjelent még raktáron levő kiadványai is.

Az 1919-es kommunista Tanácsköztársaság kitörése amennyire alapjaiban veszélyeztette a Társulat kiadványát és székházát (félő volt, hogy a beígért államosítás a székházat is érinti), úgy az Akadémia másképpen szenvedte meg ezt az időszakot.

Az 1920. április 25-én tartott IV. ünnepi ülésen Reiner János főtitkár ezzel a mondatokkal kezdte jelentését: „Egy év kiesett Akadémiánk életéből.” Majd a jövőbe vetett hittel így foglalta össze a tanulságokat:

„[...] hazánk leggyászosabb korszakainál gyászosabb és szégyenletesebb idők Akadémiánknak fokozott mértékben megindult munkásságát visszaszorították, holott tulajdonképpen még növekedtek azok a kulturális feladatok, amelyeket a kényszerrel fölény hozni kívántunk a kultúra szempontjából alacsony fokú népekkel szemben, szellemi fölényünk igazolására és fenntartására meg kell oldanunk; emellett az uralkodó társadalmi- és állami rendünk helyébe léptetett rendszer és berendezkedés pogány szellemével szemben az Akadémiánk alapításánál közvetlen célul tűzött keresztény szellemben való munkálkodás ma már nemcsak magyar- hanem világszerte az emberiség érdeke.

Azonban az ezen szellemi veszteséget felidézett időszaknak vannak olyan eredményei, amelyeket ma még alig tudunk kellőleg értékelni.

Ily eredmény az, hogy a szelleminek nevezett munka központjába helyezték az egész fejlődés magyarázatát alapulvett történelmi materializmussal szemben újabb bizonyítékait kapjuk annak, hogy az eszmék, a szellemi és lelki erők a fejlődésnek leghatalmasabb mozgatói és a társadalmi és történelmi produktumok nagyrészt ezeknek szüleményei.”

Az Akadémia utolsó felolvasó ülése 1919. március 21-én volt, amelyen Pezenhoffer Antal, mint vendég mutatta be a II. osztály ülésén „Az egyke összefüggése a demográfiai viszonyokkal” című, nagy terjedelmű tanulmányát.

A proletárdiktatúra alatt az ülések, elnöki körlevélben foglaltak szerint, további intézkedésig szüneteltek. A munka 1920. január 23-án indult meg újra, rendkívüli együttes ülésen.

A főtitkár jelentésében hangsúlyozta, hogy „a forradalmak ideje alatt igyekeztünk hűek és méltók maradni hivatásunkhoz és az Akadémiánk nevében foglalt Szent István nevéhez.

Így nem csatlakoztunk az ún. Nemzeti Tanácshoz; semmiféle fogadalmat nem tettünk; sem azt a tanácsot, sem azoknak az időknek kormányát vagy miniszterét nem üdvözlöttük és nem is kell említenünk, hogy a Tanácsköztársasággal a Szent István Akadémiának semmi érintkezése nem volt. [...] A tagjaink ellen ezen időszak alatti viselkedés és magatartás miatt folytatott eljárás – két függőben levő eseten kívül – két törlés megállapításával és két lemondás elfogadásával nyert elintézését.” Itt a főtitkár nem tér ki a részletekre és a személyekre, mindössze a tagnyilvántartásból következtethető ki, hogy Szeghy Ernő a Karmelita-rendbe lépett, és ezáltal a Rend szabályzata értelmében tagságáról le kellett mondania. Az Akadémia tagsága ezt tiszteletben tartva, sajnálattal tudomásul vette az elhatározást, megjegyezve, hogy lemondott tag-

jának az Akadémia kiadványait ezentúl is küldeni fogja. Ebben az esetben politikai indíttatásról szó sem lehet. Érdekesebb viszont Huttkay Lipót áldozópap esete, aki ekkortájt kilépett az egyházi rendből és az Egyház teljes közösségéből is. Ugyancsak erre az időre esik Jehlicska Ferenc lemondása, és Leidenfrost Gyula zoológus, tengerkutató tagságának megszűnése is, valamint a IV. osztály elnökének, Kövesligethy Radónak fölöttébb zavaros indoklású kilépése. Az Értesítőben is közzétett jegyzőkönyv szerint „Kövesligethy Radó, a IV. osztály elnöke még 1919. április hó 4-én körlevelet intézett az osztály tagjaihoz, amelyben azt írja, hogy több tekintélyes, régi tag azt a kívánságot fejezte ki előtte, hogy a IV. osztály feloszlattassék; erre vonatkozó elhatározásunkat kéri, hozzátéve, hogy már legalább négy-öt tag le is mondott. A beérkezett nyilatkozatok alapján azután április 12-én kelt levelében javasolta az osztály feloszlását. Ennek a javaslatnak semmi indokoltsága nem lévén, azt félretettük, annál is inkább, miután üléseink tartását – ily belső zavarok elkerülése céljából is – beszüntettük.”¹¹ A kínos ügy azonban nem zárult le. Az Akadémia létét veszélyeztető akcióról és következményeiről a főtitkári jelentésben ez áll:

„Kövesligethy Radó, a IV. osztály elnöke, 1919. évi április hónap első napjaiban valamely ülésen követelőző és ingerült hangon azzal fordult hozzá, [ti. a főtitkárhoz, megj. tőlem, SJ.] hogy ő már felszólította az elnök urat, hogy a IV. osztályt oszlattassa fel – aminek természetesen nem tudta értelmét belátni –; ezt követőleg április hó 12-én ugyanő a következő levelet intézte Akadémiánk elnökéhez:

Méltóságos Elnök Úr!

Több tagtársam kívánságára köröztettem a tisztelettel mellékelt kérdőívet, amely a Szent István Akadémia IV. osztálya egy tekintélyes részének határozott vagy feltételes óhaját fejezi ki, hogy a nevezett osztály megszüntetessék. Tekintettel arra, hogy Gróh, Hutýra, Leidenfrost, Szabó Zoltán és Wodetzky urak lemondtak tagságukról, hogy tudtommal Doby, Toborffy s talán mások is megválasztásukat nem szándékoznak elfogadni, s hogy e határozatról id. Entz Géza t. tagnak helyeslő tudomása van, tisztelettel javaslom, hogy a IV. osztály feloszlását kimondani méltóztassék.

Kitűnő változatlan tisztelettel stb. Kövesligethy Radó

A mellékelt körirat, amellyel a tagokat a hozzájárulásra felhívta, április hó 4-én kelt s a következőleg hangzik:

---

¹¹Ért. 1920. 72.

Tisztelt Tagtárs Úr!

A Szent István Akadémia IV. mennyiségtan-természettudományi osztályának több tekintélyes, régi tagja azt a kívánságot fejezte ki előttem, hogy a nevezett osztály feloszlattassék, s hogy e kívánságot Tisztelt Tagtárs Úrral közöljem. Hozzá kell tennem, hogy már legalább négy-öt tag le is mondott. Szíveskedjék elhatározását e lapon velem tudatni. Kitűnő tisztelettel Bpest, 1919. április hó 4-én. Kövesligethy Radó osztályelnök.”

1919. december 19-én Kövesligethy igazoló iratot intézett az Akadémia elnökéhez, melyben bejelentette tagságáról való lemondását.

A főtitkár utalt arra, hogy Kövesligethy Radó osztályelnöki minőségében igyekezett rávenni a tagokat a megszüntetés érvényesítésére, és az egyénileg természetesebb lemondás helyett az osztályt is magával akarta rántani a megsemmisülésbe. Ez a lépés az egyidejűleg elterjedt híresztelésekkel együtt alkalmas lett volna az egyébként is sok nehézséggel küzdő Akadémia teljes ellehetetlenülésének előidézésére. Végezetül az osztályelnököt a lemondásra való tekintet nélkül az Akadémia törölte a tagok sorából. Ugyanakkor nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a proletárdiktatúra idején néhányan, akiket Kövesligethy is említett név szerint, valóban fontolgatták a lemondásukat, mert féltek a következményektől, de a rövid életű Tanácsköztársaság bukása után írásban tett nyilatkozatukat visszavonták és tagságuk fenntartása mellett maradtak. Doby Géza, a növényi biokémia kiváló kutatójának esete is ide kívánczozik: ő a megválasztást sem fogadta el, mert világnézeti okokra való hivatkozással nem tudta elveit összeegyeztetni a Társulat (és nem az Akadémia!) alapszabályaival.

A tagoknak az 1918-as eseményeket követő időkben kifejtett magatartásának megvizsgálására egy bizottság alakult. Az I. osztály részéről Mihályfi Ákos, a II. osztály részéről Király János, a III. osztály részéről Gulyás Pál, a IV. osztály részéről Tangl Károly tagokat kérte fel az együttes ülés nevében a főtitkár.¹²

E kínos közjáték után az Akadémia működése a normális kerékvágásba került.

Az 1919-es esztendő szomorú statisztikájához tartozik az elhúnytak névsora: Entz Géza, br. Eötvös Loránd, Párvy Sándor, Acsay Antal, Andor József, Bogisich Mihály, Bozóky Alajos, Fieber Henrik, Hajdú Tibor, Ilméri Kiss István, Kudora János, Merényi Lajos, Platz Bonifác, Rajner Lajos, Sörös Pongrác, Vincze Alajos.

1920 októberének jelentős eseménye volt Szent Jeromos halálának 1500. évfordulója. Az Akadémia rendkívüli ünnepi ülésén a hercegprímás mellett megjelent az apostoli nuncius is, akire való tekintettel az ünnepi megnyitó beszédet Giesswein Sándor latinul mondta el. Ezt követően Zubriczky Aladár emlékezett meg a dalmáciai Stridonban született Szent Jeromusról.

---

¹²Ért. 1920. 75.

Az 1919-es kommün kihatásai, áttételesen ugyan, de még 1921-ben is előjöttek. Alig csitult el a Kövesligethy Radó-féle ügy, 1921 tavaszán újabb nem várt esemény történt. Április 13-án az év harmadik rendkívüli együttes ülésén, melyen a távollevő elnököt helyettesítő Székely István másodelnök, első napirendi pontként bejelentette, hogy Concha Győző osztályelnök mint koridős vezetésével 30 tag bizalmatlansági indítványt ad be Giesswein Sándor ellen, melyben kéri, hogy elnöki posztjáról mondjon le.¹³ Az Angyal Pál által végül is ismertetett indokok alapján nyilvánvalóvá vált, hogy az ügy mögött politikai-világnézeti okok vannak.

Ha végigtekintjük Giesswein Sándor korántsem szokványos egyházi és politikai pályafutását, akkor nyilvánvalóvá válnak az indokok.

Tatán született 1856. február 4-én. Középiskoláit Tatán és Győrött, a teológiát a budapesti Központi Papnevelő Intézetben végezte, 1878-ban szentelték győri egyházmegyes pappá, két évre rá teológiából doktorált. 1880-ban Kismartonban káplán, 1881 szeptemberétől a győri római katolikus tanítóképzőben a természetrajz, mértan, és német nyelv tanára. 1883 júliusától püspöki szertartó, 1885 augusztusától szentszéki jegyző, majd püspöki titkár és szentszéki ülnök, 1897-től győri kanonok. 1902-ben címzetes apát, 7 év múlva pápai prelátus.

1897-ben Győrben megalapította az első magyarországi keresztény munkásegyletet. 1904-ben a Keresztény Szocialista Egyesületek Szövetségének elnöke, közben a Szent István Társulat alelnöke 1903-21 között. 1905-1906 között néppárti programmal a magyaróvári kerület országgyűlési képviselője. 1910. január 17-én kilépett a Néppártból és csatlakozott az Országos Keresztényszocialista Párthoz, ahol a liberális katolicizmuson alapuló kereszténydemokrata elképzelésekkel igyekezett elképzeléseit megvalósítani. Híve volt a demokratikus szabadságjogoknak. A feminizmus egyik korai agitátora, írásaiban és szónoklataiban a választójog reformját, valamint a munkásság szervezkedési szabadságát támogatta, beleértve a földmunkások sztrájkhoz való jogát is. A klérus közreműködésével kisbérletek formájában a keresztényszocialista földbérlő szövetkezeteken keresztül földhöz kívánta juttatni a legszegényebb parasztságot, de ez a próbálkozása annak ellenére kudarcba fulladt, hogy az Országos Keresztényszocialista Párt társelnökévé választotta. 1910-ben újra megválasztották a magyaróvári kerület országgyűlési képviselőjének. Ebben a ciklusban ő volt a pártja egyetlen képviselője a Parlamentben. Ugyanebben az évben a Magyar Szentkorona Országos Békeegyesületének elnöke lett, majd 1912-ben az országos Katolikus Tanügyi Tanács is megválasztotta egyházi elnöknek. Az

---

¹³ A bizalmatlansági indítványt tevők: Áldásy Antal, Vizsota Gyula, Fejérfalva László, Pintér Jenő, Balás Károly, Lukács József, Schütz Antal, Turi Béla, Zubriczky Aladár, Wolkenberg Alajos, Gerevich Tibor, Hanuy Ferenc, Négyesy László, Tangl Károly, Király János, Bitter Illés, Tagányi Károly, Gulyás Pál, Hóman Bálint, Vargha Damján, Wodetzky József, Rybár István, Balanyi György, Sik Sándor, Kmoskó Mihály, Székely István, Concha Győző, Dőry Ferenc, Angyal Pál, Papp Károly. Ért. 1921. 128.

I. világháború idején a háborúellenes egyesületek támogatójaként tűnt fel, 1918 novemberében a Nemzeti Tanács tagja lett. 1920-ban és 1922-ben a magyaróvári kerület nemzetgyűlési képviselője a Keresztényszocialista Párt, illetve a Keresztény Nemzeti Egyesülés (Haller-párt) programjával. 1922-ben vezetőségi tagja lett a gráci székhelyű Katolikus Internacionálénak és a Katolikus Világifjúság nevű szervezetnek.

Tudományos munkálkodásának elismeréseként először az MTA választotta levezető tagjának 1914-ben, majd két év múlva a Szent István Akadémia elnöknek. Giesswein Sándor az eszperantó nyelv egyik korai magyar propagálójaként is híres lett. 1911-ben a Magyar Országos Eszperantó Egyesület elnöke, amely az ő vezetése alatt lett szilárd, tekintélyes társadalmi szervezete azóta is élő hagyományként a béke ügyének. Vezetőségi tagjává választotta a Nemzetközi Katolikus Eszperantista Unió. Giesswein Sándor nemzetközi találkozókön számos eszperantó nyelven elmondott misét és szentbeszédet tartott, annak ellenére, hogy ez a nyelv csak a II. Vatikáni Zsinat után lett elfogadott. 1910-ben a Magyar Békeegyesület elnöke, halálának évében az Eszperantisták Nemzetközi Békeligájának alapítója és elnöke lett. Pacifista, antimilitarista és feminista munkássága nemzetközi tekintélyt szerzett neki. 1915-ben tagja lett a berni székhelyű Tartós Béke Központi Szervezete elnevezésű pacifista egyesület végrehajtó bizottságának. Az Interparlamentáris Unió ülésein többször felszólalt és interpellált az eszperantó érdekében, következetesen kitarított a szociális igazságosság, a demokrácia elve mellett, és fellépett az 1919-es kommünt követő fehérterror túlkapásai ellen. Ekkor kezdték nemcsak a politikai életből, hanem a katolikus közéletből is kiszorítani, de a kudarc nem törte meg. 1923-ban keresztényszocialista elveit fenntartva az ellenzéki Reformpárt elnöke lett. Közéleti pályafutása jól mutatja, hogy ekkor a politikai katolicizmusnak nem sikerült a politikai élet egyenrangú irányzatává, illetve partnerévé lenni, mert erre az egyház sem tartott igényt.¹⁴

Az előzményeket ismertetve az elnök, aki maga is részese volt az előterjesztésnek, megjegyezte, hogy “az Akadémia működésében állandóan aktív résztvevői közül többen 1921. március 4-én tartott bizalmas értekezleten arra a megállapodásra jutottak, hogy Giesswein Sándornak az Akadémián kívüli közszereplései összeférhetetlenek az elnöki pozícióval, ezért felszólítják az elnököt, hogy az elnöki tisztelet bocsássa az Akadémia rendelkezésére. A sietségnek nyomós oka volt, hiszen az Alapszabály értelmében az elnöki mandátum egy év múlva amúgyis lejárt volna. A lemondást kérő indítványt előbb szóban közölte az érintettel Concha Győző, majd miután ez eredménytelennek bizonyult, átadta Giessweinnek az írásbeli felszólítást.

Ezután Giesswein Sándor április 1-én kelt levélben reagált a felvetésekre, és közölte, hogy közszereplése, valamint irodalmi és társadalmi tevékenysége kérdésében

---

¹⁴Magyar Katolikus Lexikon. (főszerk. Diós István) IV. Bp. 1998. 99–100.

nem ismeri el illetékesnek sem az Akadémia egyes tagjait, sem az együttes ülést, és kijelentette, hogy papi tevékenységéről kizárólag egyházi hatóságnak tartozik felelősséggel, majd hozzátette, hogy mint politikus, ugyancsak nem illetékes az Akadémia minősíteni. Elégtételt kér becsületének megsértése miatt; amennyiben ez nem történik meg, becsületsértési pert kezdeményez. Concha Győző betegsége miatt az osztályelnök, Székely István ugyancsak levélben közölte az elnökkel, hogy itt nem becsületbeli ügy, hanem összeférhetetlenség miatt kezdeményezték a lemondást.

A rendkívüli együttes ülésen, még az érdemleges tárgyalás előtt Erdősi Károly jelentette be, hogy mind a maga, mind Divald Kornél, Várdai Béla, Sziklay János, Auer István, Kontor Elek, Zelliger Vilmos, Vörös Cyrill és Novák Lajos tagok nevében érvénytelennek tekinti a tárgyalást, mert az ügyrend 45. paragrafusára szerint a jelen ülést csak az elnök, azaz Giesswein Sándor hívhatta volna össze, és nem a másodelnök, aki még engedélyt sem kért az ülés összehívására. A főtítkárnak ekkor figyelmeztetett, hogy a konkrét esetben erkölcsi lehetetlenség az elnöktől olyan ülés összehívását kérni, amelynek egyetlen tárgya az ellene teendő bizalmatlansági indítvány. Az Alapszabály értelmében egyébként világosan kiderült, hogy senki nem vehet részt olyan ügy tárgyalásában, amely őt személyesen érinti; fogalmi képtelenség egy olyan ülés összehívása, amelyen az összehívó nem vehet részt.

Ezután a főtítkárnak szavazásra bocsátotta a közbevetésben elhangzottakat, ahol 25 szavazattal 7 ellenében az ülést szabályszerűnek ismerték el. Ezután Angyal Pál a következőket mondta: „A bizalmatlansági indítvány indokolásra nem szorul, minthogy a bizalom és bizalmatlanság bármi körülmények között alakul is ki, oly érületi elhatározás, mely megokolásra nem szorul.”

Ennek ellenére az ügy fontosságára való tekintettel nyilvánosságra hozza az indokokat, melyeket 5 pontba szedve ismertetett. Az indoklás teljes szövege a következő:¹⁵

1. A bolsevizmus megszűnte után az Akadémia több tagja egy más testületben (Pázmány-Egyesület) előterjesztett panaszpontok alapján igazoltatási eljárást kívánt Giesswein Sándor elnök ellen folyamatba tételni, melytől azonban elállottak azon reményben, hogy a bekövetkező változás elveszi alapját e panaszoknak.

2. Azonban ezen idő után indult meg az Auróra című folyóirat, melynek Giesswein Sándor főszerkesztőségét vállalta; ennek a lapnak munkatársai sorában szerepelnek többek között: Vámbéry Rusztem, aki a forradalom idején a radikális párt elnökségének aktíve működő tagja volt s mint a budapesti Egyetem kinevezett dékánja résztvett a szocialista diákok azon ülésén, amely kimondotta, hogy a teológiai fakultás az egyetemen, a vallásoktatás pedig az alsó- és középiskolákban

---

¹⁵Ért. 1921. 130.

megszüntetendő; [Ennek egyik legfőbb támogatója a marxista filozófus Lukács György népbiztos volt, aki Schütz Antal dékánnal mint megtörtént tény közölte a teológiai kar megszüntét 1919-ben, megj. tölem, SJ.] Braun Róbert, akiről a Katolikus Szemle legutóbbi száma feljegyzi, hogy anarchistáknak tartott előadást; Lutzkó Géza, akit a proletárdiktatúra alatti viselkedéséért hivatalvesztésre ítélték.

3. Újabb dolgozatai közül a „Történelmi oktatás a nemzetek szövetsége szolgálatában” című tanulmányában, amely 1919-ben jelent meg, helyteleníti azt a történet-tanítást, mely a nemzet és hazaszeretetre súlyt helyez; a haza szerinte elvont fogalom lévén, országghatárok (integritásunk iránt folyó küzdelmünk legnagyobb erőssége) figyelembe nem vehető inponderabiliák.

4. A közvéleménynek az elnökre vonatkozó megnyilatkozásai lehetetlenné teszik az Akadémiának jövő egészséges fejlődését és a bizalom elvonásának kétségtelesen erős oka az is, hogy az Akadémia működése egyáltalában szünetelni kénytelen, minthogy az osztályok és tagok ily körülmények között működni egyáltalán nem hajlandók.

5. A bizalom megvonásának az is egyik oka, hogy az elnök az Akadémia jövő fejlődésének figyelmen kívül hagyásával személyes ügyét nyilvános megvitatás tárgyává kívánja tenni, holott az Akadémia tagjai az Akadémia érdekében álló megoldási módot ajánlottak fel és a bizalom kikényszerítésének ily intézet működésénél helye nem lehet.”

Végezetül a bizalmatlansági indítványt Hanuy Ferenc fogalmazta meg. Ebben – elismerve az elnöknek az Akadémia érdekében kifejtett kiváló érdemeit, – többek közt az áll, hogy „dr. Giesswein Sándor az utóbbi években a Szent István Akadémián kívül eső közéleti szereplésében a szorosán vett politikait teljesen figyelmen kívül hagyva, mind a keresztény világnézet, mind a magyar nemzeti érzés és érdek szempontjából több ízben oly elvi álláspontot foglalt el és oly magatartást tanúsított, amely a Szent István Akadémia tagjainak többségének meggyőződésével ellenkezik: azért [...] az elnök rokonszenves egyénisége és szívjósága iránt érzett minden tiszteletük mellett, nagy sajnálattal kénytelenek azt kimondani, hogy dr. Giesswein Sándor iránt, mint elnök iránt, bizalommal nem viseltetnek és kénytelenek ennek folytán hozzá azt a kérést is intézni, hogy elnöki állását bocsássa a Szent István Akadémia rendelkezésére, már csak azért is, hogy így a Szent István Akadémiának az elnökváltás alkalmából alkalmá legyen dr. Giesswein Sándornak az alapítás körüli és elnöki érdemeit az alulírtak által is kívánt illő módon jegyzőkönyvében és évkönyvében megörökíteni és azokat már most a kortársak, valamint a késő utókor félremagyarázásai ellen megvédeni és biztosítani.”

Néhány pótindítvány és bejelentés után lényegében ez a forma lett elfogadva, azaz az Angyal Páltól származó megjegyzéssel, hogy lehetetlen olyan elnökkel a további együttműködés, aki az Akadémia tagjait becsületsértési feljelentéssel fenyegeti meg. Az együttes ülés arról is határozott, hogy az indoklást nem közli az elnökkel.

Giesswein Sándor nem reagált a felszólításra, ezért a negyedik rendkívüli ülésen 1921. május 7-én az elnöki széket megüresedettnek tekintették, majd ugyanezen a napon megválasztották elnöknek gróf Apponyi Albertet.

Giesswein Sándor ettől kezdve az Akadémia ülésein nem jelent meg.

A FÉNYKOR

1921-ben a Trianonban bekövetkezett, Magyarországot katasztrofálisan sújtó béketárgyalás végkifejlete sokkhatás-szerűen érte az országot. Egyik napról a másikra az Akadémia jónéhány tagja lett „külföldi” állampolgár. A francia nagyhatalmi arrogancia által diktált példátlan igazságtalanság az érintett térségben olyan etnikai és felekezeti feszültségeket indukált, melyek a mai napig nem szűntek meg.

A béketárgyalásokon részt vett az Akadémia egy év múlva elnökévé választott gróf Apponyi Albert is,¹⁶ gróf Teleki Pál társaságában, aki ugyancsak Akadémiánk tagja volt.

Papp Károly főtitkár 1946-ban, Apponyi születésének centenáriumán ezzel kapcsolatban így emlékezett meg:

„Apponyi hosszú pályafutásának harmadik korszaka hazánk összeomlása után 1918-ban kezdődik, amikor életének főműve a külföld felvilágosítása lett. Gróf Teleki Pál geografus szakértője támogatásával a trianoni csatatéren szellemi nagyságát a világ ítélőszéke is megcsodálta. Az 1920. február 15-én francia, angol és olasz nyelven elmondott beszédei nagy ellenfelei előtt megrendítő hatást keltettek. Apponyi Albert és Teleki Pál akkor hirdették először, hogy a magyar igazság érvényesülése az emberiség egyetemes érdeke.

1923-ban több egyetemi tanár meghívására Észak-Amerikába utazott, ahol útja diadalút volt, s a földkerekség egyik legnagyobb szónokát amerikai tisztelői aranyserleggel lepték meg. [...] Az egész világ lelkiismeretét megrázta Genfben, a Népszövetség gyűlésén 1929. szeptember 10-én mondott beszéde, amelyben a békeszerződés megváltoztathatatlansága ellen szólalt fel, még 1932 elején is ugyanezt a tételt fejtegette. Hattyúdalát 1933. január 23-án mondotta Bécsben, ahol Genfben utazásakor kiszállott. Genfben 1933. február 7-én hunyt el, szónoki sikereinek színhelyén, ahol még halálával is nemzetét szolgálta. A Népszövetség ülése alatt bekövetkezett halála az egész világ államférfiainak figyelmét Magyarország felé fordította. Nagy ellenfelei fárad-

---

¹⁶Korábban a Szent István Társulat elnöke volt 1888-ig. Magyar Katolikus Lexikon I, (főszerk. Diós István), 359.

hatatlan zarándoknak, tüneményes apostolnak nevezték, akinek lelke egybeforrt hazájával. Egy finomlelkű író »Élő Székesegyháznak« nevezte. Az indiai Kapurtala maharadszája is bámulattal tekint Apponyira, mondván, hogy »ilyen egyént csak ezer esztendő hagyományai termelhetnek ki«. Apponyi Albertet bámulatos nyelvismerete képessé tette az idegen felfogások megismerésére is, ez az átfogó tudása szónoki képességeivel párosulva az egész művelt világ csodálatát szerezte meg számára.”¹⁷ Ugyanebben az évben meghalt XV. Benedek pápa, a konklávét a tudós Achille Rattit választotta meg utódjául, aki XI. Pius pápa néven lépett trónra.¹⁸

Elnöki minőségében gróf Apponyi Albert 1921. június 19-én az Akadémia V. rendes ünnepi ülésén lépett másodszor a tagok elé.

Megnyitó beszédében hálás szeretettel emlékezett meg elődjéről, akinek – távollétében is, – kifejezte az Akadémia háláját, majd mély sajnálatát nyilvánította ki távozása miatt.

1921. május 19-én az Akadémia Dante halálának 600. közelgő évfordulójára, annak méltó megünneplésére Magyar Katolikus Dante-Bizottságot szervezett, melynek díszelnökei Csernoch János hercegprímás, Lorenzo Schioppa pápai nuncius és József királyi herceg lettek.

Társelnökök: Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, Rott Nándor veszprémi püspök, Berzeviczy Albert az MTA elnöke, gróf Apponyi Albert a Szent István Akadémia elnöke, Székely István másodelnök, Fraknoi Vilmos prelátus-kanonok, Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter, Hanuy Ferenc a kir. magyar Tudományegyetem rektora.

A Bizottság főtitkára Reiner János, titkárai Pasteiner Gyula, Szentirmay Imre és Zombra Alajos.

A Bizottság védői karában a többi között Augusztina királyi hercegnő, Bárdos Remig bencés főapát, Farkas Edit, a Szociális Missziótársulat főnöknője, gr. Mailáth György a Szent István Társulat elnöke, gr. Teleki Pál miniszterelnök, Tormay Cecil író, a Magyar Nők Nemzeti Szövetségének igazgatósági tagja, P. Zadravec István tábori püspök, gr. Zichy János, a Katolikus Szövetség elnöke, és gr. Zichy Rafaelné, a Katolikus Nők Országos Szövetségének elnöke is helyet kapott. A nagyszámú tag között, akiknek nagyrésze az Akadémia tagja, szerepel pl. Gárdonyi Géza, a MTA, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság képviselőiben.

---

¹⁷Ért. 1944-46. 20.

¹⁸Életéről ld. pl. Kállay Miklós: XI. Pius pápa, a béke fejedelme. Bp. é. n.

A Bizottság elsősorban országos szervező munkát vállalva, a következő programmal készült a jeles évforduló megünneplésére:

1. Felhívja a középiskolákat, a tudományos és irodalmi intézeteket és társulatokat, hogy ünnepeljék meg Dante halálának évfordulóját.
2. Dantéről, működéséről és jelentőségéről népszerű ismertetések jelenjenek meg.
3. A Bizottság Dante-emlékkönyvet ad ki, magyar és olasz nyelven.
4. Ünnepi ülést rendez.

Ezzel egyidejűleg a Bizottság a hasonló céllal alakult Ravennai Dante-Bizottsággal felvette a kapcsolatot.

1922. február 24-én XI. Pius pápa trónra lépése alkalmából az Akadémia első rendkívüli ülésén Apponyi Albert elnök emlékezett meg a nagy eseményről. XV. Benedek pápa méltatása után a kialakult nemzetközi helyzet nehézségeit vázolta a katolicizmus szemszögéből:

„A pápaság világhelyzete a háború következményei által nehezebb lett, mint előbb volt. Előbb is elég nehézé tette az a körülmény, hogy a nagy katolikus nemzetek egynémelyikével, mint Franciaországgal és Olaszországgal a római Szentszék bizonyos feszültségben élt. Ma ennek a helyzetnek a nehézségeihez hozzájárultak újabbak. Súlyos esemény az osztrák-magyar monarchiának, ennek a katolikus jellegű nagyhatalomnak felbomlása. Annál inkább, mert az úgynevezett utódállamokban a viszony a katolikus Egyházra kedvezőtlen. Az úgynevezett csehszlovák állam nyíltan katolikus-ellenes. Tudjuk azt is, hogy az elszakított déli területeken a szerb és román ortodox keletiek között élő katolikusok helyzete nem a legjobb. A mi országunk felbomlása katolikus szempontból is súlyos esemény. Mert ha voltak is kifogások a katolicizmusnak hazánkban való helyzetére nézve, a mai viszonyok között nem volt egyetlen állam sem, melyben a katolikus Egyház helyzete olyan lett volna, mint Magyarországon. Élvezte teljes szabadságát a hitélet, a pedagógia terén és azokat a földi javakat, melyek ezeket a nagy célokat előmozdították. Talán sehol ez a kedvező helyzet nem volt meg. Tehát hazánk megcsonkítása nemcsak nemzeti érzéseinkben sebez meg halálosan, de mint katolikusokat is mélységes aggodalommal tölt el. És ilyen példák más országokban is vannak.

Ebbe a súlyosabb helyzetbe állította be a Gondviselés XI. Piust. És az az egyetlen jellemző cselekménye, melyről tudomásunk lehet, hogy szakítva a szokásokkal, kijött a külső erkélyre és onnan osztotta áldását, annak az elszánt akaratnak adott kifejezést, hogy a helyzet nehézségeivel meg akar küzdeni teljes elszántsággal.

XI. Pius minket még különös szempontból érdekel közelebbről. XIII. Leó és XV. Benedek a diplomáciából, X. Pius a lelkipásztorkodásból, XI. Pius pedig a tudományos tevékenységből lépett a pápai trónra. Ezért nekünk, mint tudományos intézménynek különös okunk van bizalommal és szeretettel fordulnunk az új pápához. Nem ebből az okból kizárólag, de ebből az okból is, főleg azonban, mivel ez az

intézet katolikus érzellemmel karol fel mindent, indítványozom, hogy XI. Pius pápa Őszentségének üdvözlétét és hódolatát tolmácsolja.”

A nagy lelkesedéssel fogadott beszéd után a javaslatot elfogadva az Akadémia latin nyelvű üdvözlő levelet küldött Őszentségéhez.¹⁹

Ettől az időtől számíthatjuk az Akadémia igazi fénykorát. Rendszeressé váltak az osztályülések, az Értesítő részletesen közölte azokat az előadásokat, amelyek nem önállóan a sorozatokban jelentek meg. Figyelemreméltó, hogy a természettudományos vonal is ekkor lendült előre. Különösen a matematikai előadások nagy száma mutatja (az Értesítőben ezt jól nyomon lehet követni) a nemzetközi hírű magyar matematikusok színvonalát. Az előadásokon gyakran vendégek is lehetőséget kaptak legújabb eredményeik bemutatására, ezek közül sok önálló kiadványban meg is jelent. Pl. a IV. osztály 1923. december 14-én tartott ülésén felolvasták Békésy György értekezését „Folyadékok diffúziós állandójának mérete az interferenciális refraktorral” címmel. A jeles szerző 1961-ben a hallószervek kutatásában elért eredményeiért megkapta az orvosi-fiziológiai Nobel-díjat. De az Akadémia korábbi ülésein egy másik leendő Nobel-díjas is részt vett, Hevesy György.

1922-ben Fraknoi feloldotta a sokat lekötő alapítványi formát, újabb adományokat jelentett be, és mindezt szabad adományként megjelölt célokra kívánta fordítani. Ennek egy részéből finanszírozta a Corvina könyvtár történetét ismertető nagyszabású művet, mely 1928-ban jelent meg. A másik részét diplomácia-történeti, valamint a magyar jezsuiták kulturális munkájának ismertetésére fordították, a harmadik részét pedig a Codex Iuris Canonici ismertető munka, valamint egyéb – nem kizárólag az Akadémia tagjaira korlátozódó – kiemelkedő művek jutalmazására. Ez volt a Fraknoi-nagyjuttalom.

A jutalmazott szerzők és műveik a következők:

1914–1922

hittudomány: Székely István: Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás. Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet.

1915–1923

társadalomtudomány: Heller Farkas: Közgazdasági politika 2. kiadása

1916–1924

nyelvtudomány: Klemm Antal 1916–1924 között megjelent mondattani tanulmányai.

---

¹⁹Ért. 1922. 53.

1917–1925

menyiség: Suták Józsefnek a felületek elméletére vonatkozó kutatásai

1918–1926

bölcséleti: Wollenberg Alajos: A katolikus világmisszió könyve.

1919–1927

történelem: Jablonkay Gábor: Loyolai Szent Ignác Jézustársasága alapítójának élete és működése.

A Codex Iuris Canonicit ismertető mű megírására Stolpa József kapott megbízást. Az 1920-ra kitűzött határidőt a kommün alatti zavaros idők miatt fél évvel meghosszabbították. Mivel még 1922-ben sem volt készen a mű, az Akadémia elhatározta, hogy részletekben, füzetekben adja ki. A pénz elértéktelenedése miatt azonban csak egy füzet jelent meg. 1924-ben Szilvek Lajos és Szendrey János alapítványai is a pénz elértéktelenedése miatt szűntek meg. Előbbi dogmatikai tárgyú műveket akart támogatni, Szendrey János pedig művészettörténeti kiadvány megjelentetését.

Az Akadémia kapcsolatai fokozatosan épültek ki a társintézményekkel. A húszas évektől különösen rendszeressé vált a kapcsolat az MTA mellett pl. az 1901-ben alapított Magyar Numizmatikai Társulattal, a Szinnyi Merse Pál Társasággal, a Magyarhoni Földtani Társulattal, a Magyar-Amerikai Társasággal stb.

1922-ben több előadás elmaradt IV. Károly király halála miatt. Az év utolsó nagy rendezvényére december 17-én került sor, amikor a VI. rendes ünnepi ülés megemlékezett Petőfi Sándor születésének centenáriumáról.

Nagyon korfestő az a néhány mondat, melyet a főtökári beszámoló tartalmaz ugyanerről az ülésről. Reiner János Petőfi hazaszeretetére, kötelességérzetére és lelkesedésére célozva a következőket mondja:

„Azonban ezen a helyen és ma csak azt az önfeláldozásig menő kötelességérzést és lelkesedést szólaltatom meg, amelynek központja Petőfinél a haza.

E nélkül a lelkesedés és a kötelességérzés nélkül oly nehéz, sőt lehetetlen a keveseknek munkája ezen oltár körül.

Ez teszi lehetővé a mi nehéz küzdelmünket is.

Bármily nehezemre esik, mégis kénytelen vagyok ma, Akadémiánk életének hetedik évében munkánkra s törekvéseinkre a küzdelem kifejezést alkalmazni. Nemcsak azért, mert vérző szívvel kell néznünk, hogy sok oly tudományos és irodalmi feladat áll előttünk, amelyeket nálunk senki sem végez, amelynek megoldására pedig Akadémiánk kész, képes és hivatott is; nemcsak azért mert Akadémiánk tagjainak sok és nagyértékű s nagyjelentőségű munkálatát nem vagyunk képesek közkinccsá tenni; hanem azért is, mert nemzeti szempontból, a magyar művelődéstörténelem szempontjából is meglepő és majdnem természetellenes jelenség az, hogy Akadémiánk

munkáját anyagilag is legnagyobb mértékben azok támogatják és teszik lehetővé, akik az Akadémia szellemi munkáját végzik.

A társadalom ebben az évben csak a következő adományokkal támogatta Akadémiánkat: özv. Kraemer Gézáné 1000 koronával; a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, a TÉBE 30 000 koronával; Cegléd városa 10 000 korona alapítvánnyal s az abaújmegyei hernádkércsi Hangya Fogyasztási Szövetkezet 500 korona adománnyal. Az állam negyedévi részletekben fizetendő 80 000 korona rendes évi segélyt utalványozott ki Akadémiánknak.”²⁰

Bár az anyagi gondok rendre előkerülnek a későbbi beszámolókbán, az Akadémia tudományos aktivitása a körülményekhez képest (pl. a felolvasóüléseket, a kiadványok számát tekintve) egyre jobbnak mondható.

Az alapítást követő évben láttuk, hogy az Akadémia taglétszámát tekintve „legsoványabb” osztálya a IV. volt. Viszonylag rövid időn belül sikerült olyan gárdával megerősíteni, mely a természettudományos vonal megerősödéséhez vezetett.

Érdeemes áttekinteni az Értesítőben is közzétett matematikai és természettudományi tárgyú előadásokat, tanulmányokat, illetve azok rövidített kivonatait az 1916–1929 közötti éveiből. Figyelemreméltó a matematikai tárgyú előadások főlényje az első másfél évtizedben. (A szövegben található rövidítések: v: mint vendég; kiv: előadáskivonat, ism: ismertetés.)

1916

Vörös Cyrill: Konstans görbületű forgási felületek a Bolyai-féle geometriában. 123–124.

Suták József: A görbék abszolút elmélete. 124–126.

1917

Kövesligethy Radó: Vizsgálatok a Föld belseje körül. 57–60.

Suták József: A görbék kinematikai származtatása. 170–176.

1918

Grosschmid Lajos: A lineáris congruentia-csoport és a négyzet-maradékok eloszlása. 32–48.

Szabó Zoltán: A Dipsacaceák virágzatának fejlődéstani értelmezése. 119–126.

Obláth Richárd (v): Az $x^3+k=y^2$ határozatlan egyenletről. 172–180.

1919

Rejtő Sándor: A régi Széchenyi-lánchíd anyagának kimerülése. 47–60.

---

²⁰ Ért. 1922. 69.

1920

Suták József: A felületelmélet fundamentális feltételei. (1919. febr. 14-én megtartott előadás) 172–183.

Schafarzik Ferenc: Adatok a Mátrántúli barnaszénerület geológiai alkotásához. 184–185. ismertetés

1921

Sárközy Pál: A felületek orthoasymptotikus és főtorsiós vonalai. 98–107.

Suták József: Az egyenesvonalú felületek elmélete az egyenlő távolságú parameteres vonalak rendszerében. 108–118.

Rybár István: Visszaverődés a kettősen törő forgató közegek belsejében. (1921. febr. 18.) 180–182.

Gróh Gyula: Az ólom öndiffúziója megolvastott és szilárd állapotban. (kiv.) 184.

Grosschmid Lajos: Észrevételek egy aritmetikai tételhez. 184–188.

Grosschmid Lajos: Megjegyzés egy algebrai tételhez. 189–193.

Krbek Ferenc (vendég): Mérőszámproblémák. 194–198.

Rédei László (v): Az $xf(p^a) - 1 \equiv 0 \pmod{p^a}$ congruentia primitív gyökének existenciátétele. 199–202.

1922

Szabó Zoltán: A Cephalariaák virágának fejlődése. 40–50.

Horusitzky Henrik: Részlet Budapest székesfőváros Duna balparti területe földtani, talajtani és vízi viszonyainak ismeretéhez. 99–99. kiv.

Suták József: A perspektív háromszögekkel kapcsolatos tétel. 100, ism.

Vörös Cyrill: A centrifugális erő a Bolyai- és Riemann-féle terekben. 101–106.

1923

Gimesi Nándor (v): A magyar phytoplankton két új tagja. 48–49.

Szabó Zoltán: A Cephalariaák termésének fejlődése és szöveti szerkezete. 50–58.

Wodetzky József: A relativitástan csillagászati bizonyítékainak kritikája. (1922. dec. 15-én) 59–60.

Wodetzky József: Megemlékezés Copernicusról. 61–62.

Wodetzky József: Az időegyenlet és az évszakok tartama. 63–64.

Suták József: A kollineációk alkalmazása magasabbfokú kongruenciák megoldására. 245–250.

Ifj. Rejtő Sándor: A hallószerv újabb élettani felosztása. 251–252.

Vörös Cyrill: Szemi-archimedesi geometriák. 253–263.

1924

Wodetzky József: Megjegyzés a Newton-féle törvény érvényességi határához. 46–48.

Székely Károly: Az éter és a gravitáció. 51–53. kiv.

110

Marosi Arnold: A fejmegyei Sárrét őskori telepei. 54–55. kiv.

Suták József: A felületek asszociált görbéi. 56–62.

Grosschmid Lajos: Egy nevezetes polynomról. 63–73.

Szabó Zoltán: A virágzatok számbeli variációinak magyarázata. 74–76. ism.

Szőkefalvy Nagy Gyula: Maximális indexű felületek. (székfoglaló előadás kiv.) 117–132.

Poór Ferenc: Az átöröklés néhány kérdésének vonatkozása a dermatológiához. 133–137. kiv.

1925

Suták József: Az $n+1$ dimenziós euklidesi tér hiperfelületei. (1924. okt. 17.) 29–39.

Mohorovic Stjepan (v): A neutrális anyag tere és kozmológiai jelentősége. 139–141.

Wodetzky József: Az abárikus anyag mozgásegyenleteinek integrációja. 142–147.

1926

Suták József: Az $n+m$ dimenziós euklidesi tér n dimenziós felületei. (1925. febr. 20.) 66–75.

Vörös Cyrill: Szemi-archimedesi hiperbolikus geometriák logikai exisztenciája. 76–89. kiv.

Grosschmid Lajos: Észrevételek Kronecker egyik irreducibilitási tételéhez. 90–94.

Szelestey Gyula (v): Hat atomos jód-molekulák létezéséről a jód széndisulfidos és széntetrachloridos oldatában. (A jód additív-sebessége erucasavban.) 95. kiv. ism. Gróh Gyula.

1927

Luckhaub Gyula (v): Quadratikus irrationalitások és hyperbolikus függvények. (1924. okt. 17.) 34–37.

Luckhaub Gyula (v): Quadratikus congruenciák megoldása primszám modulusra. 38–39.

Luckhaub Gyula (v): A cirkuláns, illetve ciklikus determináns reducibilitása és ennek alkalmazása a magasabbfokú congruenciák megoldásánál. 40–50.

Grosschmid Lajos: Két aritmetikai összeg. (1925. ápr. 24.) 51–62.

Schilberszky Károly: a burgonyavész gombájának (*Phytophthora infestans*) ökológiája. 63–68. kiv.

1928

Suták József: Egymásra lefejthető terek. 49–51. kiv.

Schilberszky Károly: A burgonyarák gombájának biológiai viszonyai és rendszertani helyzete. 52–62.

1929

Terkán Lajos (v): A z Cephei hőmérsékletének periodikus változása és a periódus tartamának meghatározása. (1926. febr. 19.) 42–44.

Terkán Lajos (v): Igen egyszerű módszer az égitestek fényességének és hőmérsékletének meghatározására néhány állócsillag, bolygó és üstökös hőmérsékletének bemutatásával. (1926. febr. 19.) ism. Vörös Cyrill.

E korszak tagajánlásait összehasonlítva a tényleges taglistákkal, megállapítható, hogy jónéhány jeles tudós nem került be az Akadémiába. Pl. a kiváló földrajztudós Cholnoky Jenőt 1922-ben terjesztették tagságra a Nemzeti Múzeum antropológusával, Malán Mihállal, de egyikük sem kapta meg a kellő támogatást.²¹ A későbbiekben hasonlóképpen pl. az 1941-ben felterjesztett botanikust, Zólyomi Bálintot csak hét évvel később vette be tagjai közé az Akadémia.²²

1924. november 20-án elhunyt Fraknói Vilmos püspök, történész, akit adományai és alapítványai miatt is az Akadémia egyik legnagyobb jótevőjeként tarthatunk számon.

Történetírói munkásságát és emberi nagyságát az 1927. december 18-án tartott XI. rendes ünnepi ülésen – melyen az abban az évben elhunyt Csernoch Jánosról Apponyi Albert emlékezett meg – Áldásy Antal előadásában így összegezte:

„A római vándor, ha átlépi a kereszténység fővárosában a lateráni bazilikának, omnium urbis et orbis ecclesiarum mater et caput küszöbét, egy emlékművet lát maga előtt, mely a XI. század egyik nagy pápájának, II. Szilveszter pápa emlékének van szentelve. Az emlékmű a magyar nemzet háláját rója le ezzel a pápával szemben, aki alatt történt hazánk felvétele a katolikus egyház kötelékébe és ezzel együtt beilleszkedése az európai államszervezetbe. A magyar katolicizmus megszületését megörökítő emlékműnek pendantját pedig ott találjuk a tőlünk elszakított régi koronázó városnak, Pozsonynak dómjában, melynek szentélyében annak a férfiúnak sírja fölött emelkedik, aki a reformáció viharai következtében elhanyagolt magyar katolicizmust új életre, új virágzásra fakasztotta, megajándékozva azt örökbecsű művével, az Isteni igazságra vezető kalauzzal.

Ez a két emlékmű a magyar katolikus egyház hű fiának, Fraknói Vilmosnak bőkezűségét hirdeti, aki a magyar történettudománynak élete utolsó leheletéig odaadó munkása volt, aki tudományos munkáival, tudományos alkotásaival a magyar historiographia könyvébe kitörölhetetlenül beírta nevét, aki a magyar történettudománynak az ország határain kívül is elismerést és megbecsülést szerzett.

Ha Fraknói Vilmos történetírói munkásságáról szólunk, elsősorban a Hunyadiak korának, a magyar renaissance és humanizmus nagyérdemű történetírójára gondolunk. És méltán, mert azok közül, akik a magyar renaissance és humanizmus törté-

²¹ A Szent István Akadémia tagajánlásai. Budapest, 1922. Hogy a megválasztás nem történt meg, az Értesítőkből évről-évre közölt tagnévsorból kitérünk.

²² Horvát Adolf Olivér szóbeli közlése

netével foglalkoztak, senki sem mélyedt be annak kutatásába annyira, mint Fraknói Vilmos. Ábel Jenő, Hegedűs István, hogy csak e két elhunyt nagy tudósnek nevét említsük, e korszakra vonatkozó ismereteinket értékes felfedezésekkel, nagybecsű tanulmányokkal gyarapították, de amit nekik köszönhetünk, az jórészt forrásanyag; míg Fraknói dolgozatai a magyar tudományos és művészi élet e két korszakát politikai és kulturális vonatkozásaikban a végletekbe menő kutatásokkal világítják meg. Mátyás királynak nagyszabású életrajza, a millenniumi történetnek a Hunyadiak és Jagellók korát tárgyaló kötete, tanulmányai Vitéz Jánosról, Bakócz Tamásról, Janus Pannoniusról, Kazai Lászlóról, a könyvnyomtatás meghonosításáról hazánkban és így tovább, a XV. század második felének politikai, tudományos és irodalmi mozgalmait egészen új világításba helyezik. Olaszországi könyvtári és levéltári kutatásainak súlypontja is e korszak történetére esett, úgy a kulturális, mint a politikai történet terére. A Hunyadiak és Jagellók korára vonatkozó ismereteink mai színvonalát Fraknói Vilmos kutatásai teremtették meg és egyik jelentős eredményük a XV. századbeli magyar diplomáciai történet megvilágítása. Azok a tanulmányok, melyeket e tárgyra vonatkozólag közzétett, a Mátyás király magyar diplomatáiról, Pecchinoli Angelo pápai követ működéséről, nemkülönbön forráskiadványai, Mátyás királynak levelezése a római pápákkal a Monumenta Vaticana Hungariae sorozatban. Mátyás külügyi leveleinek két kötetre terjedő gyűjteménye, a nagy magyar királyt mint az európai diplomácia számottevő tényezőjét tüntetik fel, akinek diplomáciai tevékenysége miben sem maradt mögötte annak, melyet elődje Zsigmond római-német és magyar király kifejtett. Az a nagyszabású munka, mely a Szent István Társulat kiadásában jelent meg, Magyarország összekötetései a szentszékkal, a magyar diplomácia történetének ezt a nagyértékű részét világította meg és oly alkotással ajándékozta meg a magyar tudományos irodalmat, melyhez hasonlót a külföld is csak keveset mutathat fel. Azok a részlettanulmányok, kisebb monographiák és életrajzok, melyek részben Hunyadi János korából merítették tárgyukat, azokat az élet-halál küzdelmeket világítják meg, melyeket hazánk a törökökkel folytatott, de egyúttal a tudományos igazság meggyőző erejével mutatják azt is, hogy a nyugati államok a török veszedelemmel szemben mit köszönhetnek nemzetünknek.

Fraknói Vilmosnak a Hunyadiak és Jagellók kora, a magyar renaissance és humanizmus történetének felderítése körül elévülhetetlen érdemei vannak. Ezekre az érdemekre teszi fel a koronát az a nagyszabású díszmű, mely Fraknói Vilmos bőkezűségéből, utolsó akaratához képest Akadémiánk kiadásában a legközelebbi jövőben fog napvilágot látni, a Corvina monographikus története. Fraknói Vilmos, amidőn élete fonala vége felé közeledett, érezte azt, hogy a magyar tudományosságának egy munkával még adósa maradt. Adós maradt azzal a munkával, amelyhez kutatásai anynyi anyagot hoztak napvilágra és amelyet a magyar tudományos világ tőle, mint arra leghivatottabbtól várt, a Corvina összefoglaló történetével. [...]

Fraknói Vilmosnak köszönheti a magyar tudományosság egyes fontos alkotmányjogi és jogtörténeti kérdések tárgyalását is. A nádori és országbírói hivatalról szóló fiatalkori

munkájánál, e két fontos közjogi méltóságról kimerítőbb munkát ma sem bírunk. A Magyar Országgyűlési Emlékek kiadásával és az ezen alapuló, a magyar országgyűlések történetét tárgyaló munkájával a magyar alkotmánytörténethez szolgáltatott értékes anyagot. Ezek a munkái vetekednek, sőt nem egy tekintetben felette állanak a bajor tudományos akadémia kiadásában megjelenő német birodalmi gyűlésekkel foglalkozó aktapublikációnak. Évekre kiterjedő római kutatásainak eredménye a magyar királyi kegyúri jog története, mely okmánytárával együtt a jog kifejlődését Szent Istvántól Mária Teréziáig tárgyalja. Bizonyos fokig aktualitással bír a magyar királyválasztások történetéről szóló műve, melynek tudományos jelentősége nem annyira abban áll, mintha e kérdésről lezárt képet adna, mint inkább abban, hogy a különböző részletkérdések egész sorára hívja fel a figyelmet, megjelölve a további kutatások feladatait.

De Fraknoi Vilmosnak jelentősége a magyar történettudományra nemcsak tudományos művében rejlik, nemcsak abban, hogy kezdeményezésére és közreműködésével tudományos vállalatok egész sora indult meg, mint a Magyar Könyvszemle, a Monumenta Vaticana Hungariae, a Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. Vannak alkotásai, melyekkel a magyar történettudománynak közvetett úton megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. Mint a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának vezetője ő vetette meg alapját a könyvtár levéltári osztályának a magyar nemesi családok levéltárainak letéteményezése által. A Nemzeti Múzeum könyvtárának feladatát, az idegenben és az ország határain belül található Hungaricumoknak a hazai tudományosság részére való megmentését a legtagabb értelemben fogta fel és a magyar nemzeti szellemi élet megnyilatkozásai közé a nyomtatványok és kéziratok mellé az okleveleket is sorolta. Ez vezette őt akkor, amidőn a családi levéltáraknak a Nemzeti Múzeumban örök letétképpen való elhelyezését megindította és ezzel a levéltári osztály megalakulását megvalósította. Fraknoiinak ezt az alkotását a könyvtár vezetésében közvetlen utódai mindjobban kifejlesztették és annak konzekvens keresztülvitelével oly tudományos kincset juttattak az ország legrégebb kultúrintézetének birtokába, melyhez foghatót a külföld alig tud felmutatni. Ennek az alkotásnak jelentőségét a magyar történettudományra csak az foghatja fel teljesen, aki személyes tapasztalatból ismeri azt a felbecsülhetetlen kincset, melyet az magában rejt.

A másik intézmény, mellyel Fraknoi a magyar történettudománynak eléggé meg nem hálálható szolgálatot tett, a Római Magyar Történeti Intézet létesítése, melynek céljaira a saját tulajdonát képező épületet felszerelésével és könyvtárával együtt a magyar államnak ajándékozta, hogy otthont nyújtva az örök városban dolgozó tudósoknak, a római s általában az olasz tudományos gyűjtemények, levél- és könyvtárak átbúvárlását a magyar tudományosság szentpontjából megkönnyítse. Ennél az alkotásnál sohasem szabad eltéveszteni szem elől azt a tényt, hogy annak megteremtése – ma már állami tulajdon – magánembernek műve, aki a tudomány iránti lelkesedésből saját vagyonából vetette meg az intézmény alapjait, melynek létesítése voltaképpen már régen az államnak lett volna feladata. Ez az ajándéka a világháború elejére esik, és annak folyama, valamint a világháborút követő válságos idők alatt ennek

sorsa felett aggódott leginkább. S amidőn megérte azt, hogy az intézet működése megindult, ez a körülmény támogatta benne élete utolsó hónapjában azt a vágyat, hogy még egyszer viszontláthassa az örök várost, hol életének egy részét töltötte, hogy ott hajthassa le fejét örök nyugalomra.

A magyar historiographia írója, ha a XIX. századbeli magyar történetírás történetéről ír, külön lapokon fogja megörökíteni azoknak a nagynevű egyházi férfiaknak működését, akik a magyar történettudományt alkotásaikkal hatalmas lendületben vitték előbbre és beleillesztették az európai tudománytörténetbe. Fejér Györgynek, a Codex Diplomaticus megteremtőjének, Horváth Mihálynak, a magyar szabadságharc írójának, aki tudományos munkáinak hosszú során kívül megajándékozott minket Szalay László mellett a magyar történet egész korát áttekintő hatalmas munkájával, Pór Antalnak, az Anjouk kora fáradhatatlan bűvárának, Ipolyi Arnoldnak, akinek a régi magyar irodalomtörténet is oly becses műveket köszönhet. De a XIX. századbeli magyar historiographia legfényesebb lapjai közé azok fognak tartozni, melyek Akadémiánk tiszteletbeli tagjának, Fraknói Vilmosnak munkásságáról fognak megemlékezni.

Fraknói Vilmos tudományos tevékenységét nem akasztották meg sem kora, sem testi erejének lassú elhanyaglása. Az isteni gondviselés különös kegyelme volt vele, akinek kezéből valóban csak a halál ütötte ki a tollat, mellyel a magyar katolikus egyházat és tudományt több mint 60 éven át szolgált. Valami csodálatos energia lakozott benne, mely őt abban a korban, amelyben mások már rég befejezték tudományos munkásságukat, mindig újabb munkára, újabb kérdések tanulmányozására, új irodalmi és tudományos tervek kovácsolására ösztönözte. Ez az energia annál bámulatosabb volt, mert ő maga is jól tudta, hogy a gyilkos kórral szemben, mely szervezetét megtámadta, az orvosi tudomány tehetetlen.

A német katolikus történettudomány egyik nagynevű művelője, Franz Xaver Kraus, néhány nappal halála előtt utolsó bejegyzésként ezeket a szavakat írta be naplójába : »Ach wenn ich noch etwas leben und schreiben könnte.« Fraknói Vilmos is, amidőn halálos ágyán feküdt, minden bizonnal gondolt azokra a kérdésekre, melyek megoldását még tervbe vette, azokra a tudományos és irodalmi tervekre, melyeket még megvalósítani akart. A magyar történettudományra fájdalmas veszteség, hogy ezek a tervek nem nyertek megvalósulást, de hálát kell adnunk az isteni gondviselésnek, hogy Fraknói Vilmosnak életét oly hosszúra engedte nyúlni, amíg reá is kimondotta, eddig és ne tovább. Ő maga midőn lezárta élete számadását, megnyugvással tekinthetett vissza élete folyására, mert öndicséret nélkül mondhatta, hogy kötelességeit egyháza, hazája, a magyar tudományosság iránt híven, becsülettel teljesítette. És ha felkészülve utolsó útjára, még egyszer végigtekintett munkái hosszú során, azokra a tudományos eredményekre, melyeket azokban lerakott, azzal a nyugodt tudattal zárhatta le szemét a kórház egyszerű vaságyán örök nyugalomra : Non omnis moriar.²³

---

²³Ért. 1927. 4–10.

1925 a magyar tudományos közélet jeles évfordulója volt, ekkor emlékeztek meg a Magyar Tudományos Akadémia alapításának centenáriumáról. A Szent István Akadémia IX. évi ünnepi ülésére november 15-én került sor. Apponyi Albert elnöki megnyitója után felolvasták Reiner János főtktár erre az alkalomra írt versét, melynek címe: A Magyar Tudományos Akadémia ünnepe. Ezt követően Túri Béla rendes tag tartott előadást Széchenyi István életének arról az időszakáról, mely közéleti fellépte előtt volt, majd Viszota Gyula „Mi indította Széchenyit az Akadémia megalapítására?” című felolvasása következett. Az ünnepi ülést záró főtktári jelentés is hosszasan foglalkozott a két akadémia kapcsolatával.

Klebelsberg Kunó gróf minisztersége idején addig soha nem látott felvirágzásnak indultak az akkor és korábban alapított tudományos és kulturális egyesületek, társulatok, intézmények, melyek közé az Akadémia is tartozott. A kiterjedt kapcsolattartást jellemzi, hogy kölcsönösen rendszeressé váltak a más szervezetek rendezvényein való jelenlétek. A hagyományosan legkorábbi társintézménynek számító Magyar Tudományos Akadémián kívül csupán néhány szervezet az Akadémiával együttműködők közül: Országos Katolikus Szövetség, Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetsége, Petőfi Társaság, Kisfaludy Társaság, Alföldi Közművelődési Egyesület, Aurora-Kör Magyar Irodalmi Társaság, Benczur Társaság, Aquinói Szent Tamás Társaság, Magyar Numizmatikai Társulat, Magyar Újságírók Egyesülete, Magyar Meteorológiai Társaság, Magyar Földrajzi Társaság, Szinyei Merse Pál Társaság, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Magyar Elektrotechnikai Egyesület, Magyar Statisztikai Társaság, Budapesti katolikus egyetemi és főiskolai hallgatók Szent Imre Köre, Temesvári Arany János Társaság stb.²⁴

Nemzetközi kapcsolatainak ápolása érdekében az Akadémia Nemzetközi Bizottságot alapított, melynek 1926. október 8-án tartott ülésén megjelent és előadást tartott Gonzague de Reynold, a L'Union Catholique d'Études Internationales elnöke. Ezt a szervezetet egy évvel a Szent István Akadémia alapítása után báró Montenach alapította, Fribourg székhellyel, attól az aggodalomtól vezetve, ami a világháború utáni új helyzetben a katolikus egyházra és szervezeteire várt a politikai és kulturális életben.²⁵ Ugyanitt abbé Gremaud az Unió lényegéről és különböző csoportjairól beszélt.²⁶

Ugyanebben az évben ünnepi ülésen emlékeztek meg Assisi Szent Ferenc halálának hatszázadik évfordulójáról, melyen „Hülő világ” címmel Prohászka Ottokár püspök, tiszteleti tag tartott ünnepi beszédet.

Balanyi György „Anima franciscana” című értekezése után Sík Sándor felolvasta „A Montecasalei erdő” című egyfelvonásos „drámai képét szent Ferenc virágos kertjéből.”²⁷

²⁴Ért. 1928. 73–74.

²⁵Ért. 1926. függelék, 122–127.

²⁶Ért. 1926. 108.

²⁷Ért. 1926. 1–41.

1926-ban az első rendes együttes ülésen bejelentették, hogy az elnök és a másodelnök mandátuma lejárt. Mivel a másodelnök nem volt az alapszabály értelmében újraválasztható, az új másodelnöknek Concha Győzöt javasolták, majd titkos szavazás után 54 szavazattal 5 ellenében megválasztották. Az elnöki posztra ismét Apponyi Albertet jelölték, akit 58 szavazattal 1 ellenében a második ciklusra is megválasztottak.

Az ülésen elnöklő Mihályfi Ákos ezekkel a szavakkal köszöntötte az ismét megválasztott elnököt:

„A Szent István Akadémia megalakulása után annak első elnöke, Giesswein Sándor az Akadémia egyik fő feladatának jelentette ki, hogy tudományos működésével és katolikus jellegével keresse a kapcsolatokat a külföld, Kelet és Nyugat népeivel, szellemi áramlataival, tudományos mozgalmával. Ha valóban ez egyik főhivatása minden tudományos Akadémiának és minden katolikus intézménynek, lévén úgy a tudomány, mint a katolicizmus a nemzetközi kapcsolatok megteremtésére természeténél fogva a legalkalmasabb: akkor a Szent István Akadémia csak örömmel és büszkeséggel tekinthet elnökére, gróf Apponyi Albert öexcellenciájára, aki egy hosszú élet intenzív szellemi tevékenységével, európai műveltségével, humanisztikus téren kifejtett önzetlen munkálkodásával, bámulatlan nyelvismeretével, tüneményes szónoki erejével a magyar névnek az egész világon tiszteletet és becsülést szerzett.”²⁸

* * *

Az 1926-os jegyzőkönyvek között található a Szent István Akadémia színmű-jutalmának szabályzata. Az I. osztály egy, magát megnevezni nem kívánó tagja attól vezérelve, hogy az akkori színpadi irodalom részben erkölcsrontó, sekélyes színvonalát nemesebbé tegye, 800 Pengőt ajánlott fel mint jutalomdíjat drámai művek jutalmazására. A részletes szabályzatot az *Értesítő* 119. oldalán közli, melyből kiderül, hogy csak olyan komoly drámai mű jöhet szóba, mely 1927-ben vagy 1928-ban a fővárosban színre fog kerülni, és minimum ötször bemutatják. Feltétel továbbá a hazafiúság, a keresztény erkölcs és világnézet tükröződése a színműben. A jutalomdíjat függetlenül attól ítélik oda, hogy szerzője bejelentette-e vagy sem a Szent István Akadémiának. A bíráló bizottságot a III. osztályból öt tag alkotja. Ha az 1927. és 1928. években a fővárosban előadott színművek között a bírálók nem találnának jutalomra méltó darabot, a jutalomdíj a következő évekre áthúzódhat.²⁹

Ezekben az években a nyugodt alkotómunka jellemezte az Akadémiát. Az osztályok rendre megtartották összejöveteleiket, sorra elhangzottak a székfoglalók és felolvasások. A *Értesítő*ben közreadott jegyzőkönyvek valamennyiről tudósítanak.

---

²⁸Ért. 1926. 102–103.

²⁹Ért. 1926. 119.

Az 1927-es esztendőben – Mihályfi Ákos osztályelnök szavaival – az isteni gondviselés súlyosan meglátogatta az Akadémiát.³⁰ Meghalt szívroham következtében az Egyetemi templom szószékén, konferencia beszéde közben, Prohászka Ottokár püspök április 1-jén, majd Esztergomban július 25-én Csernoch János hercegprímás, az Akadémia alapító fővédnöke, tiszteletbeli tag. Továbbá elhunyt Székely István osztályelnök, Toborffy Zoltán, Hám Antal piarista rendfőnök, Schafarzik Ferenc, Rada István, Szendrei János, Fényi Gyula, Petrovác József.

Csernoch János halála alkalmából országos megemlékezések voltak, az Akadémia két megemlékezést is tartott. Az október 28-án tartott együttes ülésen Mihályfi Ákos méltatta a megboldogult prímást. A Szent István Akadémiával való kapcsolatát érintve, felidézte az Akadémia megalakulása körüli fáradságtalan erőfeszítéseit, majd hozzátette: „Csernoch János nélkül talán még ma sem volna Szent István Akadémia.”³¹ A XI. rendes ünnepi ülésen, december 18-án Apponyi Albert emlékezett meg a XX. század egyik legnagyobb formátumú főpapjáról:

„Csernoch János egy nagy érseknek, Simor János hercegprímásnak oldala mellett készült, anélkül, hogy tudta volna, későbbi nagy hivatására. Nem hiszem, hogy a fiatal udvari pap és később a prímási iroda vezetője akkoriban sejtette volna azt az emelkedést a legmagasabb magyarországi egyházi méltóságra, amelyet a Gondviselés neki szánt. De mindenesetre jó készüllet volt az egyházkormányzat minden szálait egy Simor oldala mellett megtanulni, az ő főpásztori szellemét a közvetlen közelből felismerni. A közülettel való első érintkezése már az én személyes visszaemlékezéseim körébe tartozik. Az 1901. évi választásoknál a katolikus néppárt programjával választatott meg országgyűlési képviselővé. Ez a párt akkor nem örvendett széles körökben nagy népszerűségnek; alapítója, felejtethetlen emlékű Zichy Nándor személyes nimbuszának dacára, kíméletlenül zúdult reája az a közvélemény, amely még egészen az úgynevezett liberális egyházpolitikai reform szellemi bűvkörében élt. A reakció képviselőjét, a vallási béke megbontóját látták az új pártban, jogosultságát tagadásba vették, még hazafiságát is meggyanúsították. Ez az igazságtalan ítélet később, midőn e párt állásfoglalása a felmerült nehézségekben mindig a szigorúan alkotmányos és nemzeti felfogás szerint igazodott el, alaposan megváltozott, de amikor Csernoch a képviselőházba belépett, még teljes mértékben érvényesült az ellenszenv a párt ellen, amelyhez tartozott. Nemsokára azonban az új papképviselő egyénisége győzött ezen az akadályon. Felszólalásai rögtön magukra vonták az általános figyelmet; mellőzte a kihívó hangot, de nem is kért bocsánatot létezéséért, hanem nyugodt önérzettel, gazdag szakismerettel, tárgyilagossággal és megkapó okossággal szólt hozzá minden tárgyhöz, amelyben magát illetékesnek érezte és ebbe a körbe tartoztak a nemzeti politika alapvető problémái is. Kevés idő múlva a Háznak legszívesebben meghallgatott szónokai és legkedveltebb egyéniségei közé tartozott, anélkül, hogy valaha a papi méltóság rovására menő pajtás-

---

³⁰Ért. 1927. 94.

³¹Ért. 1927. 95.

kodást engedett volna meg magának vagy másoknak. Lehet mondani, hogy a néppárt tekintélyének emelkedésében neki nagy része volt; nehéz körülmények közt már akkor tette le a vizsgát a politikai tapintat magaskolájából.

Első püspökké jelölése, az 1906-ban megüresedett szatmári székre, a közvéleménynek pártkülönbség nélkül megnyilvánuló helyeslésével történt, de ő akkor nem volt reábirható a püspöki méltóság elfogadására. A harc, melyet e kérdés körül, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter, vele vívtam, legérdekesebb személyi visszaemlékezéseim közé tartozik, az ő szigorú egyházi gondolkozására nézve pedig fölöttébb jellemző. Vonakodása nem volt idegenkedés a püspöki küldetéstől; hiszen ismerte Sz. Pál mondását: «Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat»; de abban az időben egészsége nem jó állapotban volt és lelkiismerete nem engedte, hogy – amint nekem mondta és végül az oltár előtt végzett meditatio után megírta – egy nem tetterős püspökkel nyomorítson meg egy püspöki megyét. Így lett helyette Boromissza Tibor a szatmári püspöki megye főpásztora, akinek nevét tisztelettel említi minden katolikus és minden magyar ember. Mikor egy évvel később a csanádi püspöki szék üresedett meg, Csernoch sem állhatott ellen az általános rohamnak, melynek világi szócsöve ismét én voltam; egészsége is javult volt, úgyhogy korábbi vonakodásának oka már nem érvényesült a régi erővel.

Hogy azután minő eseményeken keresztül jutott el a primási szélig, azt ecsetelni nem tartozik a mai rövid összefoglaló megemlékezésnek keretébe, amely nem akar «emlékbeszéd» lenni; de nem is fontos. Így vagy úgy oda kellett jutnia, mert egyénisége őt erre mintegy predesztinálta. Talán nincs a katolikus egyháznak hasonlóan fényes és hasonlóan kényes, nagy szellemi és lelki kiegyenlítetttséget igénylő állása. Magyarország primása az egész országban a katolikus hitélet legfőbb irányítója, benne kell hogy megtalálható legyen a szigorú katolikus dogmatikus hitnek és egyházfegyelemnek egész tettereje; ő itt Sion legfőbb öre. De emellett egy vegyesvallású országnak első zászlósa, nagyszúlyú közjogi tényezője; kell tehát, hogy működésében, mihelyt az átlépi a szigorúan egyházi köteleességteljesítés körét, minden magyar ember megnyugvást találjon. Itt tehát egyesíteni kell a hitünk változhatatlan tanításához való ragaszkodásnak, sőt e tanítás hirdetésének megalkuvást nem ismerő határozottságát azzal a bölcsességgel és hazafisággal, amely a tények erejét méltányolja és a nemzet életérdekeit soha figyelmen kívül nem hagyja: ezek közt pedig a vallási béke megóvása szinte első helyen áll. Ezek a szempontok igenis összeegyeztethetők; szomorú volna, ha nem így volna, de, emberileg szólva, nagy egyéni kvalitások szükségesek ahhoz, hogy soha se jobbra, se balra kicsúszás ne történjék. Csernoch Jánosról már életében megvolt az ítélet, hogy ő ezekkel a kvalitásokkal kiváló mértékben bírt. Egyes tényekkel szemben hol innen, hol onnan felhangzott ugyan a bírálat: ezt éppen azok kerülhetik ki legkevésbé, akiknél a legtökéletesebb egyensúlyban van meg különböző köteleességek mérlegelése. De egészben véve igazságot szolgáltatott neki mindenki, bízott benne mindenki és halála nem csupán a katolikusoknak, hanem az egész országnak gyásza volt. Az ő nyugodt lelkieréje fölötté állott az akciók és reakciók hullámvásáin; a forradalmi kormány-

zatok idején meg tudta óvni állásának méltóságát, az összeomlások után bekövetkezett visszahatások túlhajtásaitól nemcsak tartózkodott, de azokat a keresztény szeretet nevében nyíltan elítélte. A magában véve is nehéz feladat a legnehezebb körülmények közt nehezedett vállaira és e vállak, Isten kegyelméből, melynek forrásából merített mindig, a terhet elbírták. Így lett az egyszerű tót földművelő fiából a fényes esztergomi primási széken a legkiválóbb magyarok egyike és ha ezt az összefüggést kiemelem, úgy az ő szellemében cselekszem. Hiszen ő maga mutatott reá egy végrendeletszerű nyilatkozatban, amelyben magamagát állította oda annak bizonyítékául, hogy e hazában igazán egyenrangú polgártársak voltak nem magyarajkú testvéreink.

Külön megemlékezésre tarthat igényt ebben a körben a boldogultnak viszonya a katolikus tudományossághoz, melynek előmozdítása egyik fő gondja volt. Egyáltalán a lelkiekre, tehát a hitnek és keresztény életnek belsőségére és a tudás mélyítésére fektette a katolikus felvirágzás súlypontját, amint ezt az egyik katolikus nagygyűlést bezáró beszédében tüzetesen kifejtette. A külső körülmények, a politikai helyzet kedvező vagy kedvezőtlenége mellékes dolgok ahhoz képest, ami a fő, az pedig a lelkekben él, ott kell hogy éljen. Minden emberi nagyság Istentől jó és csak Istennel fenntartott kapcsolatában tartja meg harmóniáját; de különösen a nagy főpap, a sacerdos magnus a szónak benső értelmében, az oltártól veszi erejét, ott újítja meg azt naponta. Csernoch János ilyen főpap volt, legyen áldott emlékezete.”³²

XI. Pius pápa, utódjául a tudós bencés egyházjogászt, Serédi Jusztiniánt jelölte ki, aki beiktatását követően 1928-tól lett az Akadémia fővédője, majd Apponyi Albert halála után elnöke.

Az 1930-as esztendő a centenáriumi éve volt. Ebben az évben emlékezett meg az Akadémia Szent Imre herceg születésének 900 éves jubileumáról, Szent Ágoston halálának ötszázadik, Katona József, Kisfaludy Károly és Virág Benedek halálának századik évfordulójáról.

A június 15-én tartott ünnepi ülésen, melyet a fővárosi Vigadó nagytermében tartottak, Apponyi Albert és Serédi Jusztinián mondtak ünnepi beszédet Szent Imre fölött, majd Hóman Bálint „A történelem Szent Imréje” című előadása következett.³³ A december 14-én tartott XIV. rendes ünnepi ülésen pedig Apponyi elnök bevezetője után Kecskés Pál tartott előadást Szent Ágoston világnézetéről. Ugyanezen a rendezvényen került sor Négyesy László másodelnök előadására, aki „Száz év távolából” címmel emlékezett meg Virág Benedekről, Katona Józsefről és Kisfaludy Károlyról.

Ez évben is az osztályok rendben megtartották üléseiket. Az első együttes ülésre február 28-án került sor, amikor a zárt ülésen 12 új tagot választottak meg, köztük 5 külső tagot, Heinrich Finkét, Giovanni Pietro Kirscht, Giovanni Mercatót, Giuseppe Wilpertet és Enrico Josit, valamennyiüket egyhangúlag, a II. osztály javaslatára.³⁴

³²Ért. 1927. 1–3.

³³A beszédek teljes szövegét ld. Ért. 1930, 1–18. és 21–48. ld. még a jegyzőkönyvek között uott. 55.

³⁴Ért. 1930. 54–55.

1933. február 7-én Genfben elhunyt Apponyi Albert gróf, az Akadémia időrendben második elnöke. Személyében az ország és a külföld is a XIX. század utolsó harmadának és a XX. század első harmadának egyik, nemzetközi mércével is legkiválóbb politikusát veszítette el. Emlékét 1946-ban Papp Károly idézte fel, melyről fentebb megemlékeztünk. A megüresedett elnöki széket az Akadémia közgyűlésének egyhangú szavazatával a fővédő hercegprímás, Serédi Jusztinián vette át.

1938. augusztus 27-én meghalt az egyházjog kiváló tudósa, az Akadémia egyik alapító tagja, a főtitkár Reiner János. Utódaül Papp Károly geológus egyetemi tanárt választották, aki a december 18-án tartott XXII. ünnepi ülés keretében tartotta az elnöklő hercegprímás jelenlétében bemutatkozó beszédét, megemlékezve nagynevű elődjének érdemeiről. Az ülésen, a korábbi szokásoknak megfelelően, részt vett az MTA elnöke, József királyi herceg, Angelo Rotta pápai nuncius, gróf Széchenyi Bertalan, a felsőház elnöke, a püspöki kar jónéhány tagja, Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát, Karafiáth Jenő, a székesfőváros főpolgármestere, Töreky Géza a magyar királyi kúria elnöke, az egyetemek rektorai és dékánjai, valamint számos vendég.³⁵

Ez év február 25-én az I. osztály indítványára az együttes ülés elhatározta, hogy a legrégebb magyar nyelvemléket is magában foglaló Pray-kódex kiadására lépéseket tesznek. Az erről szóló határozat értelmében támogatásért fel kívánták keresni a Magyar Katolikus Püspöki Kart, a Magyar Tudományos Akadémiát és a Pázmány Péter Tudományegyetemet a mintegy 300 fényképpel illusztrált kötet anyagi és szellemi támogatására.

Az év néhány érdekes előadása közül megemlítendő: Horváth Konstantin: „Schwarzenberg Frigyes bíboros, prágai érsek vizitációja Zircen, 1854-ben”, Kárpáthy Krajovánszky Mór: „Báthory Endre bíbornok krakkói püspöksége”, Papp Ferenc: „Szent István-korabeli építőkövek a Dunántúlon”, Deseő Dezső: „A mellékvese és a mozgás”, Szabó Zoltán: „Az átöröklés”, Andreánszky Gábor: „Az éghajlat megváltozásának hatása a növényzetre”.

Az 1939-es XXIII. ünnepi ülés december 17-én volt, amikor az elnök-fővédő Serédi Jusztinián „Az egyházi törvénykönyv jogforrásait összefoglaló tabellák” című előadásával nyitotta meg a közgyűlést. Papp Károly főtitkár történeti visszatekintéssel kezdődő beszámolójában elmondta, hogy az alapítástól számítva 160 tag hunyt el, de az alapítók közül még ötvenen az Akadémia tagjai között vannak.

Az évben a felolvasóülések és székfoglalók rendben meg lettek tartva, az együttes ülésekkel együtt 22 alkalommal.³⁶

Néhány érdekesebb előadás közülük: Zemplén György: „Prohászka és Nietzsche”; Hermann Egyed: „A Veszprém egyházmegyei papság könyvkultúrája a XIX. század elején”; Gruber Miklós (v): „A keresztény világkép a bécsi romantikában”; Tragor

---

³⁵Ért. 1938. 24–27.

³⁶Ért. 1939. 14–15.

Ignác: „A renaissance és humanizmus Vácon”; Pitroff Pál Ödön: „Balassa Bálint az újabb kutatások tükrében”; Vargha Damján: „Irodalmunk feddő énekeinek legrégebbi elemei”; Kállay Miklós: „Óceánföldek vándora (székfoglaló)”; Bán Aladár: „Az észt költészet virágai”; Ábrahám Ambrus: „A véredények beidegzéséről”; berei Soó Rezső: „Korszerű növényföldrajzi vizsgálatok a magyar Alföldön (székfoglaló)”; Horusitzky Henrik: „Buda hidrogeológiája” c. monográfiájának bemutatása; Szabó Zoltán: „A levélállás újabb elmélete”; Deseő Dezső: „Vizsgálatok a C vitamin megszlásáról háziállatainkban”.

Mindemellett megjelent 8 újabb kiadvány, köztük első alkalommal az Almanach.³⁷

Az év jeles eseményeihez tartozik, hogy Horthy Miklós kormányzó február 16-án gróf Teleki Pált, akit előző év májusában vallás- és közoktatásügyi miniszternek nevezett ki, felmentette tiszteből, és kinevezte Magyarország miniszterelnökének. A jeles geográfus tudós 1929 óta tagja a IV. osztálynak. Ezzel egyidőben ugyancsak az Akadémia 20 év óta tagja, Hóman Bálint lett Teleki Pál utóda a kultuszminiszteri tárca élén.

XII. Pius pápa július 22-én négy új magyar püspököt nevezett ki, közülük ketten, Madarász István kassai megyéspüspök, és Czapik Gyula veszprémi megyéspüspök az Akadémia tagjai.³⁸

Javult az Akadémia vagyonszerlege is. A számvizsgáló bizottság jelentése szerint a Szent István Társulatnál kezelt bevételekre és kiadásokra vonatkozóan, az 1939. évre szóló zárszámadás szerint december 31-én 5.524 Pengő 43 fillér volt a vagyona, szemben az előző évi 1.995 Pengő 80 fillérral szemben.

Az Akadémia negyedszázados jubileumának évében a XXIV. ünnepi ülést „Szent László királyunk dicsőséges emléke” című előadásával nyitotta meg Serédi Jusztinián. Az év során elhunyt 13 tag helyébe 9 új tagot választottak. Az ünnepi üléssel együtt 26 ülést tartottak, köztük a következő előadásokkal:

Szabó Elek: „Tanítási módszer a ferenceseknél a skolasztika virágkorában”; Blazovich Jákó: „Katolicizmus és antiintellektualizmus”; Pataky Arnold: „Ószövetségi idézetek Szent Pál leveleiben”; Jánosi József: „Milyen értelemben lehet a filozófia keresztény?”; Kniewald Károly: „Hartvig püspök pontifikálójáról a XI. századból”; Atzél Elemér: „A hatósági orvos titoktartásáról (székfoglaló)”; Fallenbüchl Ferenc: „A sarutlan trinitáriusok megtelepedése Magyarországon”; Egyed István: „Apponyi mint közjogász”; Bartha József: „Faji elem és keresztény szellem irodalmunkban”; Vargha Damján: „A magyar szentek nevei a Mindszent litániában”; Wolsky Sándor: „Matéria és forma a kísérleti alaktanban”; Papp Ferenc: „A meleg forrásokról”; Kadic Ottokár: „A Mussolini-barlangban végzett ásatások eredményei”; Andreánszky Gábor: „A Földközi tengervidék növényzetének biológiai spectruma”; Gimesi Nándor: „Az egyszikű növények hím meiosisai”; Mödlinger Gusztáv: „Az állati szervezet rithmusa”.

Az Értesítőben megjelent dolgozatok közül: Pataky Arnold: „Néhány gondolat

³⁷Ért, 1939. 14–16.

³⁸Ért, 1939. 17.

Izaiás próféta történelemszemléletéből”; Theiss Ede: „Közgazdaságtudomány és korszerű gazdaságpolitika”; Várdai Béla: „Divald Kornél pályakezdése”.

Az év során az I. osztályban 1 tiszteleti és 3 rendes, a II. osztályban 1 tiszteleti és 2 rendes, a III. osztályban 2 tiszteleti és 4 rendes, a IV. osztályban 1 tiszteleti és 9 rendes tagsági hely üresedett meg. A főtitkár felhívja a figyelmet, hogy a tagajánlásokat korábban legkésőbb december 31-ig el kellett készíteni, most az újabb rendelkezések szerint a hercegprímáshoz, mint fővédőhöz január 1-jén kell felterjeszteni, és csak az ő jóváhagyása után adhatók nyomdába.³⁹

A következő évi ünnepi ülésen Serédi Jusztinián 42 akadémiai tag és 118 vendég jelenlétében az „Egyéni felelősség” című előadással nyitotta meg a tárgysorozatot.

Papp Károly főtitkár jelentésében először a Fraknói-nagyjuttalom kiadásáról beszélt. A jutalmazást korábban a négy osztály kettős tagozata alapján hittudomány és bölcsélet, történelem és társadalomtudomány, nyelvtudomány és szépirodalom, mennyiségtan és természettudomány sorrendben jelölték meg. Az Akadémia hat éven át ki is tudta adni ilyen sorrendben a jutalmakat, de 1932-ben a gazdasági válság miatt le kellett állítania, mert az értékpapírok elértéktelenedtek, és a banki lekötött pénzek kamataiból nem lehetett fedezni a költségeket.

Szendy Károly székesfővárosi polgármester segélye folytán 9 év után ebben az évben ismét lehetőség nyílt a jutalom kiadására. Az 1928–36 évek között megjelent művek közül a nyelvtudomány és szépirodalom köréből ebben az évben Alszegehy Zsolt: „A tizenhetedik század magyar irodalomtörténete” c. munkája kapta.

Tragikus eseménye volt nemcsak az Akadémiának, hanem az egész országnak gróf Teleki Pál miniszterelnök máig is tisztázatlan körülmények között bekövetkezett tragikus halála.

Az előző évi felhívást követően ebben az évben 16 új tagot választott magába az Akadémia, az I. osztályba 1, a II. osztályba 5, a III. osztályba 2, a IV. osztályba 8 tagot, köztük Réthly Antal meteorológust, aki 1947-ben lett Papp Károly utóda a főtitkári székben, majd a Szent István Társulat elnöke. Az új tagokat a hercegprímás március 3-án kelt 154. sz. leiratával erősítette meg.⁴⁰

1942-ben az anyagi körülmények javulása miatt a Fraknói-juttalom mellett egy akadémiai jutalom kiadása is lehetővé vált. A Szabályzat szerint ebben az évben a IV. osztályt illette meg a jutalmazás joga. A 7 tagú bizottság a természettudományi, orvosi és műszaki tudományok körét áttekintve, arra az eredményre jutott, hogy a Fraknói-díjat Entz Géának a Balaton hidrobiológiai kutatásairól szóló monográfiájáért ítéli oda, az akadémiai jutalomra pedig Horusitzky Henriket terjeszti fel Budapest hidrogeológiájáról írott monográfiájáért.

Ebben az évben az Akadémia összesen 23 ülést tartott. Az újonnan megválasztott ta-

---

³⁹Ért. 1940. 155.

⁴⁰Ért. 1941. 14–15.

gok közül Jajczay János a II. osztály január 20-án rendezett ülésén „Az esztergomi Keresztény Múzeum Báti-képének ikonográfiájáról” címmel tartotta meg székfoglalóját.

A IV. osztályban február 13-án tartotta székfoglalóját Mosonyi János „Új adatok a hypophysis működéséhez” címmel.

Az Akadémia anyagi helyzetének javításához többen is hozzájárultak: pl. Serédi Jusztinián 1.000 Pengővel, és a Székesfőváros vezetése 2.000 Pengővel. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a nehéz helyzetre való tekintettel 20.000 Pengő helyett most csak 10.000 Pengőt tudott biztosítani.

A május 22-én tartott XXVI. ünnepi ülésen emlékeztek meg XII. Pius pápa 25 esztendősi püspöki jubileumáról, a Szent István Társulat dísztermében.

1943-ban a háború közvetlenül még nem érezte hatását az Akadémia életében. Vagyoni helyzetében visszaesés nem volt kimutatható, a Fraknoi-díjat és az akadémiai jutalmat is átadták. Ebben az évben az I. osztály illetékessége folytán Fraknoi-díjat kapott Schütz Antal kétkötetes Dogmatika című tankönyvéért. Az akadémiai díjat báró Brandenstein Béla: „Az ember a mindenségben” című háromkötetes könyvéért kapta.

A december 12-én tartott ünnepi ülést egyébként a régi szokások szerint ismét Serédi Jusztinián megnyitó előadása vezette be, melynek címe: „A közömbösségről”.⁴¹ Ekkor még senki sem sejtette, hogy a hercegprímás ekkor jelenik meg utoljára az Akadémia ünnepi ülésein.

A főtítkári jelentés büszkén mondja, hogy a nyári hónapok kivételével 17 szakülésen 22 rendes tag és 6 vendég 28 előadása szerepelt; ezen kívül volt még az ünnepi üléssel együtt 6 együttes ülés is. Az Akadémia 8 új kiadvánnyal gyarapodott.⁴²

Az Értesítőben is közreadott előadások közül kiemelkedik: Pataky Arnold: „A »Corpus Christi mysticum« tanának bibliai alapjai”; Gruber Miklós (v): „Gróf Széchenyi Ferenc hatása fiára, Istvánra”; Horusitzky Henrik: „Triplex creatio Dei. A hit- és természettudomány alapján”; Wodetzky József: „Időtől függő potenciál hatása a perihélium-mozgásra”; Szőkefalvy Nagy Béla (v): „A Hilbert-féle tér normális átalakításnak egyparaméteres félcsoportjáról”; Berkes Zoltán (v): „A légnomás hullámmozgásai”; Béll Béla (v): „A szabadléggör kutatásának főbb eredményei Magyarországon”; Szénássy Barna (v): „Geócze Zoárd matematikai munkássága és a felszínmérés újabb eredményei”; Mosonyi János – Hermann Vilma (v): „Adrenalin rokonvegyületek hatása a szénhidrát-anyagcserére” című értekezések. Figyelemreméltó, hogy ebben a számban feltűnően sok vendégelőadó szerepelt, többüket később az Akadémia megválasztotta rendes tagnak, de már nem volt idejük a székfoglalót megtartani, mert a politikai helyzet közbeszólt. Az Akadémia fénykora az 1943-as évvel véget ért.

A második világháború utolsó másfél évében az Akadémia életében is mutatkoztak a háború kihatásai. Igaz, hogy 1944 októberéig még mind a négy szakosztály szorgalmasan működött, havonként 1–1 ülést tartva, több előadóval, mindaddig, míg

⁴¹Ért. 1943. 1–10.

⁴²Ért. 1943. 20–21.

a magyar kormány a gyűléseket be nem tiltotta. A gyűléstilalom folytán az utolsó ülés október 27-én volt, amikor a IV. osztályban Skrop Ferenc orvos mutatta be értekezését a szív működés elektromos jelenségeiről. 1944-ben összesen 16 ülés volt.

Megjelent – jócskán megkésve, 1945. július 24-én – a Szent István Akadémia Értesítőjének 1943. évi XXVIII. kötete 280 oldalon, 2 műmelléklettel és 15 ábrával, a végén idegennyelvű összefoglalókkal. Ebben a kötetben jelent meg a háború utolsó napjaiban elhunyt Serédi Jusztinián elnök-fővédő utolsó ünnepi beszédének teljes szövege „A közömbösségről” címmel. Ennek a kötetnek a szedése már Budapest ostroma előtt elkészült, és Takáts Ernő társulati igazgatónak köszönhető, hogy nem kallódott el. Kinyomtatása csak nagy áldozatok árán a háború befejezése után volt lehetséges, a tagok 1945 szeptemberében kapták kézhez.⁴³

Az 1944-es esztendő kimagasló eseményeihez tartozik a február 18-án tartott ülés, melyen Pataky Arnold tiszteleti tag, másodelnök emlékezett meg Árpádházi Boldog Margit szentté avatásáról.⁴⁴ A szentté avatás ünnepségeit a magyar katolikus egyház 1944. január 16–23 napjai között tartotta.

A február 25-én tartott tagválasztó együttes ülésen 10 új taggal bővült az Akadémia testülete, akiket tagságukban Serédi Jusztinián erősített meg a megválasztást követően.

1944 márciusában Schwartz Elemér, a III. osztály rendes tagja a Szent István Akadémia újjáalakítása ügyében a főtítkárnak egy 30 oldalas kéziratot adott át, amely „A Tudós Társaságok és a Szent István Akadémia” címet viselte. A memorandum részleteiről nem tudunk semmit, mert ez az eredeti irat sem maradt fenn, mindössze annyi ismeretes, hogy az egyes osztályok zárt üléseiken foglalkoztak a jeles professzor felvetéseivel. Schwartz Elemér ragaszkodott hozzá, hogy memorandumát személyesen ismertethesse az együttes ülésen. Végül is a főtítkár megszavaztatta a felvetést, és úgy döntöttek, hogy Schwartz Elemér először az osztályban mutassa be tervezetét, mielőtt az együttes ülés elé terjesztené.⁴⁵

1945-ben a háborús események miatt az Akadémia működése szünetelt. Január 6-án az V. kerületi Klotild utca 10/b. számú házban az ott elhelyezett lőszerraktár felrobbanása férjével együtt megölte báró Gudenus Gézőt, az Akadémia 10 esztendőn át páratlan ügybuzgalmú, szorgalmas titkárnőjét. Holttestük nem került elő.⁴⁶

Ez év március 29-én súlyos veszteség érte a magyar katolikus egyházat: szívroham következtében 61 éves korában meghalt Serédi Jusztinián hercegprímás, az Akadémia 1928 óta fővédője, 1933 óta elnöke. Tizenkét éves elnöksége alatt tartott megnyitó beszédei jeles eseményei voltak a magyar tudományos életnek és olasz, angol, francia nyelvű fordításai a külföldi szakmai körökben is visszhangot keltettek.

⁴³Ért. 1944–46. 25.

⁴⁴A beszéd teljes szövegét ld. Ért. 1944–46. 28–29.

⁴⁵Ért. 1944–46. 55.

⁴⁶Ért. 1944–46. 24.

Az egyházjog világhírű tudósát, Csernoch János méltó utódát, az esztergomi bazilika attemplomában helyezték végső nyugalomra.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ÉVEK

1945. szeptember 20-án XII. Pius pápa Magyarország hercegprímásának Mindszenty József veszprémi püspököt nevezte ki, akivel az Akadémia főtítkára azonnal kapcsolatba lépett. Kérte mint fővédőt, hogy a működéshez az engedélyt megadni szíveskedjék. A szeptember 30-án kelt üdvözlő iratot az új prímás október 10-én kelt levelében köszönte meg:

„Magyarország hercegprímása 3050-1945

Méltóságos Egyetemi Tanár, Főtítkár Úr!

Köszönettel vettem Méltóságodnak kinevezésem alkalmával a Szent István Akadémia nevében hozzám intézett nagybecsű sorait és kérem, hogy a benne foglalt lelkes üdvözlésért hálámat az Akadémián is tolmácsolni szíves legyen.

Az Akadémia tudományos munkásságának folytatásához az engedélyt készséges örömmel nemcsak megadom, hanem minden tölem telhető erővel előmozdítani is szándékozom. Őszinte tiszteletem nyilvánításával vagyok,
Esztergom, 1945. október hó 10.

Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek.”⁴⁷

A fővédő egyébként örömmel vette tudomásul, hogy az ügyrend módosításának egyik pontjában szerepel az a kitétel, hogy az ország hercegprímása intézményesen az Akadémia fővédnöki tisztét viseli.

1945. december 25-én Rómában ösztöndíja 32 új bíboros között Mindszenty Józsefet is bíborossá kreálta. Az Akadémia történetének harmadik fővédője annyiban különbözik elődeitől, hogy ő korábban nem volt rendes vagy tiszteletbeli tagja az Akadémiának, és később sem választották be, mert nem rendelkezett olyan tudományos munkássággal, mint elődei.

1946. április 15-én, hétfőn az Akadémia elnökségét fogadta a hercegprímás a budavári prímási palotában. Ezen a találkozón szóba került az Akadémia vagyontalansága, ugyanis az alapítványok az első világháború után a Pengő bevezetésével értékük ezred részére, a második világháborút követő infláció következtében 1 milliómod részükre értéktelenedtek, ami azt jelentette, hogy ebből a meghívók költségeit sem lehetett fedezni.⁴⁸

---

⁴⁷Ért. 1944–46. 52–53.

⁴⁸Ért. 1944–46. 52–53.

Az 1946. május 29-én tartott XXIX. ünnepi ülésen mutatkozott be az Akadémia új fővédője, Mindszenty József hercegprímás, aki az elhunyt Serédi Jusztinián utóda lett. „A nevelés és az iskola viszonya a családhoz, az államhoz és az egyházhoz” címmel tartotta első ünnepi beszédét.⁴⁹ Az ülésen 41 akadémikus és 64 vendég vett részt.

Ezt követően Angyal Pál másodelnök emlékezett meg a tragikusan elhunyt Serédi Jusztiniánról.⁵⁰

„Minket, a Szent István Akadémiát s annak minden egyes tagját az a szereplése érdekel s hogy mély nyomokat lelkünkben, mely az Akadémia fővédnöki és elnöki méltósága alatt folyt le szemeink előtt.

Gróf Apponyi Albert boldogemlékű elnökünk elhalálása után 1933. február 24-én választottuk elnökké, titkos szavazással egyhangú lelkesedéssel és 12 éves elnöksége alatt 1945. évi március hó 29-én Esztergomban bekövetkezett váratlan haláláig összeforrt Akadémiánkkal, amely meleg szeretettel dédelgetett gyermeke volt. Magas támogatásában számtalan esetben részesültünk, Akadémiánk kiadványait magánadományaival állandóan támogatta.

Közygyűlési megnyitó beszédei mindenkor eseményszámba mentek. Bölcs megnyilatkozásai irányjelzők voltak nemcsak velünk, hanem az egész magyar katolikus társadalommal szemben. Intett, figyelmeztetett, buzdított s a lelkekbe markolt minden szava. Utolsó akadémiai szereplése alkalmával, az 1943. évi december hó 12-én tartott ünnepi közgyűlésünkön elmondott beszédét a következő szavakkal zárta: *Ünnepi ülésünket azzal a magyar és katolikus kéréssel nyitom meg, hogy Hazánk és Egyházunk iránt minálunk se magán, se nyilvános életében senki közömbös ne legyen, ha elpusztulni nem akarunk.*

Nemes lelkületére örök dicsőséget hozott az a tény, hogy a magyar püspöki kar élén annak idején megakasztotta a zsidó deportálásokat s ily módon mintegy kétszáz-ezer magyarországi zsidó polgár menekült meg a kínzásoktól, illetőleg a haláltól. Megemlítem még, hogy hazánk legszomorúbb korszakában Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás Magyarország összes katolikus papjait és szerzeteseit arra utasította, hogy helyükről el ne mozduljanak és tartsanak ki még vértanúság árán is. Ebben a kitartásban maga járt elől, mert Esztergomból el nem mozdult és itt 1945. március 29-én mint Hazánk és Egyházunk Mártírja vértanú halállal zárta le magasztos életét.”

Papp Károly főtitkár először az Akadémia 30 éves múltjáról emlékezett meg. Hálaival említette, hogy a 200 tagú testületnek még mintegy 20 alapító tagja él. Mindezt az Akadémia utolsó nyomtatásban megjelent kiadványából, az 1944–46-os Értesí-

⁴⁹A beszéd teljes szövegét ld. Ért. 1944–46. 3–12.

⁵⁰Emlékbeszéd Serédi Jusztinián bíbornok-hercegprímás, akadémiaánk fővédnöke és elnöke fölött. Ért. 1944–46. 13–16.

többől tudjuk. Ezután egészen 1951-ig új tagok felvételével, székfoglalók, előadások megtartásával működött az Akadémia, de kiadványok megjelentetésére már nem volt lehetősége, mert vagyona teljesen elértéktelenedett. A meghívók postázását, a takarítási költségeket stb. a tagok önkéntes adományaikkal saját maguk fedezték.

1945 áprilisában egészségi állapotára való tekintettel lemondott tiszteréről Pataky Arnold az I. osztály, és Dudich Endre a IV. osztály elnöke. Pataky Arnoldot felkérték, hogy az év végéig még viselje az osztályelnöki terheket, Dudich Endre lemondását a közgyűlés elfogadta, és helyette a tisztújításig hátralevő fél évre Gimesi Nándort választotta meg.

1948-ban 22, 1949-ben 20 ülést tartott az Akadémia.

1950-ből csak az utolsó három hónap rendezvényeiről van tudomásunk. Ezeken a Szentkirályi utcai székház kis üléstermében megtartott üléseken a következő előadások hangzottak el: Hajós József: „Az élettani istenérv mai érvénye. Az életeredés kérdése legújabb megvilágításban.” Meszlényi Antal: „A katakombák.” Brisits Firgyes: „Vörösmarty Börzsönyben.” Fodor Ferenc: „A magyar földrajztudomány a XVII. században.” Előd István: „Szent Ágoston voluntarizmusa (akadémiai székfoglaló).” Abay Gyula: „A tulajdonjog reformja.” Sárközy Pál: „Adalékok a tiszta szakaszos lánc törtek elméletéhez.”

December 1-jén az Akadémia Szűz Mária mennybevitelle dogmájának kihirdetése alkalmából ünnepi ülést tartott, melyen Erdey Ferenc „Nagyboldogasszony mennybevitelének dogmatörténeti háttere” címmel tartott előadást. Ezt követte Vargha Damján „Az Assumptio magyar irodalmi emlékei” című felolvasása.

1951. január 25-i keltezéssel kapták meg a tagok a tagajánlásokat. Tiszteleti tagnak javasolták Czapik Gyulát, Schütz Antalt és Láng Nándort; rendes tagnak pedig Alszegehy Zoltánt, Bánk Józsefet, Takáts Józsefet, Balogh Albint, Bíró Bertalant, Hévey Lászlót, Pfeiffer Jánost, Domokos Pál Pétert, Molnár C. Pál festőművészt, Varga Nándor Lajost és Werner Alajost, a híres egyházi zeneszerzőt. A kortanúk elmondása szerint valamennyiük jelölését elfogadták, de a sajátos politikai helyzetben, óvatosságból a székfoglalók megtartásától eltekintettek, mert a júniusi események olyan vis maiort idéztek elő, amely miatt az új tagok nem önhibájukból estek el a székfoglaló megtartásától. Horvát Adolf Olivér visszaemlékezései szerint valamennyi tag úgy ítélte meg, hogy a tagajánlásban szereplő tagok az Akadémia tagjai lettek. (Hivatalos iratok, jegyzőkönyv nem maradt fenn.)

1951. első negyedében négyen tartottak székfoglalót: Somogyi Antal: „A barokk templomtípus.” Kopp Jenő: „Markó Károly ismeretlen levelei.” Karl János: „A XVIII. századbeli piarista iskolák természettudományi vilásképe.” Entz Béla: „A máj parasiták gyulladásairól.”

Vendég előadóknak is teret biztosítottak. Szentiványi Róbert: „Egy könyvjegyzék szélére: a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár katalógusához fűzött jegyzetek” címmel adott elő; továbbá Takács Imrétől: „Jogszerűség és célszerűség a közigazgatásban”, Szörényi Andortól: „A Szentírás-magyarázat új útjai” című felolvasások hangzottak el. Ugyanezen év tavaszi hónapjaira tervezték, nagy részüket meg is

tartották, a következő előadásoknak: Haltenberger Mihály: „Magyar városképek.” Horvát Adolf Olivér: „Délmagyarországi növényföldrajzi problémák.” Andreánszky Gábor: „A növénytársulások fejlődéstörténeti rendszerének kísérlete.” Balanyi György: „Dugonics egy piarista ihletője.” Bölöny József: „Okleveles adatok István nádor és a 48-as kormány működéséhez.” Erdey Ferenc: „A Szentírás hangja Nagyboldogasszony mennybeviteléről.” Alszeghy Zsolt: „Részlet a magyar líra történetéből.” Gimesi Nándor: „Újabb növényélettani vizsgálatok.” Jajczay János: „Az Asunta ikonográfiája.” Haltenberger Mihály: „A leíró földrajz kérdése.”

Ez az ülésorozat volt az Akadémia 1999-es megújulása előtti történetének utolsó záróakkordja.

1951 májusának végén, Réthly Antal főtitkár június 1-jére együttes ülést hívott össze, mert az egyre súlyosbodó helyzetben meg kellett találni az Akadémia sorsát illető megoldást. Az alábbiakban a történéseket az egykori főtitkár visszaemlékezései, valamint Horvát Adolf Olivér, az élő kortanú beszámolójából rekonstruáljuk.

Réthly Antal főtitkár azt a jelentést tette az ülésről távolmaradt Czapik érseknek, hogy néhány tag javasolta az Akadémia önkéntes felosztatását. (A többség azonban nem!) Az Akadémia fővédője, Czapik Gyula, aki 1925 óta rendes tag lévén, természetesen nagyon jól ismerte az Alapszabály minden pontját, tisztában volt azzal, hogy a megszűnést csak a közgyűlés mondhatja ki. Elképzelése az volt, hogy az Alapszabályt vizsont az ÁEH emberei – legalábbis ebben reménykedett – nem ismerik. Ezért a főtitkárral jól egyeztetett, összehangolt blöffsorozat látszott a célravezetőnek a kutyaszorító helyzetben. Czapik érsek 1951. június 18-án „közölte” a főtitkárral, hogy az Akadémia végleges felosztatása mellett döntött. Mindketten tudták, hogy ez érvénytelen, de abban bíztak, hogy az Egyházügyi Hivatal kommunista tisztviselői nem fognak utánanézni a dolgoknak. Ezután az érsek kérésére Réthly főtitkár – aki nem tudhatta azt, amit az ÁEH sem tudott – személyesen kereste fel az ÁEH válogatott káromkodásairól és trágár beszédéről hírhedt elnökét, a primitív, műveletlen Kossa Istvánt (később, az 50-es évek végétől ő lett a közlekedési és postaügyi miniszter), akiről akkor derült ki, hogy fogalma sem volt a Szent István Akadémiáról. Az Állami Egyházügyi Hivatal úgy tekintette, mint a Társulat valamelyik ügyosztályát, és nem úgy, mint autonóm intézményt. Az ÁEH 1951. július 24-én kelt leiratával a bejelentést tudomásul vette. Tekintve, hogy ez a hatóság sem volt illetékes a felosztatásban, az Akadémia jogszerűen nem szűnt meg. Az óvatosság azonban azt kívánta a főtitkártól, hogy a tagtársakat virágnyelven értesítse a fejleményekről. Aki a sorok között tudott olvasni, rögtön megértette a rejtjelezett üzenetet. Réthly Antal 1951. július 28-án a következő levelet küldte a tagoknak:

„A Szent István Akadémia legutóbbi ülésében⁵¹ elhatározta működésének beszüntetését. Ezt azért tettük meg, mert meggyőződésünk szerint a Magyar Tudományos Akadémia teljes mértékben kielégíti mindazokat az igényeket, amelyek a tudományos kutatás terén fennállnak.”

⁵¹ Ezzel a mondattal akarta Réthly Antal érzékeltetni, hogy blöffről van szó, ugyanis a tagok tudták, hogy nem volt ilyen ülés.

Tekintettel arra, hogy az MTA tagsággal is rendelkező tagok „átláttak a szitán,” a kizárt vagy mellőzött tagokról nem is beszélve, akik a saját bőrükön tapasztalták az MTA 1949-ben történt szovjet mintájú, ateista célzatú átszervezésének jónéhány egzisztenciát kettétörő kártékony hatását, érezték, hogy az egyébként is mindig elv-hű Réthly Antal így kívánta tudomásukra hozni, hogy az Akadémia nem szűnt meg. 1945-től kezdődően, de 1948-ban különösen, a civil és egyházi szerveződésű egyesületek, társulatok, társaságok sorozatos betiltások áldozatai lettek. A feszült politikai helyzetben jobbnak látszott egyelőre a háttérben maradni.

Czapik Gyula – aki akarátán kívül, ekkor a katolikus békepapi mozgalom első emberének számított, és az ÁEH bizalmát élvezte – lélekjelenléte és Réthly főtitkár szinte tragikomikus találkozása az ÁEH elnökével végül is az Akadémiát nem szüntette meg a jog szerint, de a tetszhalál állapotába való zuhanást nem lehetett megakadályozni.⁵²

1952. január 10-én, a Társulat alelnökének jelentésében az áll, hogy a budapesti V. kerületi Tanács nyilvántartásába bekerült a Szent István Akadémia megszűnését jelentő irat, melyben ott áll, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal kívánságára (!) szüntette be működését. Mivel a társulati ülésen az Egyházügyi Hivatal embere is jelen volt, az alelnök – aki maga is tisztában volt a valótlanossággal – óvatosságból hozzátette, hogy alapszabályszerű volt a feloszlás.

1952–1989: TETSZHALÁL ÁLLAPOTÁBAN

Az Akadémia tehát jogilag létezett, csak éppen nem élt, mert nem élhetett. A Társulattal osztatlan közös tulajdonban levő székház államosítása kivédhetetlen volt, az Akadémia összes értékpapírja, vagyona elértéktelenedett. 1951 tavaszán Egyed István jogtudóst, az Akadémia elnökét, aki ekkor a Társulat elnöke is volt, internálták. A Szent István Társulat alelnök igazgatója, Takáts Ernő javaslatára a június 7-én tartott társulati közgyűlésen Pitroff Pál és Réthly Antal társelnöki minőségben lettek a világi vezetők. Nem sokkal később, tragikus esemény történt: a fokozódó politikai terror, a mindennapos félelmek internálástól, bebörtönzéstől, ÁVH-s zaklatásoktól, a 30 éven át a Társulatért élő Takáts Ernőt öngyilkosságba kergette.

Réthly Antal immár elnökként megpróbálkozott a lehetetlennel. Az Akadémia látványos aktivizálása helyett – ez ekkor végzetes lett volna – 1953 szeptemberétől a Társulat igazgatóválasztmányi üléseibe „csempészte” az akadémiai előadásokat. Ez kezdetben kockázatos vállalkozás volt, mert az 1950-es években a közgyűlések megtartásához minden alkalommal előzetesen – megalázó módon – a kerületi Tanács engedélyét kellett kérni, feltüntetve a programot és a várható jelenlevők létszámát, a névsorral együtt. A belügyi szervek azután ezek alapján is tájékozódhattak arról,

⁵²Ezzel kapcsolatban vö. Mészáros, 264.

hogy kik a „klerikális reakció” agilis tagjai. Réthly Antal elképzelése szerint az előadások legalább arra voltak jók, hogy a tagtársakban az összetartozás érzése megmaradjon. Sajnos a korábban olyan nagyszámú, színvonalas publikációk megjelentetéséről szó sem lehetett.

A Társulat tagjai ekkorra jelentősen megfogytak, a rendszeres, üléseken résztvevő maximum 40-50 fő átlagéletkora a 60 év fölött volt, többnyire középkorú és idős papok, nyugdíjasok.

- 1953 és 1957 között a következő 7 előadás hangzott el az Akadémia tagjaitól:
- 1953. szept. 24. Balogh Albin: „Szent István litániája.”
  - 1954. márc. 26. Zaymus Gyula: „Szent Patrik legendája.”
  - 1955. szept. 28. Brisits Frigyes: „Egy fejezet Vörösmarty életéből.”
  - 1956. ápr. 10. Balogh Albin: „Dominicus archiepiscopus vicecancellarius.”
  - 1957. ápr. 10. Tower Vilmos: „Amiről a lélektan eddig nem szólt.”
  - 1957. júl. 19. Ijjas Antal: „A kegyelem regényei.”
  - 1957. okt. 2. Bánk József: „Serédi bíboros, a jogtudós.”

Az igazgatóválasztányi üléseken rendszeressé váló előadások 1958-tól indultak be, és ez a szokás a mai napig tart.

Sajnos, az 1956-os forradalom és szabadságharc olyan rövid időn belül elbukott, hogy az első napok eufóriás hangulatában elkezdődött tervezetésekből, melyek az Akadémiát és a Társulatot is érintették, nem lett semmi. Mindszenty bíboros, Magyarország prímása önkéntes fogságba vonult az USA budapesti követségére, ahol menedékjogot kapott, és itt is tartózkodott végleges külföldre távozásáig, 1971-ig. Prímási jogkörét természetesen nem gyakorolhatta, a Szentszék viszont nem tekintette megüresedettnek az esztergomi érseki széket, csak 1973. december 18-tól.⁵³

Réthly Antal az Akadémia tagjaival a Kádár-korszakban is rendszeres kapcsolatot tartott. Figyelmességére jellemző, hogy számon tartotta, ha valaki kitüntetését kapott, születésnapja volt; elhunyt tagtársai temetésén igyekezett személyesen is részt venni. Több alkalommal is össze tudta hívni az Akadémia sorsát magukon viselő tagtársakat a Kárpátia sörözőbe, ahol amolyan „akadémiai asztaltársaság” alakult ki. Ezek az összejövetelek inkább nosztalgikus együttlétek voltak, a régi barátok találkozhattak, de érdemben az Akadémia fellendülése abban a politikai légkörben nem következhetett be. A kommunista rezsim olyan erősen bebetonozódott, hogy belátható időn belüli összeomlására senkinek nem jutott eszébe gondolni.

Megújítási kísérletek és kudarcok

---

⁵³VI. Pál 1973. dec. 18-án közölte Mindszentyhez írott levelében a tényt, kihirdették 1974. február 5-én. In: Mindszenty J. Emlékirataim, 4. kiad. Bp. 1989. 495-496.

ERŐFESZÍTÉSEK A NYOLCVANAS ÉVEKBEN A RENDSZERVÁLTOZÁSIG

Az Akadémia megújítására, újraaktivizálására tett kísérletek minden esetben a Társulat vezetőitől indultak ki. Fábián János alelnök és Heller György elnök próbálkozásai még a nyolcvanas évek második felében sem jártak sikerrel, az ÁEH ekkor még szívósan tartotta magát, a Társulat nem akart újabb konfrontációt, mert tudta, hogy Miklós Imre elnöktől sok jót nem várhat.

A Szent István Társulat agilis alelnöke, Fábián János pápai protonotárius örkanonok már a nyolcvanas évek elején felvetette az Akadémia újrászervezésének kérdését. Az akkori politikai viszonyok között azonban érdemi előrehaladásra, Lékai László bíboros prímás regnálása idején, aki a kis lépések politikáját hirdette, nem lehetett számítani. Ennek ellenére a szándék komoly volt, amit bizonyít az is, hogy már ekkor, a nyolcvanas évek első felében tagajánlások születtek, mert a megcsappant létszám előre vetítette a kihalás rémképét, ami az Akadémia létét kánonjogi értelemben is megsemmisítette volna. A kommunizmus lavinaszerű összeomlásának látványos évében, 1989-ben végre ismét megcsillant a remény, amikor az Akadémia még élő tagjainak hollétét kutatta fel a Társulat elnöke, Heller György. A nyomozásba dr. Viczián János bibliográfus, lexikonszerkesztő is bekapcsolódott, és ő is felvette a kapcsolatot az Akadémia még élő tagjainak egyikével, Horvát Adolf Olivér atyával. Az újrászervezés nagy lendületet vett, ennek egyik első írásos emléke 1989 márciusából maradt fenn, mely néhány tagajánlást tartalmaz: ezek között szerepel Andrásfalvy Bertalan néprajztudós, Püspöki Nagy Péter pozsonyi történész, Nemeskürty István történész, Erdélyi Zsuzsanna szakrális néprajzkutató, Kádár Béla közgazdász (aki 1990-ben az Antall-kormány külgazdasági minisztere lett), Stirling János botanikatörténész, Diós István pápai prelátus, a Magyar Katolikus Lexikon főszerkesztőjének neve.⁵⁴

1989. május 4-én, a Társulat elnökségi ülésén Heller György beszámolt az Akadémia újjászervezésének egyelőre biztató állásáról, valamint az egykori székház visszaszerzése érdekében tett ugyancsak optimizmusra okot adó próbálkozásairól. Németh Miklós akkori miniszterelnök ugyanis olyan nyilatkozatot tett, hogy elvben nincs akadálya az egykor államosított, elvett egyházi ingatlanok visszaadásának.

PRÓBÁLKOZÁSOK KÖZVETLENÜL A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

Az ellenzéki kerekasztal tárgyalásainak következtében 1989. augusztus 26-án az Elnöki Tanács megszüntette az Állami Egyházügyi Hivatalt, és helyette Sarkadi Nagy Barna, korábbi ÁEH elnökhelyettes vezetésével egy kisebb hivatalt hozott létre az egyházi ügyek intézésére, a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkárságát. Az Állami

---

⁵⁴Horvát Adolf Olivér iratai között

Egyházügyi Hivatal 1951-től csaknem négy évtizeden át az egyházüldözés olyan intézménye volt, mely az újkori történelemben példátlan. A kommunista korszakot felváltó, szabadon választott első parlament azután 1990 tavaszán végleg megszüntette e hírhedt intézmény jogutódát. A Magyar Katolikus Egyház ismét szabadon működhetett.

Jelen történeti áttekintésünk a tárgyilagosság mindenek előtt való szem előtt tartásával készült. Nem kívánunk tehát értékelést ott, ahol az eltelt néhány esztendő még nem tekinthető történeti távlatnak. Pedig ezen a helyen lehetne foglalkozni azzal kérdéssel, hogy mit örököltünk az előző rezsim szellemi téren okozott kártételeiből? Milyen mértékű ma a szekularizáció, és hogyan viszonyul a külföldi hasonló jelenségekhez? Az ismét szabadon működő Katolikus Egyház felső vezetése hogyan tudott a hirtelen rászakadó feladatok elé állni, változott-e viszonya a civil egyháztagokhoz, hogyan érvényesül napjainkban a II. Vatikáni Zsinat szelleme, milyenek a papság utánpótlásának kilátásai, mikorra várható az ÁEH és a negyven éves kommunista uralom egyházromboló, ateista szellemű agymosó butításának az eltűnése, mikor remélhető egy erkölcsiben megerősödött keresztény polgári társadalom megszilárdulása? E kérdések egzakt megválaszolása ma még lehetetlen, csupán adatokat gyűjthetünk a jövő történészei számára. Az utóbbi időben megjelent ilyen tárgyú elemzések, vallásszociológiai dolgozatok mindenesetre jó támpontokat adnak az utókornak. Jávor Béla „A magyar katolikus egyház a harmadik évezredben” című, nemrég megjelent⁵⁵ elemzése foglalkozik az elmúlt fél évszázad egyházi történéseivel, az egyháztagok helyzetével, műveltségével, a papképzés, valamint az egyházi felső vezetés kijelölésében az utóbbi évtizedekben tudatosan gerjesztett katasztrofális hatású kontraszelekcióval, a II. Vatikáni Zsinat szellemének hatáselemzésével a jelenlegi egyházban. Az általa festett kép lehangoló.

A rendszerváltozás óhatatlanul és kivédhetetlenül olyan negatív kísérő jelenségekkel is társult, mint a megnövekedett bűnözés, drogfogyasztás, a határokon beáramló menekültek tömege. Ami jelen témánk szempontjából még fontosabb, az okkult, áltudományok, áltudományos szekták, ezoterikus szélhámosságok, a Szciantológia Egyház, a New Age, az Agykontroll és hasonló amerikai eredetű üzleti vállalkozások megjelenése és rohamos terjedése sajnálatos módon az értelmiségiek körében kezdett járványszerűen pusztítani, családokat téve tönkre. Ezek az ártalmatlannak tűnő, de rendkívül veszélyes szekták minden keresztény erkölcsöt kiiktató hatásukat akkor kezdik éreztetni, amikor már késő.

Az itt elmondottak magyarországi beszivárgása és rohamos terjedése hatalmas kihívást jelent a Magyar Katolikus Püspöki Konferenciának (a továbbiakban MKPK) is, de erre a megnyugtató választ még nem kaptuk meg.

A Szent István Akadémia tagsága ilyen helyzetben is igyekezett megtalálni a helyét és feladatát, mert ezekkel a kihívásokkal a keresztény tudományos értelmiségnek is szembe kell néznie, és tennie valamit, például a tudományos ismeretterjesztés területén, melynek stratégiai fontosságú szerepe van a jövő generációinak nevelésében.

---

⁵⁵ Jávor Béla: A magyar katolikus egyház a harmadik évezredben. Kismaros, 2001. 48.

1990. MÁJUSÁNAK ESEMÉNYEI

A Társulat fővédője történelmi szokásjog alapján a mindenkori esztergomi primás-érsek volt, aki egyben, előjoga szerint, a Püspöki Kar elnöki tisztét is betöltötte. Az 1983-ban hatályban lépett új Egyházi Törvénykönyv (Codex Iuris Canonici) ezen változtatott. Az 1990 őszen tartott MKPK ülésén új elnöknek nem Paskai Lászlót, hanem Seregély István egri érseket választották. A Társulat 1977-es Alapszabálya értelmében, melyet 1981-ben módosítottak, a fővédő a magyar katolikus püspöki konferencia elnöke. Seregély István, aki a Társulat életében eddig sem vett részt, ezt nem vállalta. Ezért a Társulat 1991. március 12-én tartott közgyűlésén erre a mondatra módosították az ide vonatkozó szabálypontot: „A társulat fővédője Magyarország primása, az esztergomi érsek.” Ezáltal Paskai László bíboros – aki örömmel vállalta el a felkérést – maradt a fővédő.

Májusban a Társulat első két embere, Heller György és Fábíán János a következő levelet intézte Horvát Adolf Olivérhez:

„Kedves Professor Úr!

A hazánkban lefolyt utóbbi örvendetes események eredményeképpen immár magyar Katolikus Egyházunk is szabadon működhet. Az új helyzetben arra is lehetőség nyílik, hogy egyes nagymúltú intézményeinket – természetesen a jelenlegi viszonyokhoz hangolva – újra életre hívjuk.

Annak idején a ma 141 éves Szent István Társulattól eredt, a kiváló katolikus tudósokat és művészeket tagjai közé gyűjtő Szent István Akadémia az ismert események következtében immár csaknem négy évtizede nem működhetett.

Szorgos kutatás eredményeképpen azonban megállapítottuk, hogy – hála a Mindenhatóknak – az Akadémia számos tagja ma is él, sőt egyesek ma is tevékenyen működnek.

A Szent István Akadémia felújítására törekedve első lépésként a még élő tagokat szeretnénk baráti találkozóra összegyűjteni. Erre való tekintettel kérjük, szíveskedjék levélben közölni, hogy számíthatunk -e a tervezett találkozón – előtte legalább két héttel küldendő – írásbeli meghívás alapján történő megjelenésére.

Természetes dolog, hogy meghívásunk elfogadásától függetlenül Önt ma is a Szent István Akadémia tagjának tekintjük és az Akadémiával kapcsolatos eseményekről mindenkor tájékoztatni fogjuk. Mielőbbi válasza elé nagy várakozással tekintünk. Válaszlevelét kérjük, lehetőleg 10 napon belül, az alábbi címre küldeni:

Dr. Heller György
1111 Budapest
Budafoki út 33. II.2.

Őszinte tisztelettel és barátsággal:

Dr. Heller György
c. egyetemi docens
a Szent István Társulat elnöke

Dr. Fábíán János
pápai protonotárius örkanonok
a Szent István Társulat alelnöke”

Az előkészületek előrehaladását mutatja a május 2-án kelt következő körlevél, melyet a még élő tagoknak juttattak el:

„Örömmel közöljük, hogy a Szent István Akadémia újbóli életre keltésére irányuló erőfeszítéseink eredményeképpen f. évi május 16-án (szerdán) 16 órakor sor kerül az Akadémia még élő tagjainak első találkozására. A találkozó az Actio Catholica helyiségében (Bp. V. Kossuth Lajos utca 1. III. lépcsőház I. em.) lesz, s azon – az ügy nagy jelentőségére való tekintettel Paskai László bíboros Úr is részt venni szándékozik. Reméljük a találkozó arra is alkalmas lesz, hogy – a múlt emlékeinek felelevenítésén túlmenően – a további lépéseket is közösen elgondoljuk.

Tájékoztatásul közöljük, hogy a megbeszélésre a következőket hívtuk meg:

Alszeghy Zoltán SJ
Bánk József érsek, püspök

Berkes Zoltán
Berlász Jenő
Böölöny József
Domokos Pál Péter
Előd István Piar
Horvát Adolf Olivér OCist
Kumorovitz Bernát OPraem
Rónai András
Sándor István
Székely László
Szőkefalvi Nagy Béla

Amennyiben egészségi vagy egyéb okok miatt nem áll módjában a találkozón részt venni, kérjük szíveskedjék ezt a Szent István Társulatnak telefonon (186-957, 186-144) vagy levélben bejelenteni. Természetesen a távolmaradottakat is tagoknak tekintjük és az Akadémiával kapcsolatos minden eseményről a jövőben is tájékoztatjuk.

A találkozó helyének megközelítése a Kárpátia étterem és az Ecclesia üzlet közötti kapubejárón át célszerű, ezen áthaladva az udvarból jobboldalt nyíló III. lépcsőház liftjén lehet az Actio Catholica I. emeleti helyiségébe jutni.

Az összejövetel elé nagy várakozással tekintve küldjük üdvözetünket.

Dr. Heller György
c. egyetemi docens
a Szent István Társulat elnöke

Dr. Fábián János
pápai protonotárius örkanonok
a Szent István Társulat alelnöke”

Legnagyobb sajnálatunkra erről a döntő fontosságú találkozóról nem maradt fenn jegyzőkönyv, de a jelen volt kortanúk elmondása, valamint Horvát Adolf Olivér írásbeli megjegyzései szerint a szervezést érintő megbeszélések Paskai László bíboros maximális támogatása mellett folytatódtak.

Ezt követően nem sokkal egy előkészítő bizottság alakult Paskai bíboros javaslatára, melynek vezetésével Török József professzort a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia (most Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara) tanszékvezetőjét bízták meg. Sajnos e bizottság érdemi előrehaladást nem tudott elérni.

ÚJ VEZETÉS A SZENT ISTVÁNTÁRSULAT ÉLÉN

Heller Görgy elnök mandátumának lejártá után 1994-ben Nemeskürty István lett a Szent István Társulat új elnöke. Az alelnöki tisztelet Rózsa Huba biblikus professzor, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem akkori dékánja vette át a leköszönő Fábián Jánostól, aki 75. évét elérve az Alapszabályban előírtak értelmében benyújtotta lemondását.

Nemeskürty István a megválasztását követő első ünnepi beszédében felvázolta a Társulat általa elképzelt nagyívű fejlesztését, melyben külön kihangsúlyozta a társulati élet aktívabbá tételének módozatait, a fiatalítás, (a Társulat tagságának átlag életkora ma is 60 év fölött van!) valamint az Akadémia megújítása érdekében elvégzendő, egyre sürgetőbb feladatokat. „Azért is igyekezni fogok megfelelni tisztségemnek, mert ahhoz a nemzedékhez tartozom, melyet a Szent István Társulat könyvei neveltek, ilyen szellemben nőttem fel, s most kitüntetés számomra a közgyűlés bizal-

ma” - mondotta a bevezetőben.

Az új elnök és alelnök ezután bemutatkozó levélben vázolta programját a tagság és a MKPK tagjainak. A levélben ez áll: “Feladatunknak érezzük, hogy a Társulat kiadói tevékenységén túl a társulati életet is *újraélesszük*.”

Az egyházi felső vezetés részéről ekkoriban mindössze Paskai László bíboros, Magyarország prímása, a Társulat ügyeiért mindenkor érdeklődő és odafigyelő fővédő, Spányi Antal és Dékány Vilmos püspökök voltak azok, akik rendszeresen részt vettek a Társulat munkájában.

Váratlan fordulatként 1996. szeptember 27-én szűkszavú levélben Nemeskürty István benyújtotta lemondását, indoklás nélkül. Leveléből nem derült ki a lemondás igazi oka. A kialakult helyzetben a bíboros-fővédő hozzájárulásával és a Társulat elnökségének egyetértésével Rózsa Huba vette át ideiglenesen az elnökséget.

Az elnökválasztó közgyűlés 1996. október 29-én volt, amikor a Társulat elnökévé Sarbak Gábort, a MTA Irodalomtudományi Intézetének (Fragmenta Codicum Kutatócsoport) tudományos főmunkatársát választották. Programbeszédében a nagynevű előd által megkezdett társulati korszerűsítés ügye mellett állt ki. Ettől kezdve ő is aktívan részt vett az Akadémia helyzetének normalizálásáért folyó munkákban.

A Társulat és az Akadémia ügye ebben az időben sok rokon vonást mutat. Nemeskürty István elnöksége idején fogalmazódott meg ugyanis a gondolat, hogy a megújulás és az önállóság, az autonómia megtartása érdekében szükség van egy új alapszabályra. Még 1996-ban is az utoljára 1981-ben módosított alapszabálya volt érvényben, amely nem mindenben felelt meg az 1983-ban hatályba lépett új Egyházi Törvénykönyv társulásokra vonatkozó kánonjaival.

Az Akadémia ügye csak 1998 márciusától lendült előre, amikor is Stirling János a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem (ma: Pécsi Tudományegyetem) Pedagógiai Tanszékére került. Ettől kezdve Horvát Adolf Olivérrel, aki az irányítást azóta is végzi, a kapcsolattartás mindennapos lett. Néhány vitatott kérdés mellett elsőként a jogi státust kellett rendezni, és elkészíteni az új, a mai igényekhez igazodó alapszabályt.

Az előzőekben már említett, 1983. óta hatályos, a II. Vatikáni Zsinat szellemében készült új Codex Iuris Canoniceben (CIC), több olyan új fogalom is szerepel, mely a korábbi, 1917-es, hatályát veszített CIC-ben nem volt. A krisztushívők társulásaira vonatkozó előírások például az Akadémia jogállását is más alpra helyezték. Másrészt az új kódex a civil egyháztagoknak aktívabb lehetőséget kínál az egyház apostoli küldetésének teljesítésében.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA MEGÚJULÁSA 1999-2001-BEN

Egy kánonjogi probléma megoldódik

Az előbbiekből világosan látszik, hogy az Akadémia aktivizálására tett kísérletek nem a volt tagok, valamint a szervezésben részt vevő egyéb személyek, pl. a Szent István Társulat elnöke, igazgatója és néhány igazgatóválasztmányi tagja, hanem az egyházi felső vezetés ellenállása vagy tehetetlensége miatt jutott többször is holtpontra.

E sorok szerzője látva azt, hogy kánonjogilag kell tisztázni az Akadémia újraaktivizálásnak ügyét, felkereste Erdő Péter professzort, a kánonjog világhírű tudósát, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektorát, aki készségesen felajánlotta segítségét a szervezési munkálatokban.

Mindenekelőtt felhívta a figyelmet a CIC 120. kánon 2. bekezdésére, melyben ez áll: Si vel unum ex personae iuridicae collegialis membris supersit, et personarum universitas secundum statuta esse non desierit, exercitium omnium iurium universitatis illi membro competit.

Ha a testületi jogi személy tagjai közül csak egy is életben van, és a személyek összessége a szabályzat szerint nem szűnt meg, ez az egy személy illetékes az összesség minden jogának gyakorlására.

Ez a kánoni előírás tette lehetővé, hogy Horvát Adolf Olivér OCist az Akadémia kinevezési, közgyűlési stb. jogkörét gyakorolhassa. Ez tette lehetővé az új tagok kinevezését, és Stirling János főtitkári megbízását. A szervezés további menetében Erdő Péter javaslatára Horvát Adolf Olivér lakásán 1999. április 6-án jegyzőkönyvet vett fel két tanú jelenlétében Stirling János, melyben rögzítik, hogy a Szent István Akadémia alapszabályszerűen nem oszlatta fel önmagát, tehát létező jogi személy, mindössze az új alapszabályt kell elfogadtatnia a MKPK elnökével.

Erdő Péter készítette el az új alapszabályt, melynek első pontja az Akadémiát „hivatalos, országos egyházi társulásnak” nevezi. Ebben az esetben a főhatósági jóváhagyási jogkör gyakorlására a MKPK illetékes, ellentétben az egyházmegyei hivatalos társulással, melyben a helyi ordinárius az illetékes.

Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a rendszerváltozás után valamennyi eddig létező vagy újra működő szervezetet kivétel nélkül ismét be kellett jegyeztetni a bíróságokon. A Magyar Katolikus Egyház is, jóllehet nem szűnt meg, 1990-ben újra be lett jegyezve a tatabányai bíróságon.

Az Erdő Péter professzor által készített új Alapszabály, mely elfogadás esetén hatályon kívül helyezte volna az addig hatályos 1922-es, Csernoch János hercegprímás által jóváhagyott alapszabályt, a Horvát Adolf Olivér lakásán felvett, aláírásokkal és

az Akadémia pecsétjével hitelesített jegyzőkönyv, valamint a hozzá mellékelte taglista a következő kísérőlevéllel került a MKPK elnökéhez:

„Főtisztelendő dr. Seregély István érsek úr Óexcellenciájának
a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnökének

Magyar Katolikus Püspöki Konferencia titkársága
Budapest, Városligeti fasor 45.

Főtisztelendő Excellenciás Érsek Úr!

Tisztelettel jelentem, hogy a két világháború között működött nagymúltú Szent István Akadémia, amely hivatalos egyházi társulásként alapszabálya értelmében nem szűnt meg, (bár tevékenységét az elmúlt évtizedek közismert okai miatt nem folytathatta 1951-től) ismét felújítja működését.

Hivatkozva a mellékelte jegyzőkönyvre, valamint a Codex Iuris Canonici 120. kánon 2. bekezdésére, kérem, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnökeként szíveskedjék a mellékelten csatolt, a mai igényekhez igazodó, módosított alapszabályt, valamint az elnök személyére vonatkozó megerősítési kérelmet a Püspöki Konferencia elé terjeszteni jóváhagyás végett.

Őszintén remélem, hogy a megújuló Akadémia a hit és a tudomány párbeszédét hatékonyan elő tudja mozdítani, és a katolikus szellemű tudományos közművelődésben is jelentős szerepet fog betölteni. Ezt garantálja a tudományos közélet katolikus kiválóságaiából kijelölt tagnévsor, melyet ugyancsak mellékelek.

Egyben megjegyzem, hogy az újra aktivizálásnak sem kánonjogi, sem hatályos polgári jogi akadálya nincs, és az Alapszabály tervezetét dr. Erdő Péter professzorral több konzultáció során egyeztetettük.

Excellenciád apostoli munkájára Isten áldását kérve
maradok őszinte nagyrabecsüléssel és szeretettel:

dr. Horvát Adolf Olivér OCist
a Szent István Akadémia 1947-óta rendes tagja
a biológiai tudomány doktora, Széchenyi-díjas botanikus,
a Janus Pannonius Tudományegyetem díszdoktora

Pécs, 1999. május 6-án”

Az alábbiakban következő levélváltás önmagáért beszél. Az első még bizakodásra adott okot:

„1060/1999. szám

Főtisztelendő Professzor Úr!

Tisztelettel értesítem, hogy a Szent István Akadémia működésének újraindítására, alapszabályzatának elfogadására, valamint elnöke személyére vonatkozóan püspök-kari jóváhagyást kérő levelét Püspöki Konferenciánk legutóbbi ülése elé terjesztettem.

Tekintettel arra, hogy Püspöki Konferenciánk tagjai az ügyben további egyházi szakvéleményezést tartottak szükségesnek, ezért a Püspöki Kar a Főtisztelendőséged kérelmével kapcsolatos végső határozathozatalt a szeptemberi ülésre halasztotta.

Őszinte nagyrabecsüléssel köszönti
Budapest, 1999. június hó 14-én

Dr. Seregély István
egri érsek,
a Magyar Katolikus Püspöki
Konferencia elnöke”

A megbízott főtítkárral az ügy előre lendítése érdekében igyekezett támogatókat szerezni, Erdő Péter, Spányi Antal, Dékány Vilmos, Bíró László segédpüspökök, valamint Keszthelyi Ferenc váci megyéspüspök és Várszegi Asztrik püspök, pannonhalmi főapát személyében. Valamennyiükkel személyes tárgyalást folytatott, akik támogatásukról biztosították.

A MKPK az egyházi szakvéleményt Erdő Pétertől, az Alapszabály készítőjétől kérte, aki a saját tervezetében aligha találhatott kifogásolni valót. Az ügy egyébként a szeptemberi ülésen nem került napirendre, mert csak a következő év januárjában jött érdemi válasz.

„Főtisztelendő Professzor Úr!

Hivatkozással 1060/1999. számú múlt év június 14-én kelt levelemre, tisztelettel értesítem, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1999. december 14-16-án megtartott téli rendes ülésén megtárgyalta a Szent István Akadémia működésének újraindítására vonatkozó javaslatot.

A Konferencia tagjai egyöntetűen úgy ítélték meg, hogy a jelen pillanatban nincsenek meg az Akadémia újraindításának feltételei.

Megértését megköszönve őszinte tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszöntöm.

Budapest, 2000. január 12.

Dr. Seregély István”

Az „egyöntetű állásfoglalás” az előzőekben leírtak értelmében nehezen érthető, de az még kevésbé, hogy a levélhez semmilyen indoklás nem érkezett. Mindazonáltal a felterjesztő Horvát Adolf Olivér nem a feltételek meglétéről érdeklődött, hanem az alapszabály tervezetének jóváhagyását kérte. A főtítkárnak Csordás Eörs PhD kánonjogász, prímási irodaigazgató, Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend kancellárja és koadjutor nagyperjele, valamint Bolberitz Pál professzor, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának prodékánja és tanszékvezetője javaslatára az Alapszabály módosítására kényszerült, mert indoklás híján mindhárman arra gondoltak, hogy a hivatalos országos egyházi társulási forma lehetett a jóváhagyás elmaradásának oka.

Mivel Erdő Péter külföldön tartózkodott, az újabb változatot a főtítkárnak készítette el Csordás Eörs instrukciói alapján. A koncepció az volt, hogy a magántársulás (con-sociatio privata) lazább kapcsolatot jelent a Püspöki Karral, és semmilyen anyagi függésben nincs tőle.

Horvát Adolf Olivér az alábbi – az anyagiakat és a működési feltételeket illetően elég szájbarágós – levélben küldte el a magántársulási változat szövegét a MKPK elnökéhez. Itt csak tudomásulvételi és nem jóváhagyási kérelemről van szó:

„Főtisztelendő Excellenciás Érsek Úr!

1999 májusában a Szent István Akadémia működésének folytatása tárgyában levelet intéztem Önhöz, melyre január 12-i dátummal, 22/2000. számú levélben elutasító választ kaptunk.

Időközben, alaposabban tájékozódva a hatályos Egyházi Törvénykönyvben foglaltakra, Alapszabályunkat módosítottuk, mert *az egykori Akadémia a mai kánonjogi terminus szerint consociatio privata volt*, és nem hivatalos egyházi testület. Ez a tény a továbbiakban az eljárást sok tekintetben egyszerűbbé teszi, így Excellenciád elnégzését kérem, hogy tagságunk nevében is megismétlem kérésünket:

A két világháború között működött nagymúltú Szent István Akadémia, amely *alapszabálya értelmében nem szűnt meg*, (bár tevékenységét 1951-től a közismert okok miatt nem folytathatta) ismét fel kívánja újítani működését *egyházi magántársulásként*.

Hivatkozva a korábban mellékelt jegyzőkönyvre, valamint a Codex Iuris Canonici 120. kánon 2. bekezdésére, kérem, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökeként szíveskedjék a mellékeltlen csatolt, a mai igényekhez igazodó, módosított alapszabályt, (különös tekintettel a CIC 321-326. kánonokra) valamint a megerősítési kérelmet a Püspöki Kar elé terjeszteni *megerősítés végett*, hogy az Akadémia mint krisztushívők magántársulása (consociatio privata) jogi személyként ismét megkezdhesse működését.

Az Akadémia a kényszerű körülmények miatt 1951-ig működött, de sem maga a közgyűlés, sem külső, sem egyházi hatóság nem szüntette meg. Ez a tény a jelen eljárást nyilvánvalóan megkönnyítheti.

Szeretném Excellenciádat tájékoztatni arról is, hogy az általam kinevezett világi tagok mindegyike (azon túlmenően, hogy természetesen mindegyikük hitvalló katolikus, és legtöbbjük a katolikus közéletben is részt vesz, pl. Szent István Társulat tagja, KÉSZ tag stb.) az MTA köztestületének is tagja, többségében levelező és rendes tag, (köztük osztályelnökök és vezetőségi tagok is), kisebb részben (25%) MTA Doktora illetve kandidátusa. A kiválasztásnál alapvető szempont volt, hogy nemzetközileg jegyzett és elismert, tudományszakában kimagasló teljesítményt nyújtó szakember kerüljön az újjáalakuló Akadémia tagjai sorába. Kerülni akartuk annak látszatát is, hogy olyanok kerüljenek be, akik megfelelő teljesítmény nélkül szeretnének maguknak titulust elérni, mert ezáltal a nagymúltú jogelőd színvonalától térnénk el. Ez a szempont vonatkozik a továbbiakban is mind a világi, mind az egyházi rend tagjaira egyaránt.

Szándékaink szerint a meginduló könyvkiadással és felolvasó ülésekkel a magyar katolikus tudományosság olyan -jelenleg hiányzó- testülete lehetünk, mely szellemi tőkájében egyenrangú társa a MTA-nak, melynek elnöke egyébként örömmel fogadta újraindulási szándékunkat.

A mellékeltlen csatolt tagnévsorban szereplő valamennyi tagtárs nagy megtisztetésnek vette a jelölést, és *egyhangúlag kívánják az újraindulást*. Visszautasítás egyetlen jelölt részéről sem jelentkezett. Ugyanez vonatkozik valamennyi tiszteleti tagunkra is, akiket szintén már levélben értesítettünk taggá választásukról. Az előkészítő munkák során felvettük a kapcsolatot néhány külföldi katolikus társintézménnyel, így a nemzetközi kapcsolatok lehetőségei még gyümölcsözőbb együttműködést és eredményeket hozhatnak.

Terveink szerint rendszeres időközönként nemcsak felolvasóülések, székfoglalók lennének, hanem nemzetközi rendezvények is.

Hangsúlyozottan jelezni szeretném, hogy az Akadémia működéséhez a feltételek megvannak, nemcsak szellemi, hanem anyagi tekintetben is.

Nyomatékosan kijelentem, hogy az Akadémia működéséhez szükséges infrastruktúrát önerőből megoldottuk, a Püspöki Kart semmilyen anyagi természetű kéressel nem terheljük a későbbiekben sem.

Őszintén remélem, hogy a megújuló Akadémia a hit és a tudomány párbeszédét hatékonyan elő tudja mozdítani, és a katolikus szellemű tudományos életben és közművelődésben is jelentős szerepet fog betölteni.

Teljes tisztelettel legyen szabad rámutatnom, hogy a *Szent István Akadémia működésének újra megindítására nem lehet kiválóbb időt találni mint a jelen, Szent István nevét viselő millenniumi esztendő*. A napokban, a Vatikáni Rádió magyar adásában elhangzottak szerint törekvésünk a Szentatya szándékával is találkozik, aki hangsúlyozta, hogy az egykori diktatúrák országaiban nagyobb lehetőséget kell teremteni a szólásszabadság bővülésével a hívek társulásainak. Polgári- és egyházi szakemberekkel történt konzultációk után megjegyzem, hogy az újraindulásnak sem kánonjogi, sem hatályos polgári jogi akadály nincs.

Excellenciád apostoli munkájára Isten áldását kérve maradok őszinte nagyrabecsüléssel és szeretettel:

dr. Horvát Adolf Olivér O. Cist.
a Szent István Akadémia 1947-óta rendes tagja

Pécs, 2000. január 18-án”

2000. március 8-án kelt válaszában Seregély István közli, hogy folyó hó 3-án a MKPK Állandó Tanácsa megbízott egy jogász szakértőt, hogy véleményezze a tervezetet. A szakértői véleményről és az annak alapján meghozott döntésről tájékoztatást fognak küldeni.

A megbízott szakértő ismét Erdő Péter volt, akinek szakvéleménye magyarázatot ad arra, hogy miért is kell az Akadémiának hivatalos társulásnak lennie. Igazat kell adnunk a szakvéleménynek, mert a módosított változatban a hivatalos társulásokra inkább jellemző kitételek vannak. Mindezek a főtitkár kánonjogi tájékoztatlanságának számlájára írhatók, annak ellenére, hogy két kánonjogban járatos szakember is segítette a munkát.

Erdő Péter, akit időközben II. János Pál pápa 2000. január 6-án püspökké szentelt, 2000. március 18-án kelt szakvéleményében a MKPK kérésére két területre tért ki: egyrészt egyházi szempontról vizsgálta az alapszabályt, másrészt véleményt kértek tőle az alkalmasságot illetően.

Szakvéleményében a következőket írja:

“Az 1. § 1. az Akadémiát egyházi magántársulásnak minősíti. Ez aligha látszik tartathatónak, hiszen – mint maga a tervezet 1. § 4. pontja is jelzi – az Akadémia korábban a Szent István Társulat részét alkotta. Abban az időben (az 1940-es évek vége előtt)

a kánonjog még nem ismerte az egyházi magántársulás fogalmát. A Szent István Társulatot pedig a mai jogi kategóriák szerint hivatalos egyházi társulásnak (consociatio publica) kell minősítenünk, hiszen vagyona csak így tekinthető egyházi vagyonnak. (vö. 1257. k. 1. §). Ez tette lehetővé pl. a Társulat székházának visszaigénylését.”

A vélemény annyiból érdekes, mert kiderül belőle, hogy megszűnt intézmény ingatlanának visszaigénylésére a rendszerváltozást követően ugyanúgy nem volt lehetőség, mint az utólag magántársulásnak minősített, háború előtti intézményekére. A hivatalos társulás megjelölés tehát, amely korábban ugyanúgy nem létezett az egyházjogban, mint a magántársulás, az ingatlan visszaigénylés miatt szükséges. Mivel az Akadémia és a Társulat osztatlan közös tulajdonában volt a régi Szentkirályi utcai székház, mely ma a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogi Karának otthona, az is megfontolandó lenne, hogy az Akadémia létezését is ki kell mondani, ha az ingatlan visszaigénylését jogszerűnek tekintjük. Ez azonban a véleményből nem derül ki, nyilvánvalóan azért nem, mert Erdő Péter (az előzőekből ez világosan kiderül) evidenciának vette az Akadémia kontinuitását a CIC 120. k. 2. § alapján.

A szakvélemény alkalmoszerűsége vonatkozó kitétele szó szerint a következő:

“Mint Érsek Atyával való személyes megbeszélésünkben is kirajzolódott, egyelőre nem látszik érettnek a helyzet arra, hogy a Katolikus Egyház teljes felelősséget vállaljon egy tudós akadémiaért, hiszen olyan nagy számú, valóban hívő, rangos katolikus tudós ma még aligha található, hogy ilyen intézményt méltó módon működtetni lehessen. Ugyancsak kérdéses, hogy megvannak-e az anyagi eszközök a kezdéshez és a további színvonalas munkához. Ha valamely közintézmény szívességi helyiség-használatot biztosítana (amire nincs garancia), pl. a Magyar Tudományos Akadémia, akkor külön kérdés lenne, hogyan lehet a tervezett Szent István Akadémia önállóságát megvalósítani.

Mindenesetre a Szentkirályi utcai épületben a Szent István Társulat és a Katolikus Egyetem szerződésben megosztott használati pozíciója mellett ez a 12 szakosztályra tervezett Akadémia nem is lenne elhelyezhető.

Mindezek miatt a tervezetet a jelen formában sem kánonjogilag megfelelőnek, sem időszzerűnek nem tartom.”

E véleményből kiderül, hogy a MKPK a kísérőlevelet nem mutatta meg Erdő Péternek, mert akkor nem írt volna olyan dolgokat, amelyekre még csak utalást sem tett Horvát Adolf Olivér sem az első, sem ezen második beadványában, viszont annál inkább jelezte, hogy a működéshez szükséges feltételek megvannak. Az Akadémia zárt taglétszámát az alapszabály-tervezet 100 főben jelöli meg, és egyetlen kitévelt sem tesz 12 szakosztályról. A magyar katolikus tudósokra vonatkozó általánosító

megjegyzés nem igényel kommentárt.

Három nap múlva megérkezett Seregély István levele, melyben közli, hivatkozással 169/2000 számú március 8-án kelt levelére, hogy „*a Szent István Akadémia Alapszabályainak tervezetét jogász szakértőnk megvizsgálta. Meglátása szerint az Alapszabályban számos problematikus pont van, ezért jelenlegi formájában nem fogadható el. Javasoljuk, hogy a kérdéses pontok tisztázása érdekében forduljanak egyházjogászhoz.*

Ugyanakkor szeretném megerősíteni, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia változatlanul fenntartja azon álláspontját, miszerint a jelen pillanatban nincsenek meg az Akadémia újraindításának feltételei. aláírás stb.”

Érthetetlen, miért javasolja Seregély érsek a kérdéses pontok tisztázását egyházjogással, mintha újabb beadványt sugalmazna, akkor, amikor a MKPK fenn akarja tartani korábbi álláspontját.

A levélhez semmilyen indoklást, szakvéleményt nem csatolt a MKPK elnöke. Az előbbieken ismertetett szakvéleményt Erdő Péter a lakásán, egy újabb megbeszélés alkalmával adta át a főtitkárnak, megjegyezve azt is, hogy az alkalmoszerűsége vonatkozó kitélt Seregély István sugalmazta.

Az újabb elutasítás hatására Stirling János főtitkár személyes találkozót kért Veres András segédpüspöktől, a MKPK titkárától. Április 15-én csaknem másfélórás megbeszélést folytatva, kiderült, hogy a fiatal titkárnak fogalma sincs az Akadémia múltjáról, és a MKPK legtöbb tagja sem kellően tájékozott felőle. A főtitkár átadta a titkárnak az Akadémia néhány régi szép kiadványát, majd az elutasítás részletes indoklását, hogy a korrekció hamarabb elvégezhető legyen, szerette volna megnézni, erre azonban nem volt lehetőség. A MKPK titkára nem tudta (!), hogy van-e, és hol van a jegyzőkönyv.

Ezt követően Horvát Adolf Olivér egyetértésével és kérésére a tagsággal egyeztetett nyilatkozatot küldött a főtitkár a MKPK elnökéhez. A nyilatkozat teljes szövege a következő:

„Nyilatkozat

Napjainkban, amikor szekularizálódott világunkban a legkülönbözőbb elektronikus és írott médiumokból az áltudományok, paratudományok és okkultizmusok, valamint zavaros – sokszor magukat kereszténynek nevező – szekták agresszív szellemi fertőzése sajnálatos módon éppen értelmiségiek között ölt aggasztó méreteket és okoz komoly szellemi károkat, sőt az ifjúság körében is egyre súlyosabban érezteti ártalmas hatásait, a tudományok korszerű és egzakt művelésének igénye még inkább megnőtt, terjesztése minden tudományos kutatónak, tanárnak, írástudónak fokozott felelősséget kell hogy jelentsen. Mi, akik a tudományok művelésében katolikus szel-

lemiséggel vettünk eddig is részt, legyen az természettudomány, vagy szellemtudomány, átérezzük annak felelősségét, melyet a kor kihívása számunkra előír. Tesszük ezt annál is inkább, mert most, amikor örvendetes módon egyházi iskoláink újból prosperálhatnak, szükségesnek érezzük korszerű, keresztény szellemiséget sugárzó iskolai és egyetemi tankönyvek, jegyzetek megírását, a tudományok egyéb népszerűsítését; éppen emiatt kap napjainkban nagy fontosságot az iskolán kívüli tudományos igényű ismeretterjesztés is, melynek országos katolikus intézményi formája ez idő szerint még nem oldódott meg.

Korunkban a tudás átstrukturálódásának vagyunk tanúja, így szükségesnek tartjuk a korszerű szellemű interdiszciplináris kutatásokat is, pl. a környezeti kultúrára nevelést éppúgy, mint a természettudományok és szellemtudományok átfedéseiből adódó multidiszciplináris kérdések megoldását.

Hasonló indíttatással és szellemiségben dolgozott és ért el nemzetközileg is jelentős, ma is autentikus eredményeket a nagymúltú jogelőd, melynek elnöke 1945-ig Serédi Jusztinián hercegprímás volt. Halála után az elnöki széket 3 évig nem töltötték be, 1948-tól Egyed István elnökölt 1951-ig. Főtitkára 1950-ig, a kényszerű elhallgatásig, a világhírű meteorológus, Réthly Antal volt, aki haláláig tartotta a kapcsolatot akadémiai tagtársaival, sőt időnként összefüggéseket is tudott szervezni még a diktatúra éveiben is.

Akadémiai újraszerveződésünknek az is aktualitást ad, hogy a Vatikáni Rádió magyar adása a napokban közölte a Szentatya azon megnyilatkozását, melyben Őszent-sége az egykori kelet-közép európai diktatúrák országainak sajátos feladatairól és lehetőségeiről beszélt. Ebből az adásból is kiderült, hogy ezekben az országokban a kényszerű évtizedek alatt a katolikus hívek csupán a liturgikus cselekmények résztvevői voltak, és nem tudtak olyan szerveződésekben részt venni, melyek a hit és a tudomány terjesztésének hatékony eszközei.

Az idei millenniumi év középpontjában Szent István királyunk személyére és művére emlékezünk. Éppen most, ebben az évben érezzük időszerűségét a Szent István királyunk nevét viselő Akadémia tevékenységének aktivizálására, annál is inkább, mert a II. Vatikáni Zsinat szellemében eljárva, ezzel is demonstrálhatnánk katolikus tudományos kutató értelmiségünk jelenlétét a külföld előtt is.

Budapest, 2000. január

A Szent István Akadémia tagjai”

Erre a levélre nem érkezett válasz.

2000 júniusában Stirling János találkozott az MTA elnökökkel, Glatz Ferencsel, és referált az Akadémia ügyének jelenlegi állásáról. Mint kiderült, az MTA elnöke már hivatalba lépése első hónapjaiban tett kísérletet arra, hogy az MTA keretein belül ismét működjék a Hittudományi Osztály, de a MKPK részéről teljes érzéketlenséget tapasztalva, nem folytatta a próbálkozásokat. E beszélgetés során részéről szóba került, hogy a Szent István Akadémia ugyanezt pótolhatná.

Az Akadémia fővédője: Paskai László bíboros, prímás, Esztergom - Budapesti érsek

Az Akadémia ügye végül is akkor tűnt nyugvópontra kerülőnek, amikor megérkezett Paskai László bíboros levele:

„AZ ESZTERGOM-BUDAPESTI ÉRSEKTŐL

1337/2000

Budapest, 2000. május 15.

Tisztelt Főtitkár Úr!

Köszönettel vettem f. év május 3-án kelt levelét, amelyben arról tájékoztat, hogy a b. e. elődöm, Csernoch János hercegprímás által alapított Szent István Akadémia az idei esztendőben folytatni kívánja a háború után megszakadt munkásságát, és egyúttal felkér a tiszteletreméltó intézmény fővédnöki tisztére.

Szívesen teszek eleget a tagság nevében történt felkérésnek, és a fővédői tisztet elvállalom.

Főpásztori áldásommal

Paskai László”

Erdő Péter professzor ismét felajánlotta segítségét, és elkészítette az Alapszabály újabb tervezetét a hivatalos társulásoknak megfelelő szöveggel. A bíboros levelének ismeretében az is tisztázódott, hogy az Akadémia működéséhez szükséges feltételek megvannak.

A főtitkár a következő levél kíséretében küldte el az Erdő Péter által készített alapszabály tervezetét:

„Főtisztelendő és Excellenciás Érsek, Elnök Úr!

Hivatkozással 169/2000. sz. levelére (2000. március 21.), melyben a Szent István Akadémia alapszabályának tervezetével kapcsolatban kánonjogi szakértővel történő felülvizsgálatot javasolt, tisztelettel jelentem, hogy a működését aktivizáló Akadémia korszerűsített alapszabályát Öexcellenciája Dr. Erdő Péter püspök, rektor úr volt kedves elkészíteni, melyért ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki, tagságunk nevében is.

Mellékelten küldöm a módosított tervezetet, melyet dr. Mádl Ferenc professzor úr, valamint dr. Jávor Béla ügyvéd úr is átnézett, és civiljogi tekintetben elfogadhatónak talált.

Ugyancsak mellékelten küldöm néhány rendes és tiszteleti tagtársunk beválasztást köszönő válaszlevelét, valamint Bíboros Urunk Őeminenciájának hozzám intézett levelét a fővédői tiszttel elvállalásáról.

Tisztelettel kérem, hogy folyamodványunkat a MKPK elé terjeszteni szíveskedjék.

A 94 esztendő Dr. Horvát Adolf Olivér OCist. professzor úr jókívánságait is tolmácsolva maradok nagyrabecsüléssel:

dr. Stirling János egyetemi tanár
megbízott főtitkár

Budapest, 2001. január 25-én”

A tagok köszönő leveleinek melléklését Veres András kérte a korábbi személyes találkozás alkalmával.

„A MKPK elnökének levele február 28-án kelt:

211/2001. szám

Tisztelt Tanár Úr!

Hivatkozással ez év január 25-én kelt szíves levelére, amelyhez csatoltan ismételen felterjesztette a Szent István Akadémia engedélyezési kérelmét, tisztelettel értesítem, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia ez év február 27-én megtartott rendkívüli ülésén az ügyet napirendre tűzte és megtárgyalta. A Konferencia úgy határozott, hogy nem kívánja módosítani korábban meghozott döntését, miszerint nem tartja időszerűnek az Akadémia újraindítását.

Megértését előre is megköszönve vagyok őszinte tisztelettel:

Budapest, 2001. február 28.

Dr. Seregély István
egri érsek, a Magyar Katolikus
Püspöki Konferencia elnöke”

A levélhez mindösze annyi megjegyzést tehetünk, hogy a MKPK negligálta Magyarország primásának fővédői nyilatkozatát, és nem arra válaszolt, amit a főtitkár kért. Nem engedélyezésről és nem az időszerűség megítéléséről kért véleményt, hanem az alapszabály tervezetről. Ha egyházz jogilag nem merült fel kifogás, a jóváhagyást meg kellett volna adni. A kánonjogi szakértő természetesen ismét Erdő Péter volt, aki nem talált kivetnivalót az általa fogalmazott szövegben.

A kilátástalan helyzetben végül is Horvát Adolf Olivér a főtitkár javaslatára, többekkel konzultálva úgy döntött, hogy a MKPK hozzáállása miatt a további erőfeszítések értelmetlenek, és a történelmi hagyományra hivatkozva, hogy ti. az Akadémiát az esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása, Csernoch János alapította, és az 1922-es alapszabályt is ő hagyta jóvá, nem püspökkari-elnöki, hanem prímási minőségben, az újra működő Akadémia ügyét szokásjogi alapon az Esztergom-Budapesti Érsek főhatósága alá kéri. Ekkor született meg az Erdő Péter-féle legutóbbi tervezet egyházmegyei hivatalos társulásokra vonatkozó átdolgozott szövege.

A jóváhagyás után fél évszázados hanyattatás után az Akadémia ismét működik hivatalos egyházmegyei tudományos társulásként.

